

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ ANA BİLİM DALI

**İSLAM İKTİSADI PERSPEKTİFİNDEN İŞLETMELERİN
HELAL GIDA SERTİFİKASINI TERCİH ETME
NEDENLERİ: AKSARAY İLİ'NDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Kübra GÖK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Emine FIRAT

AKSARAY-2024

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI ANA BİLİM DALI

İSLAM İKTİSADI PERSPEKTİFİNDEN İŞLETMELERİN
HELAL GIDA SERTİFİKASINI TERCİH ETME
NEDENLERİ: AKSARAY İLİ'NDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA GÖK

DANIŞMAN : PROF. DR. EMİNE FIRAT

JÜRİ ÜYESİ : DOÇ. DR. AYSUN AYDIN

JÜRİ ÜYESİ : DOÇ. DR. VİLDAN GÜLPINAR DEMİRCİ

AKSARAY-2024

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren.....(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Kübra
Soyadı : GÖK
Bölümü : İslam İktisadı ve Finansı
İmza :
Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : İslam İktisadı Perspektifinden İşletmelerin Helal Gıda
Sertifikasını Tercih Etme Nedenleri: Aksaray İli'nde Nitel
Bir Araştırma

İngilizce Adı : Reasons for Businesses Preferring Halal Food Certificate
From the Perspective of Islamic Economics:
A Qualitative Research in Aksaray Province

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Kübra GÖK

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Kübra GÖK tarafından hazırlanan “İslam İktisadı Perspektifinden İşletmelerin Helal Gıda Sertifikasını Tercih Etme Nedenleri: Aksaray İli’nde Nitel Bir Araştırma” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Emine FIRAT
(İktisat Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

İmza

.....

Üye: Doç. Dr. Aysun AYDIN
(İşletme Anabilim Dalı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Vildan GÜLPINAR DEMİRCİ
(İktisat Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 13/09/2024

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Aybala ÇAYIR
İmza

TEŞEKKÜR

“İslam İktisadı Perspektifinden İşletmelerin Helal Gıda Sertifikasını Tercih Etme Nedenleri: Aksaray İli’nde Nitel Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tez çalışmasının başından sonuna kadar tamamlanması noktasında pek çok kişinin katkıları bulunmuştur.

İlk olarak bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren ve tezin her aşamasında katkılar sunan değerli danışmanım Prof. Dr. Emine FIRAT’a saygı ve şükranlarımı arz ederim. Süreçte beni yönlendiren ve tezin tamamlanmasına katkılar sunan bir diğer değerli hocam Doç. Dr. Vildan GÜLPINAR DEMİRCİ’ye şükranlarımı sunarım. Teze katkılar sunan değerli jüri hocam Doç. Dr. Aysun AYDIN’a da şükranlarımı sunarım.

Yapılan tez çalışması çerçevesinde işletmelerle görüşmemizi sağlayan ve yönlendiren Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sn. Ahmet Koçaş’a saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Tez kapsamında görüşmeyi kabul eden ve araştırmanın tamamlanmasına yardımcı olan işletme yetkili ve personellerine de saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca ve bu tezimizin tamamlanmasında benden maddi ve manevi olarak desteklerini esirgemeyen değerli annem Zeliha GÖK ve değerli babam Mustafa GÖK’e saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Süreçte bana destek olan kardeşlerime ve arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İslam iktisadı, dinin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Sünnet' i doğrultusunda iktisadi faaliyetleri ele alan bir bilimdir. Bu bağlamda dini temeller üzerine dayalı olan bu bilim dalında önemli olan mevzulardan birisi de helal kazanç konusudur. Nitekim ayetlerde ve hadislerde helal olanı yeme ve içme, helalden kazanma ve meşru yerlerde harcamaya yönelik emir ve öğütler bulunmaktadır. Bu çerçevede İslam'da helal, hakkında herhangi bir yasak bulunmayan eylem ve durumları ifade eden bir kavram olurken haram ise işlenmesi yasak olan fiil ve durumları ifade eden bir kavram olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, İslam iktisadının perspektifinden Aksaray ilinde helal gıda sertifika sahibi yedi işletme ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniğini esas alarak görüşmeler gerçekleştirmektir. Bu çalışma çerçevesinde işletmelerin helal gıda sertifikasına ihtiyaç duyma nedenleri, sertifikanın firmalara ve müşterilere sağladığı katkılar ve işletmelerin, helal sertifika süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) hangi sorunlarla karşılaştıkları ele alınmıştır. Yapılan araştırma sonucunda sertifika sahibi işletme yetkilileri, sertifikayı tercih etme de esas neden olarak üretilen ürünün, helallliğini ve güvenilirliğini kanıtlamak olarak belirttikleri tespit edilmişken sertifikanın, işletmelere sağladığı katkılar açısından ise temelde ticari yönden ve marka güvenilirliğine yönelik katkılar sağladığı, müşteriler açısından da temelde güven tesisi yönünden katkı sağladığı sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Helal, Haram, Kazanç, İslam İktisadı, Helal Gıda Sertifikası

Bilim Kodu : 118308

Sayfa Adedi : 128

Yazar : Kübra GÖK

Danışman : Prof. Dr. Emine FIRAT

ABSTRACT

Islamic economics is a science that deals with economic activities in line with the Quran and the Sunnah of the Prophet Muhammad, which are the basic sources of religion. In this context, one of the important topics in this branch of science based on religious foundations is the issue of halal earnings. Indeed, in verses and hadiths, there are commands and advices regarding eating and drinking halal, earning from halal, and spending in legitimate places. In this context, halal in Islam is a concept that expresses actions and situations for which there is no prohibition, while haram is a concept that expresses actions and situations that are prohibited. The aim of this study is to conduct interviews with seven halal food certificate holder businesses in Aksaray province from the perspective of Islamic economics, based on the semi-structured interview technique. Within the scope of this study, the reasons why businesses need halal food certificates, the contributions of the certificate to companies and customers, and the problems encountered by businesses in the halal certificate processes (purchase phase and inspection phase) are discussed. As a result of the research, it was determined that the main reason for choosing the certificate is to prove the halalness and reliability of the product produced, while in terms of the contributions the certificate provides to the businesses, it was concluded that it mainly contributes to commercial aspects and brand reliability, and also contributes to the establishment of trust for the customers.

Keywords : Halal, Haram, Profit, Islamic Economy, Halal Food Certificate

Science Code : 118308

Number of Pages : 128

Author : Kübra GÖK

Supervisor : Prof. Dr. Emine FIRAT

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
İSLAM İKTİSADI VE HELAL KAZANCIN ÖNEMİ.....	4
1.1. İslam İktisadının Tanımı	4
1.2. İslam İktisadının Tarihsel Süreçteki Gelişimi	6
1.3. İslam İktisadının Kaynakları	7
1.3.1. Kitap	8
1.3.2. Sünnet	9
1.3.3. İcmâ	9
1.3.4. Kıyas	9
1.3.5. İstihşân	10
1.3.6. İstislâh	10
1.3.7. Istishâb	10
1.3.8. Örf ve Âdet	11
1.3.9. Sedd-i Zerâyi'	11
1.3.10. Şer'u Men Kablenâ	11
1.3.11. Sahâbî Kavli	11
1.4. İslam İktisadının Genel Esasları.....	12
1.5. Helal Kazanç İle İlgili Bazı Kavramlar	14
1.5.1. Helal.....	14
1.5.2. Haram	15

1.5.3. Kesb (Kazanç)	16
1.6. İslam İktisadında Helal Kazancın Önemi.....	17
1.7. İslam İktisadında Helal Kazanç Yolları	22
1.7.1. Ziraat.....	23
1.7.2. Ticaret.....	24
1.7.3. Sanat	26
1.8. İslam İktisadında Helal Kazancın İlkeleri	27
1.8.1. Alım Satımda Dürüst Olmak	27
1.8.2. Faizin Yasak Olması	28
1.8.3. Ölçü ve Tartıda Hileden Uzak Durmak	29
1.8.4. Malı Gereğinden Çok Övmemek	29
1.8.5. İhtikâr Yapmamak	30
1.8.6. Müşteri Kızıştırmamak	31
1.8.7. Alışverişte Yalan Söylememek ve Aldatmamak	31
1.8.8. Alışverişte İyi Muamelede Bulunmak	32
1.8.9. Alışverişte Yeminden Kaçınmak	33
1.8.10. Alışverişin Kulluk Görevine Mâni Olmaması	34
1.9. Haram Kazancın Zararları.....	35
2. BÖLÜM	42
HELAL KAZANCIN MEŞRU YERLERDE KULLANIMINA YARDIMCI BİR	
ARAÇ OLARAK: HELAL GIDA SERTİFİKASI.....	42
2.1. Helal Gıdanın Tanımı ve İlgili Bazı Kavramlar.....	42
2.1.1. Tayyib	45
2.1.2. Habis	45
2.1.3. İstihâle	45
2.1.4. İstihlâk	46
2.1.5. Gıda Katkı Maddeleri	46
2.2. Helal Gıda Sertifikasının Tanımı	47
2.3. Helal Kazanç ve Helal Gıda Sertifika İlişkisi	48
2.4. Helal Gıda Sertifikasının Tarihi Süreci.....	50
2.5. Helal Sertifikasının Sağladığı Katkıları	54
2.5.1. Tüketicide Güven Tesis Etmesi	54
2.5.2. Kalitenin Artması	55
2.5.3. Denetimleri Sağlaması	55

2.5.4. İhracatı Geliştirmesi	55
2.5.5. Rekabet Fırsatı Sağlaması	56
2.6. HAK'ın (Helal Akreditasyon Kurumu) Teşekkülü.....	56
2.7. Dünyada Helal Gıda Sertifikası Veren Kurumlar	58
2.7.1. JAKIM (Department of Islamic Development Malaysia)	58
2.7.2. IFANCA (Islamic Food and Nutrition Council of America)	60
2.7.3. IHIA (International Halal Integratin Association)	60
2.7.4. GAC (Gulf Cooperation Council)	60
2.7.5. WHF (World Halal Foundation)	60
2.8. Türkiye'de Helal Gıda Sertifikası Veren Kurumlar.....	61
2.8.1. GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği)	61
2.8.2. TSE (Türk Standartları Enstitüsü)	62
2.8.3. KASCERT (Uluslararası Sertifikasyon Gözetim Teknik Kontrol Hizmetleri Ltd. Şti.)	64
2.8.4. MEYEM (Mesleki Yeterlilik ve Belgelendirme Merkezi Ltd. Şti.)	65
2.9. Helal Gıda Sertifika Süreci	66
2.10. Helal Gıda Sertifikasında Yaşanan Genel Problemler	69
2.10.1. Standart Konusunda Yaşanan Problem	70
2.10.2. Logo Konusundaki Problem	70
2.10.3. Mezhep Farklılıkları Sebebiyle Yaşanan Problem	70
2.10.4. Pazarlamada Yaşanan Problem	71
2.11. Helal Gıda Sertifikasında Yaşanan Güncel Gelişmeler	71
2.12. Literatür Taraması	72
3. BÖLÜM	76
ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGULAR.....	76
3.1. Araştırmanın Amacı	76
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	77
3.3. Araştırmanın Yöntemi	77
3.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı	78
3.5. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi	78
3.6. Araştırma Sonuçlarına İlişkin Bilgiler	78
3.6.1. Nitel Araştırma Bulguları	79
3.6.2. İçerik Analizi Bulguları	83

SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	96
EKLER.....	109
EK 1. Etik Kurul Onayı	109
EK 2. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu	110
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	111

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. İşletmeler Hakkında Genel Bilgiler.....	79
Tablo 2. İşletmelerin Helal Gıda Sertifikasını Tercih Etme Nedenleri.....	84
Tablo 3. Helal Gıda Sertifikasının İşletmelere Katkısı.....	85
Tablo 4. Helal Gıda Sertifikasının Müşterilere Katkısı.....	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. HAK Logosu.....	58
Şekil 2. JAKIM Helal Sertifika Logosu.....	59
Şekil 3. GİMDES Helal Sertifika Logosu.....	62
Şekil 4. TSE Helal Sertifika Logosu.....	64
Şekil 5. KASCERT Helal Sertifika Logosu.....	65
Şekil 6. MEYEM Helal Sertifika Logosu.....	66
Şekil 7. TSE Helal Sertifika Süreci.....	69

KISALTMALAR

a.s. :	Aleyhisselâm
b. :	İbn
bs. :	Basım
C. :	Cilt
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. :	Editör
GAC:	Körfez İşbirliği Teşkilatı
GİMDES:	Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği
H.z. :	Hazreti
IFANCA:	Amerika İslam Gıda ve Beslenme Konseyi
IHIA:	Uluslararası Helal Entegrasyon Birliği
İ:	İşletme
JAKIM:	Malezya İslam Kalkınma Bölümü
KASCERT:	Uluslararası Sertifikasyon Gözetim Teknik Kontrol Hizmetleri
MEB:	Millî Eğitim Bakanlığı
MEYEM:	Mesleki Yeterlilik ve Belgelendirme Merkezi
MUI:	Endonezya Ulema Meclisi
MUIS:	Singapur İslam Ulema Meclisi
r.a. :	Radiyallahu anh
s.:	Sayfa
s.a.v. :	Sallallahu aleyhi ve sellem

SESTRIC:	İslâm Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi
SMIIC:	İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü
TSE:	Türk Standartları Enstitüsü
vd. :	Ve diğerleri
vs. :	Vesaire
WHC:	Dünya Helal Konseyi
WHF:	Dünya Helal Forumu

GİRİŞ

İnsanın, hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu temel gereksinimler vardır. Barınma, beslenme, sağlık, güvenlik gibi unsurları temel ihtiyaçlar olarak saymak mümkündür. Tıpkı bu ihtiyaçlar gibi ekonomik faaliyetlerde bireyin temel ihtiyaçlarından birisidir. İhtiyaçların sınırsız, kaynakların sınırlı olduğu durumda, bununla ilgili paylaşım sorunlarını araştıran iktisat da ekonomik faaliyetlerini kendine konu edinen bir bilimdir. İslam iktisadı ise Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) Sünnet' ini temel alarak iktisadi faaliyetleri inceler. İslam, iktisat ile bağ kurarak, ekonomik ve sosyal bakış açısını genişletir ve İslam iktisadını meydana getirir. Bu bağlamda dini temellere dayalı olan İslam iktisadında önemli olan mevzulardan birisi de helal kazanç konusudur. İslam'da helal, hakkında bir yasak bulunmayan fiil ve durumları ifade ederken haram ise hakkında yasak bulunan eylem ve durumları ifade etmektedir.

Yüce Allah Bakara suresi 168. ayette "Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır." şeklinde buyurarak insana, kendisi için helal kılınan şeylerden istifade etmesini emretmiştir. Bu durumda kişinin, kazancını da meşru yollardan gerçekleştirmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) de bir hadisinde "Kıyamet gününde insanoğlu, malını nereden kazandığından ve nereye harcadığından hesaba çekilmedikçe Rabbinin huzurundan hiçbir yere kımıldayamaz" (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1'den aktaran Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı [DİYANET Türkiye], 2022) buyurarak insanın, kazancını nasıl kazandığının önemli olduğu gibi kazancını nerede harcadığının da önemli olduğuna dair dikkat çekmiştir.

Kur'an'da ve hadislerde, helal ve temiz olan şeylerin ehemmiyetine yönelik birçok vurgunun bulunması ile Müslümanlarda yaşamının her alanında bu hassasiyeti göstermeye çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda yaşamlarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları kazancın, meşru sınırlar içerisinde kazanılmış olması da Müslümanların hassas olduğu konulardandır. Ayrıca helal dairesi içerisinde kazanç temin etme, önem arz eden bir durum olduğu gibi aynı şekilde bu kazancın helal yerlerde tasarrufta bulunulması da ehemmiyet

taşıyan bir başka konudur. Günümüzde gıdadan lojistiğe, kozmetikten turizme kadar birçok sektörde var olan helal sertifikası, güvenilir kurumlar tarafından verilenler şeklinde sınırlandırılmak kaydıyla Müslümanların helal kazançlarını doğru yerlerde tasarrufta bulunabilmelerine imkân sağlamaktadır.

Helal sertifikasının ortaya çıkışı ABD'deki Müslüman bir topluluğun, Musevi inançtaki koşer belgesinden etkilenmeleriyle tezahür etmiştir. Ülkemizde ise helal gıdaya ilişkin alakalar 1970'li yıllarda ortaya çıkmakla birlikte ilk kez 2005 yılında GİMDES tarafından helal sertifikası verilmeye başlanmıştır.

Bu tez çalışmasının amacı İslam iktisadının perspektifinden Aksaray ilinde gıda sektöründe hizmet veren helal gıda sertifikası sahibi yedi işletme ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniğini kullanarak görüşmeler gerçekleştirmek ve bu görüşmeler çerçevesinde firma yetkililerinden helal gıda sertifikasına ilişkin bilgiler elde etmektir. Ayrıca elde edilen bilgilerden de ortak paydada buluşan cevapların içerik analiz tekniği ile tablolar eşliğinde değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında işletmelerin İslam iktisadı hakkındaki görüşlerinin neler olduğu, helal kazanca önem veren ve bu kazancını meşru yerlerde harcamaya dikkat eden tüketiciler için helal gıda sertifikalarının yeterli olup olmadığı, helal gıda sertifikasına ihtiyaç duyma nedenleri, sertifikanın işletmelere ve müşterilere sağladığı katkılar ve firmaların helal sertifika süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) hangi sorunlarla karşılaştıkları gibi hususların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Aksaray ili, sahip olduğu coğrafi konum ve ulaşım imkânları sayesinde yatırımcılar için ilgi çeken bir merkez olmuş ve ekonomisinde de önemli manada gelişme kaydetmiştir (<https://www.aksarayosb.org.tr/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 14.02.2024). Aksaray, 2023 yılı ihracat verilerinde bir önceki yıla göre artış göstererek ekonomisindeki büyümeyi göstermiştir. Konuyla ilgili olarak Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Koçaş "...2022 yılında 1 Milyar 431 Milyon Dolar olan ihracatımız 2023 yılında %12.2 büyüme ile 1 Milyar 605 Milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir..." (Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası [AKSARAYTSO], 2024) şeklinde belirtmiştir. Aksaray ilinin giderek artan ekonomik potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda İslam iktisadı perspektifiyle birlikte helal gıda sertifikasını ele alan bu çalışmanın, Aksaray ilinde ilk kez uygulanmış olması çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

İlgili çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde İslam iktisadının tanımı, tarihsel süreçteki gelişimi ve genel esasları, İslam iktisadında helal kazancın önemi ve helal kazanç yollarının çeşitleri, helal kazancın ilkeleri ve haram kazancın zararları konularından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde helal gıda kavramı ve helal gıda ile ilişkili önemli kavramlar, helal kazanç ve helal gıda sertifika ilişkisi, dünya da ve Türkiye’de helal sertifika veren kurumlar, helal sertifika süreci, helal sertifikasında yaşanan sorunlar ve yaşanan güncel gelişmelerden bahsedilmiştir. Ayrıca helal sertifikası ile ilgili literatürdeki çalışmalar incelenerek bazı çalışmalar hakkında da bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Aksaray ilinde gıda sektöründe hizmet veren helal gıda sertifikası sahibi yedi işletme gerçekleştirilen görüşmeye ilişkin nitel araştırma bulguları ve içerik analizi bulguları belirtilmiştir.

Tezin sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmış ve araştırma sonuçlarına göre önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İKTİSADI VE HELAL KAZANCIN ÖNEMİ

Birinci bölümde ilk olarak İslam iktisadının kısaca tanımı yapılmıştır. Daha sonrasında İslam iktisadının tarihsel süreçteki gelişimi, İslam iktisadının yararlandığı kaynaklar ve genel esaslar belirtilmiştir. Ardından helal kazanç konusu ile ilgili kavramların tanımları yapılmış ve helal kazancın öneminden İslam iktisadının temel referans kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnet'i ekseninde bahsedilmiştir. Akabinde de helal kazanç yolları, helal kazancın ilkeleri ve haram kazancın zararları açıklanmıştır.

1.1. İslam İktisadının Tanımı

Arapça' da "kasd" (ka-sa-de) sözcüğünden gelen iktisat kelimesi, Kur'an'da doğru ve orta manasında ifade edilmektedir (Çobanoğlu, 2013'ten aktaran Adam, 2017, s. 3). Bir ilim olarak ise iktisat, hayatımızın devamının sağlanabilmesi için gerekli olan faaliyetlerin bir uyum içerisinde yürütülebilmesini gerçekleştiren bir ilim şeklinde tanımlanmaktadır (Eskicioğlu, 1999'dan aktaran Adam, 2017, s. 4). İnsanlar gereksinimlerini sağlamak ve taleplerini tatmin etmek maksadıyla tabii alanda var olan materyal/eşyaları kullanarak ekonomik faaliyet gerçekleştirmektedirler. Yeryüzünde her insan tüketici durumundayken birçoğu da üretici durumundadır (Srivastava, 1992'den aktaran Kalkavan, 2018, s. 10). İnsanlık tarihiyle beraber var olan iktisadi faaliyetlerde; üretim, tüketim ve bölüşüm gibi konular temel öğelerini oluşturan konular olmuştur (Kalkavan, 2018, s. 10). İktisat, genel manasıyla insanların sınırsız isteklerini karşılamak için kıt haldeki kaynakların en etkili biçimde sarf edilerek yararını maksimum yapma çabası olarak belirtilmektedir. Servet ve faaliyetlerin üretimi, tüketimi ve bölüşümü toplumsal hayatın ekonomi alanını meydana getirmektedir (Dumludağ ve Ruben, 2015'ten aktaran Albayrak, 2022, s. 160).

Ekonomi, Adam Smith’ın “Milletlerin Zenginliği” (1776) eserini yazana kadar pratik felsefenin içerisinde “ethika” ve “politika” beraber, toplumsal yaşamın içerisine yerleşik bir şekilde yer alırken kabul gören yaygın görüşe göre iktisat, “Milletlerin Zenginliği” eseriyle felsefeden ayrılarak bağımsız bir disiplin durumuna gelmiştir (Buğra, 2013’ten aktaran Kalkavan, 2018, s. 17).

Doğu ve Batı iktisadi tarihine bakıldığı zaman, ekonomiyle ilgili felsefik ve dini düşünceler çeşitli teori ve uygulamalar barındırmıştır. Bu düşüncelerin pek çoğunda ekonomik yaşam farklı yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. Ancak iktisadın bilim olarak kabul edildiği 18. yüzyıldan itibaren iktisat bağımsız bir araştırma alanı olmaya başlamıştır. Klasik iktisat öncesi Merkantilizm ve Fizyokratların görüşleri ekonomiye yön vermiş, kapitalizm, Merkantalizm ve Fizyokrasi düşüncelerinin etkisiyle ve liberal düşünce etkili olmuştur. Klasik teoriye en büyük destek Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” ile devam etmiş, klasik teoriyi bir yandan uzun yıllar takip edenler olmuşken bir yandan da Marksist ve Sosyalist gibi karşıt görüşler ortaya çıkmıştır (Savaş, 1997, s. 1, 27, 137).

Kapitalist, Marksist, Marjinalist ve Keynesyen gibi içinde farklı biçim ve öğretiler gelişmiş olan iktisat bilimi, tüketici ve üreticilerin davranışları perspektifinden “Mikro”, ülke ve devlet çapında iktisadi konular açısından da “Makro” olarak alt dalları bünyesinde barındırmaktadır. İktisat biliminin, dini ve ahlaki değer yargılarını konu dışında tutması ve ayrıca niceliksel teorilere çokça derinleşmesi sebebiyle eleştirildiği de söylenmektedir (Turan, 2017).

İslam iktisadı ise, İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet’ e dayalı, insanın yaşamının devamı için gerekli olan ihtiyaçların giderilmesinde doğada var olan kaynakların belli şartlar içerisinde kullanılması neticesinde ortaya çıkan ürün ve hizmetlerin adaletle paylaşılmasına imkân tanıyan (Yüce, 2021, s. 66), İslam’ın kaidelerine ve ahengine uygun bir şekilde toplumun, iktisadi yönden düzenini sağlamaya çalışan ve yine toplumun iktisadi problemlerine İslami çerçeve de çözüm bulmaya çalışan bir bilim dalıdır (Turan, 2017).

İslam iktisadı konusunda, Farabi, İbn Sina, Ebu’l-A’la Mevdûdî, İbn Teymiyye, Ebu Yusuf, Gazali ve Yahya bin Adem gibi birçok düşünür çalışmalar yapmıştır. Bu iktisatçılarından İbn Haldun ise hem doğu hem de batı da büyük etkiler bırakmıştır (Savaş, 1997, s. 131) İbn Haldun, insanın yaşamının devamını sağlayabilmek amacıyla başta gıda maddeleri olmak üzere her türlü gereksinimlere ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir ve ona göre insanın, hayvan ve bitkiler gibi tek başına çevresindeki şeylerden direkt yararlanarak yaşamını ikame

ettiremeyeceği belirtilmektedir. Bu nedenle bir araya gelen insanlar, toplum içerisinde beraber yaşamaktadırlar. Bu doğrultuda insanlar türlü gereksinimlerini karşılıklı yardımlaşmak şeklinde, iş bölümü halinde sağlamak ve uzmanlaşmanın önemini belirtmiş, üretimin temel unsurunun emek olduğunu vurgulamıştır (Kozak, 1999'dan aktaran Kalkavan, 2018, s. 10).

1.2. İslam İktisadının Tarihsel Süreçteki Gelişimi

İslam ekonomisi denilince akla ilk olarak İslam'ın ortaya çıkışı ile çıkabileceği fikri gelse de aslında İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) peygamberlik görevi tebliğ edilmeden önce İslam iktisadi yapısının var olmaya başladığından bahsetmek mümkündür. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v) kendisine peygamberlik görevi gelmeden önce de İslamiyet'e uygun söz, davranış ve tutumlarda bulunmuştur. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.v) nübüvveti öncesinde iktisadi hayatında da İslam iktisadi anlayışına uygun bir hayat sürmüştür (Altüriyki, 2009; Eren, 2013'ten aktaran Adam, 2017, s. 42). Hz. Muhammed (s.a.v) nübüvvetinin ilk 12 yılını geçirdiği Mekke'de (610-622) genel olarak iman konusu üzerinde durmuşken nübüvvetinin son 10 yılını da içine alan Medine döneminde (622-632) bu şehre yapılan hicret sonrasında kurulan devletle birlikte İslam'ın siyasi, sosyal ve iktisadi yönleri de önem kazanmıştır (Tabakoğlu, 2010, s. 13).

İslam iktisadı, İslam tarihi sürecinde müstakil bir ilim olarak ele alınmamış olsa da İslami kaidelerin ayrılmaz bir yapısı olmuştur. Öyle ki Kur'an ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde iktisada dair bulunan kaideler, alimlerin Nass' a (Kur'an ve Sünnet) dayanarak yaptığı içtihatlar ve bilinenden hareketle bilinmeyen hakkındaki kıyas usulü İslam iktisadi yapısının temellerinin oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca İslam iktisadının sonraki süreçleri için genel bir hat oluşturmuştur (Nas, 2022, s. 47).

İslam iktisadı alanında yapılan çalışmaların 20. yy' ın başları itibarıyla başladığı görülse de İslam iktisadı teriminin kullanımı II. Dünya savaşı sonrasındaki senelerde yaygınlık kazanmıştır. Konuyla ilgili olarak Ebu'l-A'la Mevdûdî' nin (1903-1973) yazmış olduğu birçok eserin İslam iktisadına öncülük ettiği bilinmektedir (Tabakoğlu, 2010, s. 15). Ayrıca alanın bir başka öncü ismi olan Muhammed Hamidullah ise 1936'da ilk defa İslam iktisadı ifadesini kullanan isim olmuştur (<https://ikt.ikam.org.tr/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 11.01.2024).

İslam iktisadi çalışmalarına yeni bir ivme kazandıran 1976 senesinde ise Mekke’de gerçekleştirilen I. Milletlerarası İslam İktisadı konferansına içerisinde ülkemizin de bulunduğu birçok İslam ülkesinden 200’ ün üzerinde ulema katılmıştır. Konferansta İslam iktisadına dair metodoloji, devletin rolü, zekât ve malî politika, bankacılık ve sigortacılık gibi konular ele alınmıştır. Gerçekleştirilen konferans neticesinde alınan bir görüşle 1977 senesinde Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi’ne bağlı olarak İslam İktisadını Araştırma Dünya Merkezi kurulmuştur. Fakat bu merkez zamanla uluslararası kimliğini yitirmiştir. Ayrıca merkezin, 1978 tarihinde “İslâm’da Para ve Maliye Politikası Semineri” ve 1983 tarihinde de Pakistan’da düzenlenen “II. Milletlerarası İslâm İktisadı Konferansı” nın gerçekleştirilmesi noktasında en çok katkı sahibi olduğu aktarılmıştır. Bir başka ülke olan Malezya’da ise 1992 tarihinde “III.Milletlerarası İslâm İktisadı Konferansı” yapılmıştır (Tabakoğlu, 2010, s. 17).

2000 senesinde ise ilk kez bir Avrupa ülkesi olan İngiltere’nin Loughborough Üniversitesi’nde İslâm Kalkınma Bankası’nın destekleriyle “İslâmî Finans” konulu IV. Dünya İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Yapılan kongrede İslâmî bankacılığın yaygınlaştırılması hakkında kararlar alınmıştır. Ülkemizde İslam iktisadına alanına yönelik çalışmalar da 1960’lı senelerde daha çok Arapça kimi eserlerin Türkçeye tercüme edilip yayımlanmasıyla gündeme gelmiş olmakla birlikte 1970’li senelerde yapılan çalışmaların ise genel itibariyle bireysel ve gönüllülük ekseninde yapıldığı söylenmiştir (Durmuş vd., 2015, s. 77-78).

Ülkemizde söz konusu alana ilişkin çalışmalar, 1980’li seneler sonrasında ilerleme kaydetmiştir. Hem sektörel hem de akademik anlamda çalışmalar gerçekleşmiştir. İslam İş birliği Teşkilatı çatısı altında 1978’de İslâm Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi’nin (SESTRIC) kurulması, yine bazı üniversitelerde İslam Ekonomisi ve Finansı, İslam İktisadı ve Finansı adlı lisans ve lisansüstü eğitim programlarının açılması ülkemizde İslam iktisadı konusunda önemli çalışmalar olmaktadır (Nas, 2022, s. 48).

1.3. İslam İktisadının Kaynakları

Aslı itibariyle vahiy temelli olan İslam iktisadı, kendisini oluşturan kaynakları tespit edilirken bu çerçevede kapsamında tespit edilmektedir (Tabakoğlu, 2008’den aktaran Sarıtaş, 2013, s. 53). Genel olarak İslam iktisadı, “fıkıh usulü” nün bir alt dalı şeklinde “fıkıh-ul

iktisat” bölümünde incelenmektedir (Karaman, 2010’dan aktaran Sarıtaş, 2013, s. 53). İslam usul ilmi kapsamında ise bilginin kaynakları üç şekilde ele alınmaktadır. İlki olarak “beş duyu” bir diğer ismiyle “havass-ı selime” olarak isimlendirilen bilgi kaynağında insan, duyu organları vasıtasıyla maddenin fiziksel yapısına ilişkin bilgi edinmektedir. Bir diğer bilgi kaynağı olan “akıl” ile insan, mantık yürütme yöntemiyle ve belirli ilkeler kapsamında bilgi elde etmektedir. Üçüncü bilgi kaynağı olarak “sadık haber” bir diğer ismiyle “doğru haber” den maksat ise Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’ tir. İnsanın kapasitesi ve varlığıyla sınırlı olan akıl ve beş duyusu, “doğru haber” e göre öznel bir nitelik taşımaktadır (Tabakoğlu, 2008’den aktaran Sarıtaş, 2013, s. 53).

Hanefî mezhebinin imamı olan İmam-ı Azam Ebu Hanife “fıkıh” kavramını “insanın fiili bakımdan lehinde ve aleyhinde olan dini hükümleri bilmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre fıkıhın temel hedefi, İslam’ın insana yüklemiş olduğu yasak ve emirlerin hakikatini ve uygulamasını bilme işinden meydana gelmektedir. Bununla birlikte “fıkıh usulü” nün kapsamı dahilinde olan İslam iktisadının amacı da aynıdır. Öyle ki İslam dinine inanan kişi için dinin, bireyden yerine getirmesini istediği sorumluluklar kapsamında iktisadi hayatı ilgilendiren konuları açıklamak ve uygulanmasını sağlamada yol göstermektir (Karaman, 2010’dan aktaran Sarıtaş, 2013, s. 53).

Fıkıh ilminde kaynaklar, “asli hükümler” ve “fer’i (hususî) hükümler” şeklinde iki kısımda ele alınmaktadır. Birincisi İslam’ın esasını oluşturan Kitap, Sünnet, icma ve kıyastan oluşan umumi kaynak manasındaki “asli deliller” dir. İkincisinde ise asli delillerde incelenen mesele ile ilgili açık bir söz bulunmadığı takdirde yararlanılan hususî kaynaklar manasındaki “fer’i deliller” dir (Sarıtaş, 2013, s. 53).

“Asli deliller” ve “fer’i deliller” i daha detaylı olarak ele almak gerekirse şu şekilde bahsetmek mümkündür.

1.3.1. Kitap

İslam’ da asli delillerin ilkinin oluşturan Kitap yani Kur’an- ı Kerim İslam’da ilk müracaat edilen kaynak olmaktadır (Debbağoglu, 1979’dan aktaran Başargan, 2023, s. 53). Kur’ an “Kitap ya da Kur’ân, Yüce Allah’ın Hz. Muhammed’e (s.a.) Arapça olarak indirilmiş, bize kadar tevâtür yoluyla nakledilmiş, mushaflarda yazılı, Fâtîha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile sona ermiş kelâmıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Şa’ban, 2016, s. 51). Kur’an’a fıkıh

ilmi perspektifinden bakıldığında kendisinde bireysel ve toplumsal konulara dair pek çok kurallar bulunmaktadır (Debbağoğlu, 1979'dan aktaran Başargan, 2023, s. 53).

1.3.2. Sünnet

Asli delillerin ikincisi olan Sünnet, kelime olarak sözlükte “alışılmış yol” anlamına gelmektedir. Terim anlamıyla ise “Sünnet, Hz. Peygamber’ den nakledilen söz, fiil ve takrîrlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır (Şa’bân, 2016, s. 71).

“Kim Peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.” (Nisâ, 4/80).

“Allah’a itaat edin, peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirerseniz, bilin ki elçimize düşen sadece apaçık bir tebliğdir.” (Teğabun, 64/12).

Yukarıdaki ayetlerde de geçtiği üzere Kur’ an, Hz. Peygamber’e (s.a.v) itaati emretmektedir. Öyle ki Hz. Peygamber’e itaat etmenin Allah’a itaat etmek anlamında olduğunu haber vermektedir (Şentürk ve Yazıcı, 2016, s. 34).

1.3.3. İcmâ

Asli delillerin üçüncüsü olan icmâ, kelime olarak lügatte “birleştirmek, bir konuda fikir birliği etmek ve azmetmek” vs. manalara gelmektedir. Dini bir terim olarak ise icmâ, Hz. Peygamber’den (s.a.v) sonraki herhangi bir dönemde dini bir maslahatın hükmü hakkında İslam alimlerinin ittifak etmeleridir (Şentürk ve Yazıcı, 2016, s. 36). Bir nevi yorumlama yöntemi olan icmânın, Kur’ an ve Sünnet esas alınarak yapılması şarttır (Tabakoğlu, 2016’dan aktaran Başargan, 2023, s. 53).

1.3.4. Kıyas

Asli delillerin dördüncüsü olan kıyas, sözlükte “bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi” manasına gelmektedir. Fıkhi bir terim olarak ise kıyas “Kitap, Sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek” şeklinde tanımlanmaktadır (Şa’bân, 2016, s. 126). Aynı şekilde icmâ da Kur’ an ve Sünnet’ in esas alınmasının şart olduğu gibi kıyasta da Kur’ an ve Sünnet’in esas alınması şarttır (Bilmen, 1955’ten aktaran Yeşilyurt, 2014, s. 57).

Yukarıda zikredilen kaynaklar, dini meselelerin hükümleri hakkında delil ve dayanak olmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde Kitap ve Sünnet, dinde asıl kaynaklar olurken icmâ ve kıyas ise Kitap ve Sünnet’ e dayalı kaynaklar olmaktadır (Şentürk ve Yazıcı, 2016, s. 37-38).

1.3.5. İstihsân

Fer’i delillerden biri olan istihsân, lügatte “güzellik, rağbet edilen ve sevilen şey” manasındaki “hüsn” kavramından türemiş olup “bir şeyi iyi ve güzel bulmak” anlamına gelmektedir. Fıkhi bir terim olarak istihsân, müçtehidin bir mevzuda icmâ, zaruret, gizli kıyas, örf benzeri özel ve daha etkili görünen bir delile dayanarak söz konusu mevzunun misallerinde takip edilen yaygın esas ve ilk akla gelen çözümü terk ederek ve hukukun amacını gözeterek daha elverişli ayrı bir hükümde karar kılmasıdır (Bardakoğlu, 2001, s. 339).

1.3.6. İstislâh

Fer’ i delillerin bir diğeri olan istislâh, faydalı olanı uygulayıp zarar veren şeyin uygulanmaması manasındadır. Din de istislah; canın, aklın, malın, dinin ve neslin muhafaza edilmesi faktörlerini taşımaktadır. Pratikte kamu menfaatini gözetken ve temel alan istislâhta, ihtiyaç durumunda bazı ilkelerin uygulanması kaldırılmaktadır. Bu duruma örnek olarak İslam hukukuna göre hırsızlık yapan kimseye verilen el kesme cezası, kıtlığın var olduğu bir yılda, hırsızlık eden kimse için Hz. Ömer tarafından faaliyetten kaldırılmıştır. Yine de İslam alimleri bu deliliğin kaynak niteliğinde kullanımı konusunda ihtilaf halindedirler (Dönmez, 2003; Atar, 2011’den aktaran Başargan, 2023, s. 54).

1.3.7. İstishâb

Fer’ i delillerden ıstışhâb, lügatte “musâhabe” kelimesinden gelip “musâhabe” ise “birlikte olmak ve ayrılmamak” anlamına gelmektedir. Fıkıh literatüründe istishâb, “geçmişte sabit olan bir durumun -değiştiğine dair delil bulunmadıkça- halihazırda varlığını koruduğuna hükmetmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durumda istishâba göre, önceden var olduğu hatırlanan bir olayın mevcudiyeti konusunda şüpheyi düşülmesi durumunda (ilk varlığından

dolayı) hâlâ mevcut olduğuna hükmedilmektedir. Aynı şekilde bir olayın öncesinde yokluğu hatırlanıyorsa sonrasında ise varlığı konusunda şüpheyne düşölmesi durumunda (ilk yokluğundan dolayı) hâlâ yok olduğuna hükmedilmektedir (Şa'bân, 2016, s. 217).

13.8. Örf ve Âdet

Fıkıhta hükümlerin ele alınmasında temel gaye; insanlar arasında adaleti sağlamak ve problemlere çıkış yolu bulabilmektir. Buna göre bir meselenin hükmü hakkında örf ve âdetlerin göz ardı edilmesi hem insanlar için problem teşkil edebilir hem de fıkhn tabiatına aykırı olmaktadır. Böylelikle fer'i kaynaklardan olan örf ve âdet, İslam hukuku ile çatışmadıkça ilgi gösterilmesi gereken bir kaynaktır (Şaban, 2008'den aktaran Başargan, 2023, s. 54).

1.3.9. Sedd-i Zerâyi'

Fer' i delillerden sedd-i zerâyi' "mefsedete götüren vasıtaların yasaklanması" manasına gelmektedir. Mefsedet ise, "haram veya mekruh çerçevesinde kalan şer' an yasaklanmış durumları" belirtmektedir. Yani sedd-i zerâyi' "Şer'an yasak sonuca yol açması sebebiyle aslen câiz olan fiillerin yasaklanması" olarak tanımlanmaktadır (Şa'bân, 2016, s. 202-203).

1.3.10. Şer' u Men Kablenâ

Hz. Peygamber' den (s.a.v) önce gelmiş Peygamberlerin getirmiş oldukları kaidelerden İslam' a ters düşmeyenler, bazı İslam hukukçuları tarafından kaynak kabul edilmiştir. Buna göre bu pratiklerden İslam' ın belirlediği bazı uygulamalar sürmüştür. Geneli de örf niteliğinde onaylanmıştır (Debbağoglu, 1979'dan aktaran Başargan, 2023, s. 55-56).

1.3.11. Sahâbî Kavli

Hz. Peygamber' le (s.a.v) görüşmüş kimselerin söyledikleri sözler ve pratikleri şahsen Hz. Peygamber' den (s.a.v) duyabilme ihtimaline karşın kaynak olarak kullanılmıştır (Sarıtış, 2013, s. 57).

1.4. İslam İktisadının Genel Esasları

İslam iktisadını oluşturan esaslar, İslam hukukunu referans almaktadır. Buna göre İslam hukuku, bir sonuca varmada ve ilerlemede İslam iktisadına yol göstermektedir. İslam iktisadı, asırlar süresince İslam kültürü ikliminde olgunlaşa gelen bu esasları, pratiğe dökerek bireyin refahını önceleyen iktisadi bir yapıdan ziyade toplumun her kesimini önceleyen daha uzlaşmacı ve yaşatılabilir bir iktisadi yapı tesis etmeyi hedeflemektedir. Başka bir deyişle İslam iktisadı, İslam hukuku temelinde; ahlâk, adalet ve hakkaniyet çemberinde bir araya gelerek toplumun her kesiminin refahını yükseltmeyi hedeflemektedir (Kuzanlı, 2023, s. 6-7). İslam iktisadını oluşturan genel esaslar ise şunlar olmaktadır:

İslam iktisadının esaslarından biri Tevhit ilkesidir. Tevhit düşüncesi gereği, arzın ve semanın yaratıcısı ve tek maliki Allah'tır. Dolayısıyla evrende var olan her şey Allah'a ait olmaktadır (Yüce, 2021, s. 72). Konuyla ilgili olarak ayette "Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin için Allah' tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır." (Bakara, 2/107) bir başka ayette de "Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir." buyrulmaktadır (Mâide, 5/120). Tevhit esası gereğince, her şeyin sahibi olan Yüce Allah evrendeki bütün kaynakların da malikidir. Bu durumda insan, evrendeki kaynakların sarf edilmesi ve paylaşılması hususunda Allah tarafından emanetçi kılınmaktadır. Emanetçi konumunda olan insanın bunlara nasıl muamele edeceği ile ilgili Yüce Allah öğütler ve emirler vermektedir (Yüce, 2021, s. 72-73).

İslam iktisadının esaslarından biri de faizin yasak, ticaretin ise serbest olmasıdır. İslam'da faiz, haksız bir kazanç olarak kabul edilmiş, sömürü sisteminin bir aracı şeklinde sayılmış ve ekonomik üretime karşı negatif etkisi sebebiyle yasaklanmıştır (Güner, 2019, s. 12). Bununla ilgili olarak ayette şu şekilde zikredilmiştir:

"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır." (Bakara, 2/275).

İslam iktisadı; faizsiz, emeğe dayalı, sosyal adalet ve üretim merkezli bir ekonomiyi amaçlamakta ve ayrıca kâr ve zarar ortaklığını, risk almayı da ilke olarak kabul eder. İnsanları, ekonominin üretim alanında etkin bir şekilde rol oynamaları ve çalışıp elde ettiklerine kanaat etmeleri noktasında teşvik eder (Asutay, 2014’ten aktaran Güner, 2019, s. 14).

İslam iktisadı esaslarından bir başkası da alışverişin karşılıklı rıza esasına göre yapılmasıdır. Bununla ilgili olarak ayette “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.” (Nisâ, 4/29) buyrulmaktadır. Karşılıklı rıza esasına göre, ekonomik münasebetler karşılıklı rıza ve irade temelinde serbest âkitler şeklinde gerçekleşmektedir (Ersoy, 2015, s. 44).

İslam iktisadı esaslarından birini de Homo İslamicus esası oluşturmaktadır. Bu esas yalnızca kendi faydasını düşünen ve gözetken bir insan modelini benimsemeyip diğer kimseleri de düşünen insan modelini kabul etmektedir. Bir başka deyişle İslam iktisadında, toplumun faydasını kendi menfaatinden daha değerli gören, azimli olan fakat hırslı olmayan, üreten fakat bununla birlikte kandırmayan, yine girişimci olan fakat kanaat eden bir insan modeli tarif edilmektedir (Yüce, 2021, s. 60).

İslam iktisadı esaslarından biri de ölçülülük esasıdır. Bu esas iktisadi yaşamda iki halde gerçekleşmektedir. Söz konusu durumun ilk hali tüketiciler için ölçülü olma esasıdır. Konuya dair “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.” (Furkân, 25/67) şeklinde ayette buyrulduğu üzere, ölçülü olmanın ifrat ve tefritten uzak bir şekilde, yeteri kadar ve ihtiyaç dahilinde harcamanın esas alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Ölçülü olmanın diğer bir noktasında ise ticaret erbabları bulunmaktadır. Ayette “Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.” (Hûd, 11/85) buyrulmaktadır. Düzenin bozulması, toplumda birçok kargaşanın yaşanmasına neden olur. İslam iktisadı, toplumsal huzuru sağlayabilmek için ayrıca toplumun refahını yükseltebilmek ve devamını sağlayabilmek adına ölçülü olmayı kendine ilke edinmiştir (Yüce ve Çelik, 2018, s. 124).

1.5. Helal Kazanç ile İlgili Bazı Kavramlar

Helal kazanç konusunu daha iyi ifade edebilmek için aşağıda helal kazanç ile ilgili bazı kavramlar yer almaktadır.

1.5.1. Helal

Sözlükte helal kelimesi, masdar şeklinde “mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem’den veya ihramdan çıkmak” manalarına gelip dini bir terim olarak mükellefin gerçekleştirip gerçekleştirilmemesinde serbest olduğu eylemler anlamına gelir (Demirci, 1998, s. 173-174). Helal ile ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir:

“(Ey Muhammed!) Sana kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: ‘Size temiz ve hoş olan şeyler,’ bir de Allah’ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah’ın adını anın (besmele çekin). Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah hesabı çabuk görür.” (Mâide, 5/4).

Hiz. Peygamber (s.a.v) de helal ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Helâl, Allah’ın Kitabı’nda helâl kıldıklarıdır. Haram da Allah’ın Kitabı’nda haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey demedikleri ise müsamaha gösterdiği (mubah) şeylerdendir.” (T1726 Tirmizî, Libâs, 6; İM3367 İbn Mâce, Et’ime, 60’tan aktaran <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 04.03.2024).

Bir konu hakkında helal hükmünün gerçekleşmesi “li-aynihî” ya da “li-gayrihî” sebep şeklinde olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşebilir. Buna göre “helâl li-aynihî” (“bizzat helâl), mükellefin davranışta bulunduğu nesnenin özü itibarıyla helal olmasıdır. Bu duruma buğdayın helal olması örnek verilebilir. “Helâl li-gayrihî” (dolayısıyla helâl), mükellefin davranışta bulunduğu nesnenin özünde olmayıp başka sahih bir sebep dolayısıyla helal olmasıdır. Tıpkı alış-verişin helal olması gibi (İzzeddin b. Abdüsselâm, II, 92’den aktaran Koca, 1998, s. 177).

Helal ve haram kılma yetkisi yalnızca Yüce Allah’a ait olan bir durumdur. Peygamberler de dahil olmak üzere hiç kimse helal ve haram kılma yetkisine sahip değildir. Peygamberlerin, Yüce Allah’tan haram ve helal kılma yetkisini almaları ise mecazi anlamdadır. Zira gerçek

anlamda haram ve helal kılma yetkisi Allah’a aittir (Erdoğan vd. 2006’dan aktaran Çayıroğlu, 2018, s.602). Konuyla ilgili olarak Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır:

“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah’ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez!” (Mâide, 5/87).

“Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah’a karşı yalan uydurmak için, ‘Şu helaldir’, ‘Şu haramdır’ demeyin. Şüphesiz, Allah’a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler.” (Nahl, 16/116).

“De ki: ‘Allah’ın size indirdiği; sizin de bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınızı rızıklar hakkında ne dersiniz?’ De ki: ‘Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?’ ” (Yûnus, 10/59).

1.5.2. Haram

Sözlükte haram kelimesi, masdar hâlinde “bir şey bir kimseye yasak olmak” manasına gelirken isim şeklinde ise “yasaklanan, helâl olmayan şey” manasına gelir (Demirci, 1997, s. 97). Fıkhi bir terim olarak da haram mükellefin bir şeyi yapmamasının kat’î bir delil yoluyla, kesin ve bağlayıcı bir şekilde talep edildiği fiiller anlamına gelir (Köse, 2017, s. 86). Haramın işlenmesi durumunda kişi cezaya muhatap olur (Özdemir, 2009’dan aktaran Kızılkaya, 2017, s. 34).

Haram ile ilgili olarak Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: “Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olurda, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Bakara, 2/173).

Haram ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v) de şöyle buyurmuştur: “Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur...” (M4094 Müslim, Müsâkât, 107’den aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.03.2024).

Haram, helal de olduğu gibi “li-aynihî” ve “li-gayrihî” olarak iki şekilde incelenir. Buna göre “haram li-aynihî”, bizzat mahiyetinde bulunan zarar ve kötülükten dolayı haram olan şeyleri

ve fiilleri ifade eder. Örneğin yalan söylemek bu nevidendir. “Haram li-gayrihi” ise, özü itibariyle meşru olan bir fiilin vasfında taşıdığı gayr-ı meşru bir sebepten dolayı haram olan fiilleri ifade eder. Örneğin oruç tutmak özü itibariyle meşru bir fiil olduğu halde bayramda oruç tutmak haramdır (Köse, 2017, s. 86).

1.5.3. Kesb (Kazanç)

Kesb kavramı, sözlükte rızık talep etmek, toplamak (İbn Manzûr, 1994’ten aktaran Yıldız, 2007, s. 48), rızık elde etmek için gayret sarf etmek, çalışıp çabalamak manalarına geldiği gibi (Zebîdî, 1994’ten aktaran Yıldız, 2007, s. 48) bir zararı def’ eden bir fiil manasında da sarf edilmiştir. Ayrıca evvelki Araplar tarafından meslekler “mekasip” şeklinde isimlendirilirken mesleği yürüten kimseleri de “kâsip” olarak adlandırdıkları söylenmektedir (Cürcânî, 1938’den aktaran Yıldız, 2007, s. 48-49).

Kesb, Kur’an’da kişinin yükümlülüğüne mevzu olan, karşılığını alacağı ifade edilen her tür akîde, görüş ve eylemi izah etmenin yanı sıra bilhassa kişinin ticaret ve iş yaşamında sahip olduğu maddi kazançları belirtmede sarf edilmiştir (Çağrı, 2022, s. 302). Nitekim ayette “Allah’ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah’tan, O’nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nisâ, 4/32) buyrulmaktadır.

Kişinin iktisadi hayatında sahip olduğu maddi kazancı ifade eden kesb, kelâm terminolojisinde ise daha çok “kuldaki hâdis kudretin tesiriyle meydana gelen şey” şeklinde tanımlanmıştır (Yavuz, 2022, s. 304).

Râgıb el-İsfahânî, kesbi “faydalı olduğu düşünülen şeyi elde etme çabası” olarak açıklar ve insanın başkasına ve kendisine fayda sağlayan şeyleri elde etmek için çabalamasını “kesb” olarak nitelendirmenin yanında kişinin sadece kendine yarar sağlayacak olanı elde etmeye çalışmasını da “iktisâb” olarak tanımlar (Çağrı, 2022, s. 302). “Kesb” kökünden gelen iktisâb, genellikle olumsuz kazanç manasına karşılık gelse de olumlu olarak da kullanıldığı yerler olmuştur. İktisâb, genellikle kazanılması çok çaba gerektiren bir işin neticesindeki kazancı belirtirken kesb ise genellikle bir niyetle dahî sahip olunabilecek küçük bir kazanç olarak belirtilir. (İbn Manzûr, 1994’ten aktaran Yıldız, 2007, s. 49-50).

İbn-i Haldun da kazancı şu şekilde açıklar. Kişinin emek vermesi sonucunda elde ettiği şey temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde ise o halde bu şeyi kişinin rızkı şeklinde ifade eder. Ayrıca bu düzeyin üzerinde emek sarf edilmesiyle sermaye ve servetin ortaya çıktığını belirtir. İbn-i Haldun, sahip olunan kazançtan bir yarar elde edilebiliyorsa bu durumu “rızk” şeklinde isimlendirirken emek harcanarak elde edilen fakat kendisinden faydalanılamayan bu malı ise “kazanç” olarak isimlendirmektedir (Yıldırım, 2006, s. 31-32). İbn-i Haldun ilgili konuyu eserinde şöyle açıklar:

“Şunu bil ki kazanç ancak onu elde etmeye yönelmek ve bunun için çalışıp gayret etmekle sağlanır. Talep edip elde etmenin farklı şekilleri de olsa rızk için mutlaka çalışıp gayret etmek gerekir. Rızk için çalışıp gayret etmek ancak Allah’ın güç vermesi ve ilham etmesiyle olur. Dolayısıyla bu hususta her şey Allah’tandır. Ancak elde edilecek her kazanç ve mal için mutlaka insan tarafından ortaya konulacak bir çalışma ve gayret gerekiyor. Çünkü elde edilecek kazanç eğer bir mesleğin icrasıyla sağlanacaksa bu durumda kişinin bir çalışma ve gayret ortaya koymasının gerekliliği zaten ortadadır. Hayvanlardan ve bitkilerden veya madenlerden sağlanacaksa bütün bunlar için de insan emeği ortadadır. Aksi takdirde ürün elde edemez ve onlardan bir yarar sağlayamaz.” (İbn-i Haldun, 2004’ten aktaran Yıldırım, 2006, s.32).

Kur’an’da dünyaya aşırı meyletme kabul edilmemekle birlikte uhrevi ve dünyevi işlerde uygun bir istikrarın sağlanması gerekliliğinden bahsedilir. Örneğin ayette “Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anıyla Allah’ı anın. İnsanlardan, ‘Ey Rabbimiz! Bize (vereceğini) bu dünyada ver’ diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur.” (Bakara, 2/200) şeklinde buyrulur sadece dünya hayatını arzulayanlar yerilirken bu durumun aksine bir diğer ayette “Onlardan, ‘Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru’ diyenler de vardır. İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.” (Bakara, 2/201-202) buyrulur hem ahiret hayatının hem de bu dünya hayatının güzelliğini arzulayanlardan övgüyle bahsedilmiştir. Müfessirler, ayette geçen “hasene” kelimesinin burada kastedildiği gibi farklı ayetlerde de zenginliği, maddî kazancı içine aldığı düşüncesindedirler (Çağrı, 2022, s. 302).

1.6. İslam İktisadında Helal Kazancın Önemi

İnsanın, hayatını idame ettirmek için bazı temel ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçları yerine getirebilmek için de çaba sarf etmektedir. Yaşamını devam ettirmek için emek veren ve birtakım sorumlulukları yerine getiren bu insanın asıl gayesi ise kendisini yaratan Yüce

Allah'ın razı olduğu kul olabilmektir. Nitekim Yüce Allah ayette “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (ez-Zâriyât, 51/56) buyurarak cinleri ve insanları kendisine kulluk etmeleri, dolayısıyla kendisine ibadet etmeleri için yarattığını bildirmiştir. Bu bağlamda gayesi Yüce Allah'ın razı olduğu bir kul olabilmek olan insanın, hayatını ikame ettirmek için gerekli olan temel ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlardan da biri olan iktisadi yaşamındaki gereksinimleri yerine getirirken Yüce Allah'ın razı olacağı bir kulluk bilinciyle hareket etmesi ve davranışlarına da bu şekilde yön vermesi kendisinden beklenen davranışlardan da biri olmaktadır.

İnsanın, iktisadi hayatındaki en önemli uğraşlarından birisi geçimini sağlayabilmek için elde etmeye çalıştığı kazançtır. Kişi sahip olmaya çalıştığı bu kazancı iki farklı şekilde elde edilebilir. Ya meşru kazanç yolları ile ya da meşru olmayan kazanç yollarıyla. Fakat İslam'da kazancın meşru yollardan temin edilmesi emredilerek gayr-ı meşru yollardan kazanç sağlamak uygun görülmemiştir. Zira Yüce Allah Kur'an'da “Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının.” (Mâide, 5/88) şeklinde buyurarak insana helal kıldığı şeylerden yemesini emretmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir hadisinde “Ey insanlar! Allah'tan korkun ve dünyadaki rızık talebinizi güzel yapınız! Biraz gecikse de hiçbir nefis, rızıkını tam olarak elde etmeden ölmez! Allah'tan korkun ve rızık talebinizi güzel yapınız! Rızık helal olanını alınız, onun haram olanını bırakınız.” (İbn Mâce, Ticârât, 2, H.No: 2144'ten aktaran Döndüren, 2013, s.86) şeklinde buyurarak rızık helal yollardan talep edilmesine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla kendisine helal olan şeylerden faydalanması istenilen insanın geçimini temin etmek için elde etmeye çalıştığı kazancını meşru ve helal olan yollardan temin ederek haram olan yollardan uzak durması da gerekli olmaktadır.

İnsanın, kazancını helal yollardan temin etmesinin önemi ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde: “Helâl kazanmak için çabalamak, her Müslümana farzdır.” (Taberânî, 1995, 8: 272'den aktaran Dölek, 2020, s. 161) buyurarak helal kazancı elde etmek için çabalamanın her Müslüman için farz olduğunu bildirmiştir. Bir diğer hadisinde de: “Farz namazdan sonra rızık aramak, farzdan sonra farzdır.” (Münzirî, 1968, II; Süyûtî, 1971, IV'ten aktaran eş-Şeybânî, 2019, s. 40) buyurarak rızık aramanın farz namazdan sonra farz olduğunu bildirmiştir. Nitekim ayette de “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.” (Cum'a, 62/10) buyrulmaktadır.

Kazancı aramak her Müslüman için bir farz olduğu gibi bunun yanı sıra çalışıp uğraşarak bir şeyler elde etmek peygamberlerinde davranışlarındandır. Öyle ki Hz. Âdem (a.s.) çiftçilik mesleğiyle uğraşmış, Hz. Nuh (a.s.) marangoz, Hz. İdris de (a.s.) terzilik mesleğiyle uğraşmıştır. Hz. Peygamber de (s.a.v.) gençlik yıllarında çobanlık mesleğiyle uğraşmış, sonraları ise ticârî faaliyette bulunmuştur. Görüldüğü gibi bir şeyler elde edebilmek için çalışmak, çabalamak peygamberlerin davranış ve tutumlarından olmuştur. Diğer insanlarda onların tutmuş olduğu yol üzerinde olmakla sorumlu olmuşlardır (eş-Şeybânî, 2019, s. 34-42). Zira ayette de “İşte, o peygamberler, Allah’ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: “Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur’an), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır.” ” (En’âm, 6/90) buyrulmaktadır.

Kazancı helal yollardan temin etmenin önemi ile ilgili olarak Hz. Davud’un (a.s.) uğraşısı da çok manidar olmaktadır. Öyle ki kimi zaman tebdil-i kıyâfet yöntemiyle halkın arasına karışan, kendisi ve yer halkıyla ilgili bilgi edinen Hz. Davud yine bir gün halkın arasına karışmış ve karşısına bir genç çıkmıştır. Bu genç görünümündeki kişi ise Cebrail’dir (a.s.). Hz. Davud, gence sormuş:

- “Ey delikanlı! Davud’u nasıl bilirsin?”, genç cevap vermiş:
- “Davud ne güzel bir kuldur (Sâd, 38/30). Ancak onun iyi olmayan bir hasleti var.”, Hz. Davud:
- “O nedir?” şeklinde sorunca gencte:
- “O beytûlmalden yiyor. Hâlbuki insanların hayırlısı, kendi kazancını yiyendir.” demiştir. Hz. Davud ağlayarak ve Allah’a yalvararak köşküne gitmiştir. Hz. Davud Allah’a şöyle dua etmiştir:
- “Ey Allah’ım, bana beytûlmaldan beni müstağni kılacak bir kazanç şeklini öğret.”

Bunun üzerine Yüce Allah da Hz. Davud’a zırh yapmayı öğretmiştir. Hz. Davud için demir o kadar yumuşatılmış ki onun elindeki demir, bir başkasının elindeki hamur misalinde olmuştur. Zırh yapma sanatını öğrenen Hz. Davud, yaptığı zırhı 12 bine satarmış ve kazandığından hem kendisi geçinmiş hem de sadaka vermiştir (eş-Şeybânî, 2019, s. 43).

Hz. Davud’un bir peygamber ve bir yönetici olarak kendi el emeğiyle geçimini sağlamaya çalışmış olması bizler için el emeğiyle kazanç sağlamanın ne kadar önemli olduğuna dair güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Konuyla ilgili olarak da Hz. Peygamber (s.a.v.)

hadisinde: “Kişinin yediğinin en güzeli kendi kazandığıdır. Allah’ın nebisi Dâvûd da kendi eliyle kazandığını yerdi” (Buhârî, “Buyu”, 15, “Enbiyâ”, 37’den aktaran Karabacak, 2018, s. 201) buyurmuştur. Böylelikle Hz. Peygamber (s.a.v) kişinin kendi uğraşları sonucunda elde ettiği kazancın, kazançların en güzeli olduğunu bildirmiş ve ayrıca toplumda lider konumunda olan kimselerinde mümkün merteye kendi elde ettikleri kazançla geçimini sağlamalarının önemine dair de vurgu yapmıştır (Karabacak, 2018, s. 201).

Kişinin, kendi gücünü, hünerini, yeteneğini ve alın terini ortaya koyarak temin ettiği kesbe Kur'an da ve hadisler de büyük ehemmiyet verildiği belirtilmiştir. Yukarıda zikredilen hadiste de geçtiği üzere meşru yoldan kesb elde etmenin, kişinin kendi el emeğiyle maişetini temin etmesinin değerli ve kıymetli bir çalışma olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda “El emeği ile kazandığı” ifadesinden insanın kendi gayret, çaba ve uğraşısıyla sahip olduğu kesb olarak idrak edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yine söz konusu faaliyetin türlü nitelikte olabileceği; akıl gücü, düşünce gücü ve deneyim gibi etkenlerle de kesb elde etmenin mümkün olacağı belirtilmiş ve ehemmiyetli olan esas ölçütün, kazancın meşruluğu olarak ifade edilmiştir. “Elemeği” ifadesiyle yalnızca elle, fiziki bir şekilde çalışma olarak algılamayıp esas olarak bir başka kimseye muhtaç olmamak, helal olmayan kesb ve kazanç yollarına yaklaşmamak üzere bir mesleğe ve bir beceriye sahip olmak olarak belirtilmiştir (Buladı, 2004, s.79). Bu doğrultuda kişi için karşılık olarak yaptığı çalışmanın olacağı ile ilgili olarak Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir: “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” (Necm, 53/39).

Gerek davranışlarıyla kendi hayatında gerekse buyurduğu hadislerle çalışarak uğraşarak helal kazanç sağlamanın önemini bizlere bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.) yine aktarılan bir rivayette helal kazanç sağlamanın önemine şu şekilde dikkat çekmiştir. Enes b. Malik'ten rivayet edilene göre bir kimse, Hz. Peygamber'e (s.a.v) dilenmeye gelmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v) de bu kimseye:

- “Evinde hiçbir şeyin yok mu?” şeklinde sormuş. Yoksul kimse de:
- “Evet, bir çul var, bir kısmını üstüme giyiyor, diğer kısmı da (altımıza yaygı olarak) seriyoruz. Bir de su içtiğimiz bir bardak var” cevabını vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v), söz konusu eşyaları yanına getirtip sattırmıştır. Satılan eşyaların parasını adama verip paranın bir miktarıyla ailesine yiyecek almasını diğer miktarıyla da bir keser satın alarak kendisine gelmesini söylemiştir. Yoksul kimse tekrar geldiğinde keseri getirmiş ve Hz. Peygamber de (s.a.v) kesere bir sap takmıştır. Sonra bu kimseye:

- “Git, odun topla ve sat. Seni on beş gün görmeyeyim” diye buyurmuş.

Aradan geçen 15 gün süre sonrasında yoksul kimse 10 dirhem biriktirmiş bir şekilde tekrar gelmiş ve biriktirdiği parayla yiyecek ve elbise satın almıştır. Buna binaen Hz. Peygamber (s.a.v):

- “Bu, senin için kıyamet gününde yüzünde dilencilik lekesi ile gelmenden daha iyidir” (Ebû Dâvûd, Zekât, 26’dan aktaran Gündüzöz, 2018, s. 69) şeklinde buyurmuştur.

Rivayet edilen durumdan anlaşılmaktadır ki kişinin dilenmesi yerine çalışarak kendi alın teriyle hem kendisinin hem de ailesinin maişetini temin etmesi kişi için daha haysiyetli bir durum olabilecektir (Gündüzöz, 2018, s. 69).

Yüce Allah ayette “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırıdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” (İsrâ, 17/70) buyurarak insanın hizmetine her çeşit olanağın verilmiş olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla kendisine çeşitli şekilde imkânlar sunulmuş olan insanın alın teriyle, çalışıp kazanarak haysiyetini ve itibarını muhafaza etmesi insan olmanın özündeki erdemli bir davranışın gereği olmaktadır (Erdem, 2022, s.8). Konuyla ilgili olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v), bir gün Sâd b. Muâz’ın elini sıkışmış ve Muâz’ın ellerinin nasırlandığını görmüştür. Hz. Peygamber (s.a.v), Sâd b. Muâz’a bu durumun nedenini sormuş ve Muâz da:

- “Çoluk çocuğumun ihtiyacını karşılamak, onların rızkını temin etmek için hurmalığımda kürekle çalışıyorum.” cevabını vermiştir.

Hz. Peygamber de (s.a.v) Muâz’ın elini öper ve bunun üzerine:

- “İşte Allah’ın sevdiği iki el.” (eş-Şeybânî, 2019, s. 41) şeklinde buyurmuştur.

Buradan hareketle insanın kendi el emeğiyle maişetini sağlamaya çalışmasının ne kadar kutsal bir iş olduğu bir kez daha gözler önüne serilmektedir (Erdem, 2022, s. 8).

Helal kazançtan bahsedilen asıl maksat kişinin ve ailesinin izzetinin korunup başka kimseye muhtaç olmamasının sağlanmasıdır. Ayrıca kişi helal kazanç yoluyla kendisinin ve ailesinin gereksinimlerini temin ettikten sonra kazancında oluşan fazlalığın bir miktarıyla, Allah’ın rızasına erişebilmek maksadıyla devlete ve topluma infakta bulunabilir ve kazancın bir diğer miktarını da yatırıma dönüştürebilir. Böylece helal kazanç vesilesiyle kişi kendisinin,

ailesinin geçimini sağladığı gibi diğer insanlara infakta bulunarak ülkenin de refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmuş olabilecektir (Erdem, 2022, s. 6, 8).

Özetle asıl gayesi Allah'ın razı olduğu bir kul olmak olan insan için hayatının her safhasında olduğu gibi iktisadi yaşamında da Allah'ın rızası doğrultusunda hareket etmesi kendisinden beklenen davranışlardan birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kendisinin ve ailesinin geçimini temin ederken kazancını da helal yollardan temin etmesi gerekmektedir. Kişi, helal kazanç yoluyla kendisini ve ailesini başkalarına muhtaç etmeyerek onların ve kendi nefsinin haysiyet ve onurunu korumuş olacak ve insan olmanın fıtratındaki var olan erdemli davranışın gereğini de yerine getirmiş olabilecektir. Böylelikle helal kazanç sayesinde kişi, asıl gayesi olan Allah'ın razı olduğu bir kul olabilmek için imkân elde etmiş olabilecektir.

1.7. İslam İktisadında Helal Kazanç Yolları

Helal kazanç, İslam'a uygun, el emeğiyle, göz nuruyla ve çalışıp uğraşarak sahip olunan, ticaret ahlâkının kaidelerinin benimsendiği, alışverişi meşru ve güzel şeylerden elde edilen kazancı ifade eder (Güneş, 2019, s. 71). İslam'da ziraat, ticaret, sanat gibi faaliyet alanları ile özel ya da kamuya ait farklı faaliyet alanlarında çalışmak helal kazanç yolları olarak kabul görmüştür (<https://dergi.diyanet.gov.tr>, Erişim Tarihi: 16.03.2024).

İslam'da kazanç yolları içerisinde bir üstünlük tanzim edilmeyip kazanç yollarının bireyin ve çevrenin içinde bulunduğu olanak ve ihtiyaca göre doğal akışı içerisinde oluşması beklenmiştir. Her ne kadar kazanç yolları arasında bir üstünlük olmasa da ziraat, tarım ve sanat gibi kazanç sağlayan faaliyet alanları genellikle ön planda olan alanlar olmuştur (Akyel ve Özgül, 2024, s. 22). Bunun yanı sıra âlimler kazanç yolları içerisinde ziraat ve ticaretten hangisinin üstün olduğu konusunda ayrılığa düşmüşler ve âlimlerin çoğunluğuna göre ziraat, ticaretten daha üstün kabul edilmiştir. Çünkü ziraat, ticaretten daha genel bir yarar sağlamaktadır. Ziraatla gıda temini, neslin devamı, Allah'a ibadet edebilmek için güç elde edilmektedir. Ticarete ise bunlar gerçekleşmez, sadece servette artma gerçekleşmektedir (eş-Şeybânî, 2019, s. 72).

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde “İnsanların en hayırlısı, onlara en faydalı olandır.” (Süyûtî, 1971, III'ten aktaran eş-Şeybânî, 2019, s. 72) buyurmaktadır. Bu noktada kazançlar içerisinde yararı daha genel olanla meşgul olmak daha üstün bir durum olacaktır. İçerisinde Allah rızası için harcama anlamı taşımayan kazanç yollarında ise bir fazilet

bulunmamaktadır (eş-Şeybânî, 2019, s. 72-73). Buradan hareketle İslam iktisadında helal kazanca verilen önemin daha iyi anlaşılması için bazı helal kazanç yollarına değinmenin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

1.7.1. Ziraat

İslam iktisadında helal kazanç yollarından birisini zirai/tarımsal faaliyet alanları oluşturmaktadır. Zirai faaliyetler, ilk zamanlardan bugüne insan neslinin devamının sağlanması ve gelecekte de insan hayatını devam ettirebilmesi noktasında ihtiyaç duyduğu gıdaları sağlamasından dolayı oldukça önem taşımaktadır (Boz, 2004'ten aktaran Doğan, 2009, s. 367).

İnsan neslinin devamının sağlanması hususunda önemli olan tarımsal faaliyet, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde de oldukça önemli olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber ve beraberindeki tüm Müslümanların Medine'ye hicretiyle birlikte (Önkal, 1998'den aktaran Oğuzay, 2020, s. 218) Medine'nin nüfusunda hızlı bir artış yaşanmış ve bu nedenle çoğalan nüfusun maişetinin temin edilmesi önemli bir konu olmuştur (Oğuzay, 2020, s. 218). Bu noktada Medine'ye göç eden Muhacirler ile Medineli Müslümanlar olan Ensar arasında yapılan kardeşlik düzenlemesiyle, Muhacirlerin geçim problemlerinin çözülmesi hususunda Ensarlılar, Muhacirlere yardım edeceklerdi. Bu doğrultuda Ensarlılar, bahçe ve tarlalarının yarısını muhacirlere vermek istemiş fakat Muhacirler bu öneriyi kabul etmeyip bunun yerine işçilik mukabilinde sağlanacak üründen pay almayı önermişler ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu öneriyi uygun bulmuştu (Buhari, Hars ve'l-müzâraa, 5'ten aktaran Oğuzay, 2020, s. 218). Buradan hareketle anlaşılmaktadır ki Medine'ye hicretle birlikte baş gösteren ilk geçim sorunu da hemen hemen tarımsal faaliyet aracılığıyla çözülmeye çalışılmıştır (Oğuzay, 2020, s. 218).

Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri incelendiğinde de tarımsal faaliyetlerin önem arz eden bir uğraşı olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde “Kim engabeli ve ulaşımı zor olan bir yeri ihyâ ederse, orası onun olur. Ayrıca ona sevap ta verilir” (İbn Ebi Şeybe, 1409, IV'ten aktaran Dilek, 2009, s. 217) buyurmaktadır.

Bir başka rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hurma ağacı görmüş ve bunun kim tarafından dikildiğini sormuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e (s.a.v) ağacın Müslüman bir

kimse tarafından dikildiği söylenmiş ve: “Kim bir hurma diker, yahut ekin eker de ondan insan, hayvan ve ya kuş yerse sevap kazanır” (Abdurrezzâk es-San’ ânî, 1403, X’ten aktaran Dilek, 2009, s. 217) buyurmuştur.

Bir diğer hadiste de “Kim ağaç dikiminde bulunursa, onun için ağaçtan hasıl olan ürün miktarınca Allah sevap yazar.” (Ahmet b. Hanbel, 1992, 5’ten aktaran Dilek, 2009, s. 225) buyurmaktadır.

Bir başka hadiste de “Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa, mutlaka dakin.” (Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, 1409’dan aktaran Dilek, 2009, s. 225) buyurmaktadır.

Rivayet edilen hadislerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v) tarımsal faaliyetler konusunda insanlara teşviklerde bulunmuştur. Yapılan teşvikler ise yalnızca kişilerin maişetini sağlamalarına yönelik olmayıp elde edilen ürünlerin gereğinden fazla kısmı pazara gönderiliyor ve bu sayede yapılan üretimden tüm Medine halkı faydalanmış oluyordu. Yine tarım ürünlerinin zekâtı olan “öşür” ve sadakalar vesilesiyle de yiyecek ihtiyacının karşılanması noktasında mühim faydalar sunmuş olmaktadır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber (s.a.v) ürün sahibi kimselerin ihtiyaç sahiplerine yardım etmeleri konusunda öğütlerde bulunmuştur (Buhârî, “Zekât”, 10; İbn Hişâm, 1992, 1-2:501’den aktaran Oğuzay, 2020, s. 219-220).

1.7.2. Ticaret

İslam iktisadında helal kazanç yollarından bir başkası da ticarettir. Her çeşit ürünün, malın vs. alım satımına karşılık gelen ticaret (Parlatır ve arkadaşları, 1998’den aktaran Buladı, 2004, s. 64), ilk zamanlardan beri insan ihtiyaçlarının giderilmesinin bir sonucu olarak var olmuştur. Ticaret, tüm yurttaki hem insanların geçimlerini sağlayabilmeleri için bir kazanç yolu hem de üretilen ürünlerden yararlanabilme noktasında önemli bir alan olmuştur (<https://islamiktisadi.net/>, Erişim Tarihi: 22.03.2024).

İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan ticaret, İslam’ın tavsiye ettiği önemli kazanç yollarından biri olmuştur. Nitekim ayette “Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır...” (Bakara, 2/275) buyrulurken ticaret helal kılınmıştır. Bir başka ayette de “Ey iman edenler! Cuma günü

namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın..." (Cum'a, 62/9-10) buyrulurak İslam'ın ticareti tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca ayetten anlaşılmaktadır ki kişi Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirdikten sonra tekrardan ticari faaliyetlerine devam ederek daimî bir hareket ve uğraşın içerisinde olacak ve böylece hem uhrevi hayatı için bir kazanç hem de dünyevi hayatı için bir kazanç temin etmiş olacaktır (Buladı, 2004, s. 65).

Ticaretle bizzat meşgul olan Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde "Kim bir akar veya ev satın da parasını onun benzeri bir şeye yatırmazsa, onun bereketini görmemeye layıktır." (İbn Mâce, Rühûn, 24; Ahmed b. Hanbel, II, 462'den aktaran Buladı, 2004, s. 71) buyurarak ticaretin önemine dair vurgu yapmıştır. Hadiste yer alan "mübarek olmaz" tabiri; ziyade, artış, faydası ve hayrı çok manasındaki "bereket" kökünden türeyen bir fiildir. Buna göre hadisten anlaşılmaktadır ki satılan bir ürünün kıymeti yatırıma dönüştürülmediği takdirde bir bereket; artma ve çoğalma meydana gelmez. Ayrıca malın kıymetinin âtıl halde bırakılması durumunda bereketinde eksilmede mevzubahistir (Buladı, 2004, s. 71).

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadisinde de "Emin, doğru sözlü tacir, kıyamet gününde, peygamberlerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraberdir." (Tirmizi, Büyü', 4'ten aktaran Buladı, 2004, s.72) buyurarak güvenilir ve doğru olan ticaret ehlinin kıyamet gününde yüce bir makamda olacaklarını bildirmiştir (Buladı, 2004, s. 72).

Kişinin geçimini temin etmesi açısından önemli olan ticaret, toplumun menfaati açısından da oldukça önem taşımaktadır. Zira toplum, ticari faaliyetler aracılığıyla ürettiği ürünü bir başkasına satın kazanç elde ederek iktisadi açıdan olumlu manada gelişme kaydetmiş olacak ve refah seviyesi yükselmiş olacaktır. Bu sayede ticari yaşamı aktif olan bir millet ilerleme ve gelişme kaydetmeye aday olabilecektir (Ersoy, 1969, s. 303). Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicretiyle birlikte kurulan İslam devletinin siyasi yapısının etkin olabilmesi için devletin bir diğer yapısını oluşturan iktisadi mekanizmanın da etkili olması gerekmektedir. İslam kaidelerinin, iktisadi yaşamda pratikleşebilmesi için bir piyasanın oluşturulması hedeflenmişti. Bu maksatla Medine'de var olan müşrik ve Yahudi pazarlarına alternatif olarak İslam kaidelerinin geçerli olacağı ve ticari aktivitelerin bu kurallar doğrultusunda gerçekleştirileceği "Medine Pazarı" inşa edilmiştir. Kurulan pazar önemli konumu ve kendine has ilkeleriyle tüccarların dikkatini çekmiş ve kısa zamanda ticari yaşam tümüyle bu pazarda sürmüştür (<https://islamiktisadi.net/>, Erişim Tarihi: 22.03.2024).

1.7.3. Sanat

İslam iktisadında helal kazanç yollarından birisini de sanatsal faaliyetler oluşturmaktadır. Nitekim peygamberlerden sanatsal faaliyetlerle uğraşanlar olmuş olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de bu faaliyetlerle uğraşanlar olmuştur. Bu noktada Hz. Nuh'un marangozluk sanatıyla, Hz. İdris'in terzilik, Hz. Davud'un da zırh yapma sanatıyla uğraşmış olduğundan daha önce bahsedilmişti.

Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde de sanatsal faaliyetler içerisinde bilhassa kadınlar, yün eğirme ve dokumacılık, dericilik ve terzilik gibi el sanatlarıyla meşgul olmuşlar ve bu şekilde ihtiyaç duyulan ürünlerin üretimini sağlamayı ve zamanı daha değerli kılmayı hedeflemişlerdir. Dokumacılık sanatıyla ilgili olarak Tebük savaşı esnasında Meknâ Yahudileriyle yapılan antlaşma maddeleri arasında "Kadınlarının dokuduklarının dörtte birinin ödenmesi" (İbn Sa'd, 2014, I; Hamidullah, 2003, II; Özkuyumcu, 2007, II'den aktaran Yılmaz ve Velioğlu, 2015, s. 59, 64-65) ifadesinin yer alması dokumacılık sanatının kadınlar tarafından bir çeşit sanayileştirilmiş olduğu olarak belirtilmiştir (Yılmaz ve Velioğlu, 2015, s. 64-65).

Bir diğer örnekte de Rayta bint Abdullah dericilik sanatıyla maişetini temin eden bir sahabedir. O, bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sormuş:

- "Ya Rasulullah ben zanaatkâr bir kadınam, kocamın ve çocuğumun bir şeyleri yok. Yaptığım şeyleri satıyorum. Kocama ve çocuklarıma yaptığım harcamaların sevabı var mıdır".

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

- "Onlara yaptığın harcamalarda elbette sana sevap vardır" (İbn Sa'd, 8:290'dan aktaran Güleç, 2021, s. 99-100) şeklinde buyurmuştur.

Hz. Aişe'nin "Kadının elindeki ip eğirme aleti (kirman, iğ, teşi) Allah yolundaki mücahidin elindeki mızraktan daha güzeldir." (İbn Abdürabbih, Edeb, 1404, II, 289'dan aktaran Güleç, 2021, s. 100-101) ifadesinde yer alan kıyaslamadan da terziliğin veya eğirmenin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır (Güleç, 2021, s. 101).

Sonuç olarak peygamberlerden sanatsal faaliyetlerle uğraşanlar olmuş olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de özellikle kadınlar el sanatlarıyla uğraşarak yaptıkları ürünler üzerinden hem kazanç sağlamışlar hem de zamanlarını daha verimli geçirmişlerdir.

1.8. İslam İktisadında Helal Kazancın İlkeleri

İslam’da helal kazanç yolları olarak ziraat, tarım, sanat gibi faaliyet alanları ile özel ve kamuya ait faaliyet alanlarının kabul gördüğünden daha önce bahsedilmiştir.

Söz konusu kazanç yollarından temin edilen kesbin helal olabilmesi ise gerçekleştirilen çalışmanın, en mükemmel biçimde icra edilmesi, ilgili sektörde dinde yer alan ilkelere uyulması ve haramlardan da uzak durulmasıyla mümkün olabilir (<https://dergi.diyanet.gov.tr>, Erişim Tarihi: 16.03.2024). Bu noktada kazancın helal olabilmesi için uyulması gereken bazı helal kazanç ilkelerinden şu şekilde söz etmek mümkündür.

1.8.1. Alım Satımda Dürüst Olmak

Alın teri, göz nuru ve el emeği kısacası helal kazanç ile rızkını temin etmek isteyen Müslüman kimse hayatının diğer alanlarında olduğu gibi iktisadi hayatında alırken de satarken de dürüst davranmak mecburiyetindedir. Alım satımda dürüst davranmak helal kazanç temin edebilmenin ilk koşulunu oluşturmaktadır (Kandemir, 1979, s. 301). Zira ayette de “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.” (Hûd, 11/112) buyrulmaktadır. Bu doğrultuda dürüst olmanın bir icabı olarak alım satım esnasında ileri sürülen vaat ve taahhütler eksiksiz bir şekilde icra edilmeli ve borçlu kimse de borcunu ödeme görevini vaktinde gerçekleştirmelidir (Çalışkan, 2018, s. 33).

Hz. Peygamber (s.a.v), yanına gelip kendisi için öğütte bulunmasını talep eden sahabîye “Allah’a inandım de sonra dosdoğru ol” (Müslim, “İmân” 62; Tirmizî, “Zühd”, 61; İbni Mâce, “Fiten” 12’den aktaran Çalışkan, 2018, s. 33) diye bulunduğu öğütünde dürüstlüğü imandan sonra gelen ana esas şeklinde ifade etmiştir (Çalışkan, 2018, s. 33).

1.8.2. Faizin Yasak Olması

Kazancın helal olması için uyulması gereken ilkelerden birisi de faiz yasağıdır. Nitekim ayette de “...Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır...” (Bakara, 2/275) ifade edilerek faizin haram olduğu bildirilmiş ve bir başka ayette de faizli muamelelere devam eden kimselerin Allah ve Resulüne savaş açmış olacağından Kur’an’da şu şekilde bahsedilmiştir:

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.” (Bakara, 2/278-279)

Hiz. Peygamber’in (s.a.v) “Helâk edici yedi durumdan sakının.” şeklinde buyurduğu hadisinde helâka götüren durumlardan birinin “Fâiz yemek” olduğu bildirilmiştir (Buhârî, “Vasayâ”, 23; Ebû Davud, Sünen, “Vasâyâ”, 10’dan aktaran Dölek, 2020, s. 167).

Hiz. Peygamber faizle alakalı olarak bir başka hadiste de “İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki, herkes fâizden yiyecektir, yemeyene de tozu isabet edecektir.” (Ebû Dâvud, Sünen, “Buyû”, 3’ten aktaran Dölek, 2020, s. 168) buyurarak faiz konusunda Müslüman kimselerin çok titiz hareket etmelerine dair vurgu yapmıştır (Dölek, 2020, s. 168).

Faizde ilk bakışta mal çoğalır gibi gözükse de aslında malın bereketini giderir ve malın yok olmasına neden olur (Dölek, 2020, s. 171). Nitekim Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurduğu rivayet edilir: “Faiz yoluyla malını artıran herkesin malı sonunda azalmaya mahkûmdur.” (İbn Mâce, Ticâret, 58’den aktaran Erman, 2019, s. 727).

Faiz, tek bir tarafın lehine menfaat sağlayarak meşru olmayan bir kazanç sağlamaktadır. Bu doğrultuda faizde yardımlaşma, dayanışma gibi faktörler karşılık ve çıkar odaklı olmaktadır. Fakat İslam ahlak telakkisinde var olan yardımlaşma ve dayanışma gibi faktörlerde zekât, infak ve sadaka yardımlaşmanın öğelerini oluşturmaktadır (Yüksek ve Coraeva, 2021, s. 18).

İslam da faiz, haram kılınarak iktisadi yaşamda alın teri, el emeği, yatırım, ticaret, kâr ve riskin emek ve sermaye ile paylaşılması teşvik edilmiş, uhrevi ve dünyevi hayat beraber değerlendirilerek ahlaki ve insani erdemlerin hükmettiği bir toplum intizamı tesis edilmesi hedeflenmiştir (Özsoy, 1995, s. 118).

1.8.3. Ölçü ve Tartıda Hileden Uzak Durmak

Helal kazancın ilkelerinden birini de ölçü ve tartıda hileden uzak durmak oluşturur. Kur'an'da ölçüde ve tartıda hile yapanlara hitaben “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline!” (Mutaffifîn, 83/1) diye ikaz da bulunulması hileden uzak durulması gerektiğinin önemini ortaya koymaktadır. Yine bir başka ayette de “Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?” (Mutaffifîn, 83/4-6) şeklinde ifade edilerek yapılan gayr-i ahlâkî davranışın sorgusuz ve hesapsız kalmayacağı bildirilmiştir.

Helal kazanç temin etmeye önem veren her Müslüman kimse, ölçü ve tartıda hileden uzak durması gerekmektedir. Çünkü bu durum Müslüman olmanın ve insan olmanın bir gereğidir. Aksi takdirde eksik tartarak veya görünüşte tam gibi gösterip içeriğinde farklı yöntemlerle eksilterek insanları kandırmaya çalışmak Müslüman kimliğine yakışmayacağı gibi insan onuruna da yakışmayacaktır.

Kur'an'da “Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.” (Kamer, 54/49) ifadesinde her şeyin bir ölçü ve dengede yaratılmış olduğu bildirilirken iktisadi hayatta da Müslümanın ölçüyü eksiksiz ve tam yapıp hileden uzak durması gerekmektedir. Nitekim Kur'an'da bir başka ayette “Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir.” (İsrâ, 17/35) buyrularak tam bir ölçü ile ölçme ve doğru terazi ile tartma emredilmiş ve bu şekilde davranmanın neticesinin daha güzel olduğu bildirilmiştir.

1.8.4. Malı Gereğinden Çok Övmemek

Helal kazancın ilkelerinden bir diğerini de malı gereğinden çok övmemek oluşturur. Günümüz iktisadi hayatında var olan reklâmlar ticaretten ayrılmaz bir unsur olmuştur. Ürünlerin mevcudiyetinden söz etmek adına yapılan bu reklâmlar da bir sakınca yoktur (Kandemir, 1979, s. 302). Ancak reklâmlarda yapılan abartılar günümüz yaşantısında lüzumsuz yere çokça yemin ve dahî yalan yemin yerine geçebilecek hususlar içerisinde bulunmaktadır. Ürünün aşırı şekilde çokça övülmesi alıcının hislerinin istismar edilmesine neden olabileceği gibi ihtiyaç duymadığı halde ürünü satın almasına ve bu durumda da iktisadi hayatta bilinçsiz bir tüketim alışkanlığına ve israfın oluşmasına neden teşkil edebilir (Erturhan, 2010'dan aktaran Yüksek ve Coraeva, 2021, s. 12).

1.8.5. İhtikâr Yapmamak

Kazancın meşru olması için iktisadi hayatta sakınılması gereken ilkelerden biri de ihtikâr yapmamaktır. İhtikâr, lügatte “hakkını yemek, kötü davranmak; kıtlaştırmak, tedavülden çekmek, istiflemek, tekeline almak” manalarındaki “hokr” kökünden gelerek “ticaret malını pahalılaştırması gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmek” anlamına karşılık gelir. İhtikâr, kelime olarak hadislerde birçok defa geçse de Kur’an’da doğrudan bir şekilde yer almamakla beraber haksız kazanç temin etmeyi haram kılan ayetlerdeki “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları yetki sahiplerine (rüşvet olarak) vermeyin.” (Bakara, 2/188) ve “Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları... insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve boş şeyleri onlara haram kıldık...” (Nisâ, 4/160-161) şeklinde ifade edilen yasakların ve dinin genel ahlâki prensiplerinin de dolaylı bir şekilde ihtikâr yapmamanın referansları olarak sarf edilir (Kallek, 2000, s. 560). Bunun yanı sıra Kur’an’da “İnkâr edenler ile Allah’ın yolundan ve içinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram’dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.) Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse, biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız.” (Hac, 22/25) ayetindeki “ilhad” lafzından maksadın ihtikâr olduğu ifade edilmektedir (İbn Kesir, 1985’ten aktaran Gümüş, 2023, s. 50).

Hadislerle yasaklanan ihtikâr (Turan, 2015, s. 83) hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) “İhtikârı ancak hatada olanlar (günahkâr kimseler) yapar” (Tirmizî, ; Heytemî, 1986, 1/687’den aktaran Gümüş, 2023, s. 51) buyurarak ihtikârı hata içerisinde olanların yapacağını bildirmiş, başka bir hadiste de “Muhtekir ne kötü bir insandır. Allah tarafından ucuzluk olduğunu duyduğu vakit üzülür, pahalılık ve kıtlık olduğunu duyduğu vakit sevinir” (Münzirî, 1985, 4/72’den aktaran Gümüş, 2023, s. 51) buyurarak ihtikâr yapan kimsenin halkın menfaati yerine kendi menfaatini önemseydiğine dair dikkat çekmiş ve bir başka hadiste de “Her kim Müslümanların fiyatlarından bir şeye müdahale ederek, Müslümanlar açısından onun pahalılaşmasını isterse, başı en aşağı gelecek şekilde onu cehennemine içine atmak, Allah’ın üzerine bir hak olur” (Çayiroğlu, 2015; Münzirî, 1985, 4/74’ten aktaran Gümüş, 2023, s. 51) buyurarak ihtikâr yapan kimsenin ahirette karşılaşacağı hüsrânı haber vermiştir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) türlü önlemler alarak ihtikârın toplumsal hayata etki edecek kötülüklerini engellemeye çalışmış olduğu belirtildiği gibi Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz.

Ali'nin de ihtikâra karşı şahsen ya da hisbe teşkilatı aracılığıyla ciddi tedbirler almış oldukları ifade edilir (Turan, 2015, s. 83).

İhtikâr, bilhassa temel ihtiyaç ürünlerinde yapıldığında sonuçlarından halkın menfi olarak etkilenmesine neden olabileceği gibi ihtikârın uzun vadede sürmesi durumunda toplumsal ve ekonomik hayatta buhranların yaşanmasına neden olabilir (Demirdöğen ve Polater, 2016, s. 122-123). İhtikâr yapan kişi, bu davranışı bir yaşam biçimine dönüştürmesi durumunda da kişinin giderek merhametsiz ve duygusuz bir karakter sahibi olmasına neden olabilir (Bilmen; Karadâvî'den aktaran Erturhan, 2010, s. 238).

1.8.6. Müşteri Kızıştırmamak

Helal kazanç temin etme de uyulması gereken ilkelerin bir diğerini de müşteriye kızıştırmamak ilkesi oluşturur. Müşteri kızıştırma bir diğer adıyla “neceş” bir ürünün satışı sırasında alıcı olmadığı halde alıcı gibi görünerek ürünün fiyatını arttırmak amacıyla akdin kızıştırılmasıdır (Zuhaylî 1985; Döndüren, 2016'dan aktaran Taşova, 2020, s. 106). Bugün genellikle arsa, ev gibi taşınmazların ve otomobil piyasasında ortaya çıkabilmekte olan müşteriye kızıştırma (Yüksek ve Coraeva, 2021, s.14) hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) “Pazara getirilen malları yolda karşılamayın, birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın, müşteri kızıştırmayın (neceş yapmayın) ...” (Müslim, Buyu', 11'den aktaran Taşova, 2020, s. 106) buyurarak satış üzerine satış yapmayı, müşteri kızıştırmayı yasaklamıştır (Taşova, 2020, s. 106).

1.8.7. Alışverişte Yalan Söylememek ve Aldatmamak

Kazancın helal olması için riayet edilmesi gereken hususlardan birisi de alışverişte yalan söylememek ve aldatmamaktır. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) “Alışveriş yapan iki kişi, birbirlerinden ayrılmadıkça veya ayrılınca kadar (caymakta) muhayyerdirler. Eğer dürüst alışveriş yapıp da her şeyi olduğu gibi açıklarlarsa alışverişleri bereketli olur. Eğer bâzı hakikatleri gizleyip yalan söylerlerse alışverişlerinin bereketi kalmaz.” (Buhari, Buyu', 19; Müslim, Buyu', 82'den aktaran Aydın, 2015, s. 99) buyurarak yalan ve aldatma olmadan yapılan alışverişin bereketli olacağını bildirmiştir.

Yalan söylemek hem bir Müslümanın ahlakına yakışmayacağı gibi hem de yaşamın her safhasında çeşitli fenalıkların doğmasına da sebep olur. Bu yüzden dinde yalan söylemek haram kılınmıştır (Yüksek ve Coraeva, 2021, s. 19).

Hiz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde yalan söylemeyi, münafıklığın dört özelliğinden biri olarak haber vermiştir (B34 Buhârî, İmân, 24; <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 07.04.2024). Bir diğere hadisinde münafık kimse ile ilgili olarak ise “Mümin, rüzgârın yatırıp kaldırdığı (ama zarar vermediği) yeşil ekin gibidir. Münafık ise dimdik iken, rüzgârın bir defada kökünden söküverdiği selvi ağacı gibidir.” (B5643 Buhârî, Merdâ, 1’den aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 07.04.2024) benzetmesinde bulunmuştur.

Hayatın her alanında olduğu gibi alışverişte de insanları aldatmamak ile ilgili olarak rivayet edilen olaya göre Hiz. Peygamber (s.a.v) yiyecek satan bir kişiyi ziyaret etmiş ve adama nasıl sattığı sormuştur. Adamda konuyla ilgili bilgi vermiştir. Hiz. Peygamber’e (s.a.v.) “elini yiyeceğin içine sok” şeklinde vahiy gelince Hiz. Peygamber (s.a.v.) elini daldırmış ve yiyeceğin altının ıslak olduğunu görmüştür. Bu sebeple Hiz. Peygamber (s.a.v.) “Aldatan bizden değildir.” (Ebû Davud, Sünen, “Büyû”, 50’den aktaran Dölek, 2020, s. 172-173) buyurmuştur.

Yalan söyleyerek ve aldatmada bulunarak ticari hayatı ikame ettirmeye çalışmak kişinin kazancına bir bereket getirmeyeceği gibi kişinin ahiret hayatı içinde kötü bir leke olacaktır. Müslüman kimsenin, kazancına haram bulaştırmamak için yalan sözden ve aldatmadan uzak durması gerekmektedir.

1.8.8. Alışverişte İyi Muamelede Bulunmak

Alışverişte iyi muamelede bulunmak ticari hayatta önemli ilkelerden birini oluşturmaktadır. Nitekim Hiz. Peygamber (s.a.v.) de ticari ilişkilerinde kibar davranışlarda bulunmuş ve ticaret yaptığı kişilere karşı bir anlaşmazlık çıkarmamıştır. Hiz. Peygamber (s.a.v.) gerek ticari yaşamında insanlarla olan ilişkilerinde kibar ve merhametli olduğu gibi gerek hayatın diğere alanlarındaki ilişkilerinde ve gerekse de Allah’tan aldığı vahiy insanlara iletirken daima merhametli bir tutum ve davranış sergilemiştir (Buladı, 2004, s.84-85). Ayette de “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...” (Âl-i İmrân, 3/159) buyrularak Hiz.

Peygamber'in (s.a.v.) muvaffakiyete erişmesinde ana etkenin onun yumuşak bir duruş sergilemesi olduğu belirtilmiştir (Buladı, 2004, s. 85).

Her daim insanlarla ilişkilerinde merhametli ve kibar olan Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara da ilişkilerinde hoş görülü davranmayı ve kolaylık göstermeyi tavsiye etmiştir. Konuyla ilgili olarak "Satarken, satın alırken kolaylık gösteren kimseyi Allah Cennetine koysun" (İbn Mace, Ticarat, 28'den aktaran Buladı, 2004, s. 84) buyuran Hz. Muhammed (s.a.v.) alırken de satarken de kolaylık ve müsamaha gösteren kişi için dua da bulunmuştur (Buladı, 2004, s.84). Bir başka hadisinde ise "Allah'ın gölgeğinde gölgelenmeyi seven kimse, borçlusuna kolaylık sağlasın veya (alacağından) vazgeçsin." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/14972'den aktaran Demirdöğen ve Polater, 2016, s. 124) buyurarak borcu olan kimse için borcunu öderken kolaylık gösterilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bir diğer hadiste de "Duasının kabul olunmasını ve sıkıntısının gitmesini isteyen bir kimse, fakire genişlik gösterson." (Ahmed b. Hanbel, II, 23'ten aktaran Buladı, 2004, s. 86) buyurarak fakire genişlik göstermenin duanın kabulüne ve kişinin sıkıntısının gitmesine sebep olacağını haber vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde de "(Geçmişte) insanlara borç para veren bir adam vardı. Fakiri gördüğünde hizmetçilerine "onu affedin. Belki Allah da bizi affeder" derdi. Bu sebeple Allah onu affetti." (Buhari, Büyû', 18'den aktaran Buladı, 2004, s. 86) buyurmuştur.

Ticari ilişkilerde kolaylık göstermek ve hoş görülü olmak Müslüman kimse için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasına nail olma konusunda bir fırsat olabileceği gibi ayrıca fakire de kolaylık göstermek duaların kabulüne ve Allah'ın affına nail olabilme konusunda kişi için bir fırsat olabilmektedir. Bununla birlikte Müslümanın her konuda olduğu gibi alışverişte de hoş görülü ve müsamahalı davranması onun Müslüman ahlakına da yakışan bir davranış olarak düşünülmektedir.

1.8.9. Alışverişte Yeminden Kaçınmak

Helal kazanç temin etme mücadelesinde uyulması gereken ilkelerden bir diğeri de alışverişte yemin etmekten kaçınmak gerektiğidir. Zira Allah'ın ismini öne çıkararak aşırı yemin söyleme eyleminde bulunmak Allah adının ululuğuna ve değerine zarar verebilme olup gerekli saygı ve değer ifade edilememektedir. Bu sebeptir ki İslam dini yalan yemin olmasa da Allah ismi üzerine yemin etmeyi güzel görmemiştir. Yine kişi, aşırı yemin

söyleminde bulunmayı alışkanlık durumuna dönüştürmesi halinde yalana isabet etme riski de var olmaktadır (Karadâvî; Akşit, 2007'den aktaran Erturhan, 2010, s. 234).

Alışverişte yemin etme Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında da Medine'de sık müracaat edilen bir yol olmalıdır ki konuyla ilgili olarak ayet nazil olmuştur. Buhârî'den aktarıldığı üzere satıcıların pazarlık sırasında alıcıları kandırarak ürünleri daha yüksek bir bedele satabilmek maksadıyla “Vallahi bu mala senin verdiğinden fazlası verilmiştir,” diye yalan yemin söyleminde bulunurlarmış ve bu sebeple de şu ayet nazil olmuştur (Buhârî, Büyü' 27, Tefsir 33'ten aktaran Demirdöğen ve Polater, 2016, s. 121) “Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” (Âl-i İmrân, 3/77).

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde “Büyük günahların en büyüğü; Allah'a şirk koşturmak, anne-babayı rencide etmek, yalan yere yemin etmek.” (İbnu Hıbbân, 1993, 12: 374'ten aktaran Dölek, 2020, s. 173) buyurarak yemin etmenin büyük günahların en büyüklerinden biri olduğunu haber vermiştir.

Bir diğer hadisinde ise Hz. Peygamber (s.a.v.) “Yemin, alışverişte kâr getirir (ama) bereketi götürür.” (D3335 Ebû Dâvûd, Büyû', 6; N4466 Nesâî, Büyû', 3'ten aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 07.04.2024) buyurarak yeminin alışverişte bereketi götüreceğini bildirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) malını yeminle sarf eden kimse için Kıyamet gününde Allah'ın rahmet nazarıyla bakmayacağı üç kişiden biri olarak saydığı hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ, Kıyamet gününde üç kişiye (rahmet nazarı ile) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için şiddetli bir azap vardır. Birincisi, başa kakarak veren kimse, ikincisi, elbisesini yere uzatarak (kibirli ve çalılı yürüyen) kimse, üçüncüsü, malını yeminle harcayan (satan, sarf eden) kimse.” (Nesâî, Büyû', 5'ten aktaran Buladı, 2004, s. 83).

1.8.10. Alışverişin Kulluk Görevine Mâni Olmaması

Ticari yaşamda riayet edilmesi gereken ilkelerden bir diğeri de alışverişin kulluk görevine mâni olmamasıdır. Nitekim Kur'an'da “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (ez-Zâriyât, 51/56) şeklinde ifade edilerek kişinin asıl görevinin Allah'a kulluk etmek olduğu belirtilmiştir.

Esas görevi Allah’a kulluk etmek olduğu belirtilen Müslüman kimsenin yaşamının her safhasında Allah’a karşı kulluk görevlerini yerine getirmekle sorumlu olduğu üzere ticari hayatında da gerek alışverişte gerekse de çalışırken Allah’a karşı kulluk görevlerini ve ibadetlerini yerine getirmekle sorumludur. Zira ilk olarak namaz ve diğeri ibadetlerin yerine getirilmediğı herhangi bir etkinlikte, görevde ve alışverişte Müslüman kişi için bir hayırdan söz edilemez. Bu nedenle Müslüman kişi, hayatındaki her çeşit plan ve programını ibadetlerine uygun olarak tanzim etmelidir. Kişi ebedi olan ahiret hayatı ile geçici olan dünya hayatı arasındaki dengeyi iyi tesis etmelidir. Hem dünyadaki hayatını idame ettirmek için çalışmak hem de dünya için çalışırken de ahireti için çalışmayı unutmamalıdır (Buladı, 2004, s. 87). Nitekim ayette de “Allah’ın sana verdiği (servet ve zenginlik gibi) şeyler de ahiret yurdunu ara. (Onları insanların yararına harcayarak ahirette seni mutlu kılacak mükâfatı elde etmeğe çalış). Dünyadan da nasibini unutma. (Bu imkânlardan ölçülü bir şekilde kendinde yararlan.)...” (Kasas, 28/77) buyrulmuştur.

Kur’an’da başka bir ayette de “Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.” (Nûr, 24/36-37) buyrulurken Allah’ın haklarını ihmal etmeden ve ertelemeden alışverişi ve ticareti gerçekleştirenlerden övgüyle bahsedilmiştir (Buladı, 2004, s. 86).

1.9. Haram Kazancın Zararları

İnsanın yaşamının devamını sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kazancı elde etme noktasında iki ayrı yol olduğundan ve bu yollardan biri olan helal yolları İslam emrederken diğeri bir yol olan haram kazanç yollarını ise yasakladığından daha önceden söz edilmişti. Yine helal kazançla kişinin, fitratında bulunan erdemli davranışın gereğini yerine getirmiş olacağından ve ayrıca helal kazançla kendisini ve ailesini başkasına muhtaç etmeyerek haysiyet ve şerefini de korumuş olacağından daha önce bahsedilmiştir.

Helal kazançta kişinin kendisi ve ailesinin lehine menfaatler bulunurken haram kazançta bulunan zararlar kişinin kendisini olumsuz manada etkilediğı gibi onun ailesini ve dahi toplumu da olumsuz olarak etkilemektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) “Kişinin kendi emeğiyle çalışıp kazanmasından daha güzel bir kesb yoktur” (İbn Mâce, “Ticârât”, 1’den aktaran Çağrııcı, 2022, s. 303) buyurarak kazancı temin ederken verilen emeğin önemine dair vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda emeğin olmadığı ve İslam’ın yasak kıldığı faiz, karaborsacılık, rüşvet, kumar ve şans oyunları gibi helal dairesinin dışındaki meşru olmayan kazanç yollarından uzak durmak gerekmektedir.

Haram kazancın insanlar için zararı saymakla bitmeyecek kadar çok olmalı ki Hiz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şüpheli konulardan dahi sakınmak gerektiğini haber vermiştir.

“Helal olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helal mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konulardan sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli konulardan sakınmayanlar ise gitgide harama dalar... Tıpkı sürüsünü başkasına ait bir arazinin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu araziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arazisi vardır. Unutmayın ki, Allah’ın yasak arazisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçücük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.” (Buhari, Büyü 2, İmân 39 ; Müslim, Müsâkat, 20, 107-108’den aktaran Akar, 2013, s. 50).

Hiz. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadisinde haram şeylerin duaların kabulü noktasında da olumsuz etkisi olduğu ile ilgili şöyle buyurmuştur: “Bir adam uzun yolculuğa çıkar, saçı başı dağılır, toz toprak içinde kalır. Ellerini semaya kaldırır. ‘Ey Rabbim! Ey Rabbim’ diye dua eder. Hâlbuki bu yolcunun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram. Hep haramla beslenmiştir. Bunun duasına nasıl icabet edilir?” (Müslim, Zekât 65, (1015)’ten aktaran Döndüren, 2013, s. 84).

Hiz. Ömer (r.a.) de bir sözünde “Kamburlaşacak kadar namaz kılsanız, kıl gibi incelene kadar oruç tutsanız haramdan kaçınmadıkça bu ibadetleriniz sizden kabul olunmaz.” (Armağan, 2011) şeklinde ifade ederek haramdan kaçınmadıkça ibadetlerin kabul görmeyeceğini söylemiştir.

Haram kazancın zararlarını, bazı gayrı meşru kazanç yolları üzerinden ifade etmek gerekirse bu kazanç yollarından birini oluşturan olan faiz, kişi ve toplum üzerinde ciddi manada zararları olan bir haram kazanç türüdür.

Türkçe’de genel kullanımıyla “faiz” e karşılık gelen Arapça ribâ kelimesi sözlükte “fazlalık, nemâ, artma, çoğalma; yükseğe çıkma; (beden) serpilip gelişme” gibi manalara gelmektedir. Fıkhi terminolojide ise ribâ, borç verilen bir parayı ya da malı belirli bir müddet sonunda belli bir fazlalıkla veya borç münasebetiyle meydana gelen ve süresinde ödenmeyen bir

alacağa ek süre belirleyerek bu vadeye karşılık onu fazlalıkla geri almanın ya da bu durumda alınan fazlalığın ismi olarak tanımlanmıştır (Özsoy,1995, s. 110). Faizde taraflardan biri için oluşan bu fazlalık hem gayrı meşru bir kazancı oluştururken hem de emek vermeden, kolaydan elde edilmiş haksız bir kazancı oluşturmaktadır (DİYANET Türkiye, 2019).

Rizikoya girmeden para ticaretinden sağlanan eksiklik ya da fazlalık olan faiz, paylaşımda haksızlığa neden olmakta ve ekonomide tekelleşmeye zemin oluşturmaktadır. Hizmet ve mal ticaretinden sağlanan kazanç olan kâr ise, rizikoya tahammül etmenin karşılığı olmaktadır. Burada sermaye vasıtasıyla mal ticareti gerçekleştiren, kâr elde edebileceği gibi zarar da görebilir. Ticaretin üretim ve çalışmaya teşvik etmesi sebebiyle toplumda kazanç elde etmektedir. Ticaret, üretim de artışı temin ederek arz ve talebi dengeye getirmektedir (Görmüş vd., 2019, s. 48). Faiz ise kişileri emek vererek çalışma ve üretimde bulunmaya teşvik etmek yerine onları, çalışma noktasında tembelliğe sevk etmektedir. Reel ekonomide üretim meydana gelmediği için faiz, gizli işsizliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Reel ekonominin esası, emeğe dayandığı için faiz, emek dışı bir kazanç şeklinde ortaya çıkmaktadır (Akdemir, 2018, s. 88-89). Faiz, üretim rizikosuna tahammül etmeyenlere tüketme hakkı sağladığı için paylaşımdaki haksızlığa neden olmaktadır. Dolayısıyla faizle temin edilen gelir adaletsiz ve haksız bir kazanç olmaktadır (Görmüş vd., 2019, s. 48).

Faizle ilgili olarak bir diğer durum, yanlış kaynak tahsisi politikalarının sıklıkla finansal krizlere sebep olmasıdır. Faiz içerikli bir kaynak sağlama ve gelir temin etme politikalarına bağlı bir düzenin bireyleri, hayali (sanal) varlık üzerinden sonsuz ihtiyaç düşüncesiyle ne kadar açgözlü bir duruma geldiği ve bu sebeple de sıklıkla finansal muhtevalı çöküntülere maruz bıraktığı özellikle son iki asırda bilhassa da son yarım asırda sık sık yinelenen deneyimlerle sabit olduğu ifade edilmiştir. Çöküntülerin neticesinin ise kısa zamanda sistemik bir nitelik kazanmak biçimiyle hiç alakası bulunmayan kimseleri dahi mağdur edecek biçimde kapsamlı olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda çoğu kez dünyanın farklı yerlerinde tekraren yeniden ortaya çıkan finansal çöküntülerde olduğu gibi son olarak 2008’de önce zengin ülkelerde ortaya çıkan ve kısa zamanda bütün dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizde benzer sebeplerle, insanın kanaatsiz davranmasıyla sanal (umulan) geliri (getirisi) vasıtasıyla açgözlü kazanma isteğinin bir eseri olarak tezahür etmiştir. Son global kriz, sonsuz istekleri ihtiyaç anlayışına dönüştüren ve bu durumun finansını sağlayabilmek maksadıyla da sanal sermayeye dayalı menkul kıymetler vasıtasıyla sanal getiri hesapları düzenleyip hiçbir riske girişmeden asimetrik bilgiye dayalı şekilde ters seçim

ve ahlâki tehlike risklerini bir başkasına aktarmayı prensip edinen bir finansman sisteminin sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir (Erdem, 2018, s. 21).

Antik Batılı filozoflarından Aristoteles faizi, “doğal olmayan ve adaletsiz” bir şey olarak belirtmiştir. O, paranın parayı doğuramayacağını zira üretken olmadığını mülhaza etmiştir. Aristoteles’e göre para bir takas vasıtası şeklinde kullanılabilir fakat faiz kullanılamaz zira üretken değil ve ek bir fayda sağlayamazdır (Azid, 2018, s. 253).

Faizin geçerli olduğu cemiyetlerde var olan görüşme ve alakalar çıkar ve maddi kazanç temelli olmaktadır. Bu sebeple bu gibi cemiyetlerde Allah rızası için yardımda bulunma, iyilik etmek, dayanışma gibi hasletlerin varlığı azalmış veya zayi olmuş haldedir (Durant’tan aktaran Acar, 2010, s. 189).

Faiz, kişiyi cimrilik, bencillik, duygusuzluk ve çıkarıcılık gibi iyi olmayan niteliklerle etkilemekte olup kişide bu telakki geliştikçe ve kişi faizli muamelelerinde başarı sağladığı takdirde ve bu başarısını da devam ettirdiği müddetçe bu kötü niteliklerin kişinin iç dünyasında teessüs etmesine neden olabilecektir (Mutlu, 2003’ten aktaran <https://islamiktisadi.net/>, Erişim Tarihi: 20.04.2024).

Faiz servetteki bereketin eksilmesine neden olmakla birlikte aynı şekilde kişinin yaşamındaki bereketin eksilmesine de neden olmaktadır. Faiz birçok iflasın, intiharın, aile içlerinde yaşanan huzursuzlukların ve boş geçmiş yaşamların nedeni olmuştur (DİYANET Türkiye, 2019).

Gayrı meşru kazanç yollarından bir diğerini oluşturan rüşvet ise tıpkı faiz gibi birey ve toplum üzerinde önemli manana da zararları olan haram kazanç çeşidini oluşturmaktadır.

Sözlükte diğer manaları yanında “haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel” anlamındaki “reşv” gelen rüşvet kavramı, fıkıh terminolojisinde görevi, yetkiyi ya da nüfuzu kötüye kullanarak elde edilen meşru olmayan yararı belirtir. Rüşvet bir diğer anlamıyla da “kamu görevlisinin yetkisini ya da nüfuzunu kötüye kullanarak sağladığı çıkar” olarak tanımlanır (Köse, 2008, s. 303).

Rüşvet, Kur’ân’da lafız olarak geçmemekle beraber “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları yetki sahiplerine (rüşvet olarak) vermeyin.” (Bakara, 2/188) şeklinde buyrulan ayette açık bir şekilde yasaklanmıştır (Köse, 2008, s. 303).

Hız. Peygamber (s.a.v.) de rüşvet ile ilgili olarak “Kim bir kardeşi için aracı olur, kardeşi bunun karşılığında kendisine bir hediye sunar, o da bunu kabul ederse, faiz kapılarından büyük bir kapıyı aralamış olur.” (D3541 Ebû Dâvûd, Büyû" (İcâre), 82; HM22606 İbn Hanbel, V, 261'den aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21.04.2024) buyurmuş ve bir başka hadisinde de “Allah'ın lâneti, rüşvet verenin ve rüşvet alanın üzerinedir.” (İM2313 İbn Mâce, Ahkâm, 2'den aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21.04.2024) buyurmuştur.

Rüşvet, ilerleyen süreçlerde cemiyetin tamamını kuşatarak toplumsal yozlaşma ve çürümeye neden olur. Nitekim bu gibi durumlar için “selam verdim, rüşvet diye almadılar” olarak tabir edilmiştir. Yine rüşvet, kendini en iyi şekilde geliştirmek ve belirledikleri hedefe ulaşma gayretinde olan gençlerin şevk ve umutlarını kırmakta ve kişilerde psikolojik bunalımlara neden olmaktadır. Yükseköğrenimin pek çok bölümlerinde öğrenciler, mezun olduktan sonra bir iş edinemeyecekleri endişesi ile morallerinde eksilmeler olmakta ve verimlilikleri de azalmaktadır. Ayrıca rüşvet, devletin kaynaklarının kötüye sarf edilmesine ve dağıtılmasına sebebiyet vermektedir (Çoban, 1999, s. 8). Böylelikle rüşvet gençlerin psikolojilerini olumsuz yönde etkileyerek ve devletin kaynaklarının kötüye sarf edilmesine sebep olarak kul hakkına da neden olmaktadır. Kul hakkının ne derece önemli olduğunu ise şu rivayette açıkça görmek mümkündür. Hız. Peygamber (s.a.v.) bir gün:

- “Müflis kimdir, biliyor musunuz?” şeklinde soru sormuş ve Ashabı da:

- “Bize göre müflis, parası ve malı olmayan kimsedir.” şeklinde cevap vermişlerdir. Hız. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekâtla gelir. Aynı zamanda şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüş bir hâlde gelir. Bunun üzerine iyiliklerinin sevabı şuna buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yüklenir. Sonra da cehenneme atılır.” (M6579 Müslim, Birr, 59'dan aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21.04.2024).

Haram kazancın zararlarını bir diğer gayri meşru kazanç yolunu oluşturan ihtikâr örneği üzerinde de görmek mümkündür.

İhtikâr “ticaret malını pahalılaşması gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmek” anlamında olup (Kallek, 2000, s. 560) ihtikârın, ekonomide tezahür eden istikrarsızlık ve

bunalımları süratlendiren en önemli neden teşkil ettiği ve dahi savaş, kıtlık ya da doğal afet gibi tek bir fiili neden olmaması halinde dahi sadece ihtikârın kendisinin piyasada darlığa ve fahiş fiyat artışına neden oluşturabileceği belirtilerek iktisadi yaşam için ne derece zararlı bir etken teşkil edebileceği belirtilmiştir (Ülgener, 1984'den aktaran Çayiroğlu, 2015, s. 341).

İhtikâr da bulunan kişi, insanlara var olduğu halde yokluk yaşatarak insanların zorluk ve güçlük çekmelerine neden olmakta ve kul hakkına da girmiş olmaktadır. Ayriyeten ihtikâr Müslümanlar arasında kurulması gereken birlik ve beraberlik anlayışına gölge düşürerek olumsuz mana da etkide bulunmaktadır (Çayiroğlu, 2015, s. 341).

Faiz, rüşvet, ihtikâr örnekleri üzerinden görüldüğü üzere gerek kişi gerek toplum ve gerekse de ekonomi olmak üzere haram kazancın birçok konu üzerinde zararı bulunmaktadır. Bu haram kazanç yollarının yanı sıra diğer gayri meşru kazanç yollarının da aynı şekilde birçok konu üzerinde önemli manada zararları bulunmaktadır. Nitekim bu zararların etkilerini ekonominin önemli kavramlarından biri olan enflasyon kavramı üzerinden ele alınacak olursa meşru olmayan kazançların zararlarını anlama noktasında ayrıca faydalı olacaktır. Zira enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda ekonomi ve toplum olumsuz anlamda etkilenmektedir.

Enflasyon, iktisadi yapıda ortaya çıkan istikrarsızlık sebebiyle fiyatların artması olarak tabir edilmektedir. Enflasyondaki fiyatların yükselmesine ise toplumun umumi yapısının neden teşkil edebilmesinin yanı sıra ekonominin umumi hâli de fiyatların artmasına neden olabilmektedir. Örneğin faiz hadleri, merkeziyetçilik, kırtasiyecilik, vasıtalı vergiler, gereksiz tüketim, bütçe açığı vs. durumlar enflasyonu tetikleyen etmenler olabilmektedir. Başka bir deyişle üretimde, tüketimde, alışverişte ve para politikasındaki menfi tavırlar, fiyatların uygun olmayan bir şekilde artmasına neden olmaktadır. İslam iktisadında, emir ve nehiylere gereken şekilde riayet edilmesi halinde enflasyona neden teşkil eden etmenlerin ortamdaki çıkacak olması dolayısıyla enflasyona bağlı fiyat yükselmelerinin olmasının muhtemel olmayacağı belirtilmektedir. Bu durumun aksine dinin emir ve yasakları uygulana geldiği halde yine de fiyat yükselmeleri yaşıyorsa bu durumun Allah'ın takdiri ve sınavı olduğu ifade edilmektedir. Fakat gasp, hırsızlık, şans oyunu ve rüşvet gibi gayri meşru kazançların arttığı ve haram yollardan kazanç temin edenlerin genişlediği yerde fiyatların etkilenmesinin ise doğal bir durum olacağı belirtilmiştir. Lüks ve israf, gereksiz tüketim, karşılıksız para basma, bütçe açığı, grev ve lokavt, ihtikâr gibi durumlar enflasyonu hızlandıran etmenler olarak belirtilmektedir (Eskicioğlu, 1983, s. 101-102).

Enflasyonun yüksek olduğu durumda ise ekonomide istikrarsız büyümeye sebebiyet vermesiyle iş gücündeki ihtiyacın da istikrarsız olmasına neden olmaktadır. Yine enflasyondaki aşırılıkla ortaya çıkan belirsizlik durumu siyasi ve sosyal münasebetlerde kısa süreli, menfaatçi ve gayri ahlaki hareket ve tutumların çoğalmasına neden olmaktadır. Enflasyon, karşılıklı olarak kişilerin güven duygularının zedelenmesine neden olmasının yanı sıra idarecilere yönelik var olan güven duygusunu da zedeleyerek idareye karşı itimadın eksilmesine ve dahi yok olmasına sebep olur (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2004).

İslam, kazancı helal yollardan temin etmeyi emrederken meşru olmayan yollardan kazanç sağlamayı ise yasaklamıştır. Zira haram kazançta gerek kişinin kendisi gerek ailesi gerekse toplumsal konular gibi birçok konu için zararlar bulunmaktadır. Bu zararlar genel olarak kişinin dualarının ve ibadetlerinin kabul görmeyebileceği, bencillik, duygusuzluk ve cimrilik gibi niteliklerin bireyi olumsuz olarak etkileyebileceği ve toplumda birlik ve beraberliğin, yardımlaşmanın, iyiliğin azalmasına veya zayi olmasına neden olabileceği, yine yaşamda bereketin eksilmesine ve ayrıca ekonominin olumsuz olarak etkilenmesine neden olabileceği şeklinde ifade edilebilir. Haram kazancın bu zararlarının yanı sıra sayılamayacak kadar pek çok zararı daha vardır ki şüpheli şeylerden bile sakınmak gerektiği tavsiye edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HELAL KAZANCIN MEŞRU YERLERDE KULLANIMINA YARDIMCI BİR ARAÇ OLARAK: HELAL GIDA SERTİFİKASI

İkinci bölümde öncelikle helal gıda kavramının tanımı yapılmış ve hemen ardından helal gıda ile ilgili önemli olan kavramlar açıklanmıştır. Akabinde helal gıda sertifikası kavramının tanımı yapılmıştır. Sonrasında ise helal kazancın, helal gıda sertifikası ile olan ilişkisi açıklanmıştır. Ardından da helal sertifikasının tarihi süreci ve sağladığı katkılar belirtilmiştir. Akabinde Helal Akreditasyon Kurumunun teşekkül sürecinden bahsedilmiş, dünyada ve Türkiye’de helal gıda sertifikası veren kurumlar belirtilmiştir. Ardından ise helal gıda sertifika süreci, helal gıda sertifikasında yaşanan genel problemler, güncel gelişmeler açıklanmış ve helal sertifika konusu ile ilgili literatür taraması da ele alınarak incelenmiştir.

2.1. Helal Gıdanın Tanımı ve İlgili Bazı Kavramlar

Arapça’ da beslemek manasındaki “ğazv” kökünden gelen “el-ğizâü” lafzının Türkçedeki karşılığı olan gıda sözcüğü “yiyecek ve içecek, yiyecek, içecek, sütün bedeninin gelişmesini ve ayakta durmasını sağlayan bölümü” manasına gelmektedir (Kartal, 2023, s. 6).

Gıda kavramı Türkçe sözlüklerde “yiyecek, besin” şeklinde ifade edilmekte olup (Halıcı, 2013’ten aktaran Kartal, 2023, s. 6) besin ya da gıda kavramı, hayatı devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç hissedilen organik ve inorganik kimyasal maddelerinin tümüne karşılık gelen terimsel bir ifadedir (<https://tr.wikipedia.org/>, Erişim Tarihi: 04.05.2024).

Gıda kavramı gastronomi perspektifiyle “Canlıların ağız yoluyla aldıkları, hayatiyetlerini sürdürmeleri, gelişmeleri, çoğalmaları ve benzeri fizyolojik olayları için gerekli olan bütün maddelerin genel adı” olarak belirtilmektedir (Türker, 1988’den aktaran Kartal, 2023, s. 6).

Helal kavramının mükellefin gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda serbest olduğu eylemlere karşılık geldiğinden ve ayrıca haram kavramının da mükellefin bir şeyi

yapmamasının kat'i bir delil yoluyla, kesin ve bağlayıcı bir tarzda talep edilen fiillere karşılık geldiğinden daha önce bahsedilmişti.

Helal gıda ise; tarladan ve çiftlikten elde edilen mahsullerin sofralara ulaşana değin bütünüyle İslami kaidelere özgü bir şekilde organize edilmesi olarak açıklanmaktadır (<https://belgelendirme.ctr.com.tr/>, Erişim Tarihi: 04.05.2024).

Helal gıda tabiri sadece gıdanın kendisi için geçerli olmayıp buna ilaveten gıdaların işleme ve üretim basamaklarının da İslami kaidelere elverişliliğini kapsamaktadır. Bunlar ise; kesim, yıkama, temizlik, paketlenme ve depolanma şeklindeki esaslar olarak belirtilmektedir (Ratanamaneichat ve Rakkarn, 2013'ten aktaran Demirel ve Özdemir, 2020, s. 103).

Helal kavramı yalnız gıda alanını kapsamayıp bunun yanı sıra turizm, banka, finans, ilaç vs. alanları da kapsamaktadır (<https://belgelendirme.ctr.com.tr/>, Erişim Tarihi: 04.05.2024).

Helal gıda hakkında Kur'an'da bazı ayetlerde şu şekilde zikredilmiştir:

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.” (Bakara, 2/168).

“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah' a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.” (Bakara, 2/172).

“(Biz bütün peygamberlere şöyle dedik:) Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim.” (Mü' minûn, 23/51).

Haram gıda ise; Kur'an' da ve Hz. Peygamber' in (s.a.v) hadislerinde ifade edilen şartlara uygun kesilmemiş, ölmüş hayvanların etinden, Allah'ın ismi zikredilmeden kesilen hayvanın etinden, domuz eti veya domuz etinden türetilen her şeyden, et yiyen hayvan ve yırtıcı kuşlar gibi hayvanlardan sağlanan mallar ile alkol ve sarhoş edici gıdalar şeklinde açıklanabilmektedir (Batu, 2012'den aktaran Yılmaz, 2022, s. 31).

Dini referanslar incelendiğinde haram olan gıdaları iyi öğrenmek helal olan gıdaları kavrayabilme noktasında gereklidir. Bu sebeple haram gıdaların haricindeki gıdaları da helâl gıda şeklinde öğrenmek icap eder (Batu, 2012'den aktaran Yılmaz, 2022, s. 31).

Haram gıda hakkında Kur' an' da şu ayetlerde bahsedilmiştir:

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda

kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Bakara, 2/173).

“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fisk (Allah’a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Mâide, 5/3).

“De ki: “Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.” Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.” (En’âm, 6/145).

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Nahl, 16/115).

Hiz. Peygamber (s.a.v.) de helal ve haram hususunda şöyle buyurmuştur:

“Helâl, Allah’ın Kitabı’nda helâl kıldıklarıdır. Haram da Allah’ın Kitabı’nda haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey demedikleri ise müsamaha gösterdiği (mubah) şeylerdendir.” (T1726 Tirmizî, Libâs, 6; İM3367 İbn Mâce, Et’ime, 60’tan aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.05.2024).

“Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur...” (M4094 Müslim, Müsâkât, 107’den aktaran <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.05.2024).

Helal gıda konusunu daha iyi anlamak açısından helal gıda ile ilgili bazı önemli kavramlardan şu şekilde bahsetmek mümkündür.

2.1.1. Tayyib

Tayyib/tayyibat lafzı Kur'an' da yenilmesi helal olan yiyecekler, uygun olarak kesilmiş hayvanlar, erdemli insanlar, temiz ve bereketli toprak olarak sarf edilmiştir (Okur, 2009'dan aktaran Aslan, 2020, s. 41-42). Tayyip kavramı, gıda üzerine sarf edildiğinde, gıdanın yasaklanmamış başka bir değişle helal kılınan, iyi ve temiz gıdalardan olduğu bilinmektedir. Helal gıda sertifika koşulları ya da gıda kalite standartları dikkate alındığında tayyib ifadesinin bugünkü gıda kalite standartlarını da belirttiği ifade edilmiştir. Kalite kavramı, lezzetli, iyi, temiz, doğal gıda üretme ve işleme koşullarına elverişliliği belirtirken tayyib de helal olan gıdaları ihtiva etmesi sebebiyle temiz, iyi, lezzetli, sağlıklı gıdaları belirtmektedir (Kartal, 2023, s. 14).

2.1.2. Habis

Habis, lüğatte “Kirli, pis, değersiz, murdar, iğrenç, zararlı, kötü, bozuk” manalarını ifade etmektedir (Boran, 2019'dan aktaran Kartal, 2023, s. 14). Habis, Kur'an'da ekseriyetle tayyib lafzıyla birlikte ve bu lafzın karşıtı olacak durumda sarf edilmiştir. Helal, iyi ve temiz gıdaya karşılık gelen tayyib kavramının aksine habis kavramı gayri meşru yollardan sağlanmış ya da yanlış, hoş olmayan, pis, zararlı, bozuk, murdar ve helal olmayan gıdalar şeklinde açıklanmıştır (Kartal, 2023, s. 14-15).

2.1.3. İstihâle

İstihâle kavramı lüğatte “bir nesnenin önceki durumundan başka bir duruma dönüşmesi” manasını ifade etmektedir. Fıkhi terminolojide ise “dinen pis (necis) sayılan bir maddenin uğradığı değişimden sonra temiz (tâhir) hale gelmesi” şeklinde sarf edilmektedir (Okur, 2020, s.672-673). İstihâle, kimyasal ve fiziksel bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Örneğin yağın sabun durumuna gelmesi kimyasal, su soğukken sıcak olması da fiziksel dönüşüm olmaktadır (Erdoğan, 2005'ten aktaran Boran, 2016, s. 96).

İstihâle, gıdaların helal ve haramlık durumlarının belirlenmesinde mühim bir rol üstlenmektedir. Zira istihâle sayesinde kimi haram olan bir madde helal hâle gelebilmektedir (Kudûrî, 1966'dan aktaran Boran, 2016, s. 96). Örneğin şarabın sirkeye dönüşmesi, pis bir yağdan sabun elde edilmesi, hayvan pisliğinin yanarak kül olması gibi (Çayıroğlu, 2016'dan aktaran Kızılkaya, 2017, s. 53). Aynı şekilde istihâle ile helal bir madde haram hâle de

gelebilmektedir. Örneğin şıra durumundayken helal ve temiz olan üzüm suyu, şarap haline dönüştüğünde haram ve pis olmaktadır (Molla Hüsrev, 1979'dan aktaran Boran, 2016, s. 96).

Hanefi kaynaklarda istihâlê ifadesine diğer mezheplere kıyasla çok daha kapsayıcı alan verilmiştir. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed pis olan bir maddenin istihâlê yöntemiyle temiz bir sıfat elde edeceğini onaylarken İmam Ebû Yûsuf ise, pis kabul edilen maddelerin dönüşüme uğramış olsalar bile kaynağı bakımından necis olarak telakki edileceğini belirtmiştir (Okur, 2020, s. 673).

2.1.4. İstihlâk

İstihlâk kavramı, sözlükte “tüketim” anlamını ifade etmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.05.2024). İstihlâk, maddelerin helal ve haramlık durumlarının belirlenmesinde bir diğer kavramı oluşturur. İstihlâk da pis olan az bir miktardaki madde çok miktardaki maddeye dahil olup karışarak rengi, kokusu ve tadı yok olup tek bir izi dahi olmazsa istihlâk gerçekleştiği için helal olmaktadır. Zira haram ve necis kabul edilmesi için bir iz gerçekleşmemiştir (Hammâd, 2011'den aktaran Boran, 2016, s. 97). Örneğin az bir durumdaki dingin suya necis bir madde düştüğünde bu su pis olmaktadır. Çok haldeki dingin suya necis bir madde düştüğü zaman ise izi görülürse necis olurken izi görülmemesi durumunda da necis olmamaktadır (Zihni Efendi'den aktaran Boran, 2016, s. 97).

İstihâlê ve istihlâk kavramları arasındaki ana ayrım olarak; istihâlê de bir dönüşüm ve başkalaşımın mevzubahis olduğu istihlakte ise bir farklılığın meydana gelmesinin kâfi sayıldığı söylenmiştir. Böylelikle istihâlê ve istihlâk kavramlarının helal gıda perspektifinden ne kadar mühim oldukları da belirtilmektedir. Bilhassa bugünkü ilaç ve gıda endüstrisinde hayvansal menşeli maddelerden istifade edilmesi (Karaman, 2012'den aktaran Kızılkaya, 2017, s. 53), helal gıda bağlamında istihâlê ve istihlâk mevzusunun ne derece mühim bir mevzu teşkil ettiğine işaret etmiş olduğu ifade edilmiştir (Kızılkaya, 2017, s. 53).

2.1.5. Gıda Katkı Maddeleri

Günümüzde sayısının ne kadar olduğu tahmin edilmesi zor olacak kadar gıdalarda katkı maddeleri kullanılmaktadır. Katkı maddeleri kullanımı ise çok eski zamanlara uzanmaktadır. Katkı maddeleri yapay, bitkisel ve hayvansal olabilmektedir. Ayrıca katkı maddelerinin

helal ve haram olabileceği gibi şüpheli de olabileceği belirtilmiştir. Bu duruma ek olarak katkı maddelerinin yararlı ve yararsız olabilmesinin yanı sıra yararı konusunda hakkında şimdilik bilgi bulunmayan katkı maddeleri şeklinde bir sınıflandırma da ifade edilmiştir (Boran, 2016, s. 213). Gıda katkı maddelerinin tanımı hakkında, Sağlık Bakanlığına göre şöyle ifade edilmiştir:

“Normal koşullarda tek başına tüketilmeyen veya gıda hammaddesi olarak kullanılmayan, tek başına besleyici değeri olan veya olmayan, seçilen teknoloji gereği kullanılan işlem veya imalat sırasında kalıntı veya türevleri mamul maddede bulunabilen, gıdanın üretilmesi, tasnifi, işlenmesi, hazırlanması, ambalajlanması, taşınması, depolanması sırasında; gıda maddesinin tat, koku, görünüş, yapı ve diğer niteliklerini korumak, düzeltmek amacıyla kullanılmasına izin verilen maddeleri tanımlar” (Erden Çalışır ve Çalışkan, 2003’ten aktaran Kızılkaya, 2017, s. 51).

Gıda katkı maddeleri içerisinde sağlandıkları menşeler itibariyle dini anlamda sakıncalı olan katkı maddeleri bulunmaktadır. Genel olarak gıdalarda kullanılan sakıncalı katkı maddeleri ise; jelatin, emülgatörler, peynir mayası, çeşitli renklendiriciler (bilhassa karminik asit), klor, nitrat ve nitrit, bromür, mono sodyum glutamat yani Çin tuzu vs. olmaktadır (Boran, 2016, s. 218).

Gıda katkı maddeleri; gıda ürününün bayatlama, bozulma gibi durumlarını yavaşlatabilmek ve dolayısıyla koruyucu bir görev üstlenmesini sağlayabilmek (örneğin sodyum benzoat), koyulaştırıcı etkinin sağlanabilmesi (örneğin jelatin), renklendirici olarak boya maddeleri katılması (örneğin karmin), besin değerini muhafaza etmek ya da iyileştirmek gibi nedenlerle kullanılabilmektedir (Büyükozer, 2012’den aktaran Boran, 2016, s. 215).

Gıda katkı maddeleri; Kur’an’da haram kılınmış maddelerden değilse, Hz. Peygamber’in (s.a.v) Sünnet’inde sabit olarak nehiy edilmiş maddelerden değilse, insanın sağlığına zarar verebilecek kimyasal maddelerden değilse, genetik yapısı değiştirilmemiş ve tabiatından başka bir madde haline getirilmemiş olması durumlarında helal olabilme koşullarını oluşturmaktadırlar (Çelen, 2008’den aktaran Boran, 2016, s. 219-220).

2.2. Helal Gıda Sertifikasının Tanımı

Helal sertifikası denilince ilk akla gelen sektör genellikle gıda alanındaki üreticileri kapsayan bir sertifika olarak düşünülse de bu sektörün yanında yaşamımızla ilişkide bulunan finans,

turizm, kozmetik, lojistik, eczacılık gibi sektörlerdeki üreticileri de kapsayan bir belge olmaktadır (<https://www.szutest.com.tr/>, Erişim Tarihi: 08.05.2024).

Helal gıda açısından helal sertifikası; hayvansal, bitkisel ya da kimyasal menşeli gıda mahsullerinin; hammadde, katkı maddeleri, işleme usulleri, işletme koşulları ve ambalajlarının İslami gerekliliklere riayetini belirtmektedir. Sertifika, gıda sektöründe ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi Standartlarını esas alarak faaliyette bulunan işletmelere verilmektedir (<https://mabelgelendirme.com/>, Erişim Tarihi: 08.05.2024).

Helal belgelendirme; uzman, objektif ve muteber bir kurumun mevzubahis olan üretimin denetlenmesini, helal standartlara uygun olarak üretimin gerçekleştirildiğinin tasdik edilmesini ve bu hususa ilişkin onaylanmış bir belge vermeyi içine alan bir işlemdir. Helal sertifikasında gıdaların, İslami kaidelere uygun olması koşuluyla beraber hijyen ve sağlık standartlarına da riayet etmesi lüzum olan koşullar olmaktadır (Batu, 2012a, s. 56).

2.3. Helal Kazanç ve Helal Gıda Sertifika İlişkisi

İnsanın yaşamının devamını sağlayabilmesi için gerçekleştirdiği birtakım faaliyetlerde bulunduğu ve icra ettiği bu faaliyetlerden birisinin de geçimini temin edebilmek adına kazanç elde edebilmek için çalışması olduğundan ve bu çalışmanın da meşru kazanç yolları içerisinde gerçekleşmesinin önemine dair birinci bölümde bahsedilmişti. Bu başlıkta da helal kazanç ve helal gıda sertifikası arasındaki ilişki ele alınmıştır, öncelikle helal kazanç konusuna yeniden değinilmiştir.

Kişinin kazancını helal yollardan temin etmesine yönelik olarak Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinde bazı emir ve öğütler yer almaktadır. Konuyla ilgili olarak Kur'an'da "Artık Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin. Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız, Allah'ın nimetine şükredin." (Nahl, 16/114) buyrulurken helal ve temiz şeylerden yemesi emredilen kişinin geçimini sağlamak üzere kazancını da helal yollardan kazanması gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de "Kim, helâl yer (kazanır), sünnet dairesinde amel eder ve insanlar da şerrinden emin olursa o kişi Cennete girer." (et-Tirmizî, Sünen, "Kıyamet", 60; Taberânî, 4: 25'ten aktaran Dölek, 2020, s. 161-162) buyurarak helal kazanca dikkat çekmiştir.

İnsan, kazancını helal yollardan temin etmekle sorumlu olduğu gibi elde ettiği helal kazancını meşru yerlerde harcamaktan da sorumludur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.):

“Kulun ayakları, âhirette şu sorular sorulmadıkça rabbinin huzurundan hiçbir yere ayrılmayacaktır:

1-Ömrünü nerede tükettin?

2-Gençliğini nerede eskittin?

3-Mâlını nerden kazandın?

4-Mâlını nereye harcadın?

5-İlminle ne amel yaptın?” (Tirmizî, “Kıyâmet”, 1’den aktaran Dölek, 2020, s. 180) şeklinde buyurarak kişinin kazancının nerede kazandığının mühim olduğu gibi bu kazancını nereye harcadığının da önemine işaret etmiştir.

Helal kazanç elde etmekle sorumlu olan kişinin yine meşru yerlerde tasarrufta bulunma ve helal olan şeylerden de gereksinimlerini gidermesi icap etmektedir. Bu sebeple kişinin gereksinimi olan, ilk olarak temel gıda ürünleri, her çeşit giyim ürünleri ve başka ihtiyaçlarının helal yollardan elde edilip yine içeriklerinin de helal olması gerekmektedir (Güneş, 2019, s. 73). Nitekim Hz. Ebu Bekir’in helal konusundaki hassasiyeti, insanlara örnek olması açısından çok önemli ve güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Buna göre Hz. Ebu Bekir’in bir kölesi varmış ve kölesi elde ettiği kazancın belirli bir miktarını ona verip o da bundan yermiş. Hz. Ebu Bekir, her seferinde getirilen şeylerin kaynağını sorup ondan sonra kabul edermiş. Bir gün kölesi kazandığı sütü getirmiş ve bu kez sormadan içmeye başlamış. Ardından kölesi Hz. Ebu Bekir’e:

- “İçtiğin şeyin ne olduğunu biliyor musun?” şeklinde sormuş. Hz. Ebu Bekir:

- “Nedir söyle bakalım?” demiş ve köle de:

- “Câhiliye devrinde falcılık yaparak bir adamı aldatmıştım. Bugün onunla karşılaştık. Adam o yaptığım işe karşılık size ikram ettiğim bu sütü verdi.” şeklindeki cevabına karşılık Hz. Ebu Bekir, parmağını boğazına doğru götürerek bütün cefaya karşı içtiğini çıkarmış. Kölesi:

- “Bir lokma için bu kadar eziyete değer miydi?” şeklindeki sorusuna karşılık Hz. Ebu Bekir:

- “Canımın çıkacağını bilsem bile, yine de çıkarırdım.” şeklinde cevap vermiş ve:

- “Allah’ım, midemde kalıp damarlarıma karışan kısmından sana sığınırım.” buyurmuştur (İnce, 2011).

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda helal yoldan kazanç elde etmeye çalışmak gibi helal yerlerde harcamalarda bulunmakta kişi için önem arz etmektedir. Bu sebeple günümüzde var olan sanayi tipi gıda ürünlerinin, hepsinin içeriklerini tam olarak bilmek imkân dahilinde olmadığı üzere güvenilir kurumlar tarafından sunulan ve kontrolleri gerçekleştirilen helal gıda sertifikaları, helal konusundaki hassasiyetimizi sağlayabilmemiz noktasında yardımcı olabilmekte ve bu doğrultuda helal hassasiyetine dikkat edebilmek adına helal sertifikalı ürünlerin alınması söylenmiştir (Yeni Şafak, 2023).

2.4. Helal Gıda Sertifikasının Tarihi Süreci

Gıda alanında insan sağlığı ve ürünlerin temizliğini inceleyen birçok sertifika bulunmakta ve bunları şu şekilde saymak mümkündür: GLOBAL GAP-İyi Tarım Uygulamaları, BRC Belgesi, HP-İyi Hijyen Uygulamaları, HACCP Belgesi, ISO 22000 gıda güvenliği, FSSC 22000 Belgesi, IFS Belgesi ve Helal Gıda Belgesi gibi (<https://www.asandanismanlik.com/>, Erişim Tarihi: 08.05.2024). İnsan sağlığı ve ürünlerin temizliğini inceleyen belgeler içerisinde helal gıda sertifikası zaman olarak yakın zamanlarda varlığını gösteren bir sertifika olsa da aslında belgelendirmenin tarihinin çok eskilere dayandığı söylenebilmektedir.

Ürünlerin sertifikalandırılması, kalite kurallarının tespit edilmesi ve bu maksatla damgalanmasının çok eski zamanlara uzandığı ve bu tarihin M.Ö 2000’lerde Mezopotamya ve Mısır itibarıyla damgalamak şeklinde başladığı ifade edilmiştir. Yapılan bu işlemin Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında ve sonrasında halifeler devrinde “hisbe teşkilatı” ismiyle sistemleşmiş olduğu belirtilmiştir. Yine bu işlemin Osmanlı devletinde de uygulandığı ve 14 Şubat 1862 tarihinde deri ürünlerine “tâhirdir” mührü uygulanmaya başladığı belirtilmiştir. (Yıldız,2010’dan aktaran Aslan, 2020, s. 27). Hayatın hemen hemen her safhasında dini kuralların etkisinin görüldüğü Osmanlı toplumunda bilhassa dini kriterlerin gıda maddeleri ve diğer maddeler için dikkate alındığında Müslüman kimse için tasarrufta bulunmasında bir mahzur olmayan ürünlere basılan “tâhirdir” damgasının günümüzdeki helal gıda belgesinin ilk öncülü olduğu söylenmiştir (Yıldız, 2010’dan aktaran Parlak, 2012, s. 85).

Tâhirdir mührünün hukuki delilleri olarak İhtisap Kanunnameleri belirtilirken, 1502 tarihinde yayımlanan Kanunname-i İhtisab-ı Bursa (Bursa Belediye Kanunnamesi) ile ilk standardizasyon faaliyetlerinin oluştuğu Osmanlı vesikaları ile ispatlanmıştır. Bu kuralların hepsi yalnızca mührü alan kimse için değil, mührü basan muhtesip içinde geçerli olarak

İslami kurallara riayet etmesi istenmiştir. Bu kurallar: “Müslüman olmak, mükellefiyet, erkek olmak, adalet, kudret, ilim sahibi ve ilmiye amil, vera ve takva ile iyi ahlak sahibi olmak gibi hususiyetlerle; akıllı, zeki, uğurlu ve yüzü nurlu olmak gibi özelliklerdir.” şeklinde belirtilmiştir. Muhtesip kimse için istenen bu özellikler günümüzde bilhassa hayvan kesimini gerçekleştiren kişi için de istenen şartlarla çokça benzer olduğu ifade edilmiştir (Parlak, 2012, s. 85).

19. yüzyıla gelindiğinde ise bu yüzyılın ikinci yarı başlarında tüketicilerin inanç esaslarına elverişli gıda isteğine doğrulmalarıyla helal sertifika sistemi söz konusu olmuştur (Çukadar, 2015’ten aktaran Karaoğlu, 2017, s. 10). Bilhassa ABD, Avrupa, Asya’nın belli kesimleri ve Pasifik ülkeleri gibi Müslüman olmayan ülkelerde hayat süren Müslümanların, dini hüviyetlerini muhafaza edebilmek gayesi ve dini duyarlılıklarının da neticesi itibarıyla helal sertifikası doğmuştur (Tekle vd., 2013’ten aktaran Karaoğlu, 2017, s. 10). Nitekim ABD’de Müslüman nüfusa göre azınlıkta bulunan Museviler, dini kaidelerine elverişli gıda maksadıyla 1920 tarihinde “koşer” sertifikasyonunu düzenlemişlerdir. Yapılan çalışma Müslüman kesimin “helal” sertifikasyon faaliyetlerine örneklik teşkil etmiştir (Bayraktar, 2015’ten aktaran Karaoğlu, 2017, s. 10).

Helal sertifika faaliyetlerinin ilkinin Kanada’da teşkil eden Kuzey Amerika İslam Kurumu oluşturmaktadır (Tayar ve Yıbar, 2014’ten aktaran Karaoğlu, 2017, s. 10). Kurulan bu kuruluş Kanada’da hayatlarını devam ettiren Müslüman nüfusun bireysel çabaları neticesinde 1963 senesinde sivil toplum kuruluşu olarak kurulmuştur. ABD’de (Amerika Birleşik Devletleri) kurulan bir diğer kurum ise 1982’de hayata geçirilen Amerika İslam Gıda ve Beslenme Konseyi (IFANCA) olmakta olup helal faaliyetlere yönelik çalışmalar yürütmektedir (Batu, 2012a, s. 57).

Helal gıda ürünlerinin helalliğine yönelik belgelendirilme gereksinimi ilk başlarda yurt dışında hayat süren Müslümanların ya da buralara yolculuk eden Müslüman kimselerin kaygısı olmuşken zamanla ticaret ağlarının büyümesiyle Müslüman ülkeler içinde söz konusu olmaya başladığı ifade edilmiştir. İthal ürünlerin muhtevaları, otel ve lokantaların yemek listelerinde bulunan ürünlerin domuz eti veya başka katkı maddelerini içeriğinde bulundurmaları nedeniyle helal gıda noktasında endişenin ortaya çıktığı belirtilmiştir (Aslan, 2020, s. 27).

Helal gıda konusuna yönelik alakalar Türkiye’de ise 1970’li yıllarda baş göstermiştir. Söz konusu konuya ilişkin alakalar margarinle başlayıp dini duyarlılıkları olan kasaplardan et

almaya dikkat etme şeklinde sürmüştür. Yine gazlı içeceklerin içeriklerinde alkol olup olmadığı ve margarinin üretiminde hayvansal yağın kullanılıp kullanılmadığı gibi durumlar da akıllarda şüphe oluşturmuştur. Bu nedenlerle inancında samimi olan kimseler mahsursuz, helal gıda hedefiyle daima bir arayışta bulunmuşlardır (Batu, 2012a, s. 51).

Türkiye’de helal gıda sertifikasına destek verenlerin olmasının yanı sıra sertifikaya karşı olanlarda olmuştur. Sertifikaya karşı olanlar; piyasadaki ürünlerin şu anda da helal olduğu ve dolayısıyla sertifikaya ihtiyaç gerekmediği, bu durumun Anayasanın laiklik ilkesine ters düştüğü, haksız rekabete sebep olacağı şeklinde görüşlerin ileri sürüldüğü belirtilmiştir (Güzel, 2018, s. 18-19).

Yukarıda belirtilen savlara karşılık olarak ise çeşitli kanıtlar gösterilerek helal sertifikasının bir gereklilik arz ettiği ortaya konmuştur. Buna göre; piyasadaki ürünlerin şu anda da helal olduğu savı hakkında hazır gıdalara katılan maddelerin pek çoğunun helal olmadığı, gümrük birliği anlaşması gereğince gayrimüslim ülkelerden helal kesim olmayan karkas etlerin ithal edilerek piyasaya sürüldüğü, dönemin Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapılan piyasa gözetimi ve denetimler neticesinde yüzlerce işletmenin ürününde at eti, tek tırnaklı eti, domuz eti gibi ürünlerin belirlendiği ifade edilmiştir. Bir diğer ileri sürülen görüşte helal sertifikanın laiklik ilkesine ters düşeceği ile ilgili olarak ise, helal gıda belgesinin günümüzde ABD, Almanya, İngiltere gibi pek çok demokratik ve laik ülkelerde tatbik edilmekte olduğu ve dolayısıyla ilgili örneklerle de ileri sürülen bu görüşün de çürütüldüğü belirtilmiştir. Yine ileri sürülen bir diğer görüşte haksız rekabete neden olacağıyla alakalı olarak da gıda mevzusunda helal sertifikasının dışında TSE, HACCP, ISO gibi pek çok sertifikalandırma sisteminin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple bu uygulamaların haksız rekabete sebep teşkil etmeyeceği gibi helal sertifikası da olmayacağı belirtilmiştir (Güzel, 2018, s. 19). Böylelikle helal gıda sertifikasına ihtiyaç duyulmadığına yönelik ileri sürülen görüşlere karşılık ortaya konan argümanlarla bu görüşler çürütülmüş ve helal gıda sertifikasının gerekliliği ifade edilmiştir.

Türkiye’de helal sertifikası ilk kez GİMDES aracılığıyla 2005’te verilmeye başlanmış ve 14 Temmuz 2011 itibarıyla TSE tarafından da helal sertifikası verilmeye başlanmıştır (Güzel, 2018, s. 21).

İslam dini, dünyada en hızlı büyüyen dinler arasında olmuştur. (<https://tr.wikipedia.org/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). İslam nüfusu, 2023 yılında 1.9 milyarı geçmiş durumdadır (<https://halalcs.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Pew Research Center isimli Amerikalı

bir araştırma şirketinin 2017 yılında yayımladığı bir araştırma verisine göre de İslam'ın en geç 2070 senesinde 3 milyar civarında bir nüfusa erişeceği öngörülerek Hristiyanlık dinini geçeceği ve dünyada en kalabalık nüfusa sahip din olacağı söylenmiştir. Bir başka araştırma verilerine göre de demografik yapıdaki bu değişimin 2050 senesine kadar gerçekleşmesinin öngörüldüğü belirtilmiştir (<https://tr.wikipedia.org/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Müslüman nüfustaki bu artış helal gıdaya yönelik talebi de yanında getirmekte (<https://halalcs.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024) ve Müslüman nüfusun oluşturduğu ticari büyüklükte helal gıda pazarına dahil olan üreticilerin heyecanlanmalarına da neden olmaktadır (<https://www.adlbelge.com/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Ayrıca helal ürünlere yönelik oluşan talep yalnızca Müslüman nüfusu kapsamayıp güvenilir ve sağlıklı ürün arayışındaki bütün tüketiciler tarafından tercih edilmeye başlamış olmaktadır (<https://halalcs.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024).

Yukarıda anlatılanlarla beraber helal gıda alanı yalnızca dini ihtiyaçlara cevap veren bir alan olmayıp bunun yanı sıra yurt içinde ve yurt dışında tek başına ekonomik bir gücü oluşturduğu da söylenmektedir (Mohammad ve Backhouse, 2014'ten aktaran Aslan, 2020, s. 30). Daha geniş bir ifadeyle Dünya millî gelirinin 80 trilyon dolar olduğu tahmin edilmekte ve söz konusu milli gelirin 4 trilyonunun "helal yaşam pazarı" nı meydana getirdiği ifade edilmiştir. Başka bir deyişle Dünya millî gelirinin %5' ni helal gıda pazarı oluşturmaktadır. Böyle büyük bir öneme sahip olması dolayısıyla bu helal gıda pazarında üretim de ve satımda Hristiyan üreticiler de faydalanabilmek gayesiyle pay elde etmek istemektedirler. Helal gıda pazarında faaliyette bulunabilmek için ise helal sertifikası gerekmektedir. Küresel çapta 500'e yakın helal sertifikası faaliyetlerini yürüten kurumun bulunduğu söylenmektedir. Yine sertifika alanında ise 1 milyar avro şeklinde bir değer varlığının tahmin edildiği ifade edilmekte ve helal belge veren kurumlar arasında 90 ya da 100'e yakınının ise Hristiyan kurumlar olduğu belirtilmiştir. Helal gıda pazarından faydalanma gayesindeki bir başka örnekte ise bu sektöre dahil olmak isteyen Japon bir gayrimüslim: "Geleceğin parası, helal gıdadır" şeklindeki ifadesiyle helal gıdanın ekonomi açısından değerini gözler önüne sermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki helal sertifika dini gerekliliklere riayet etme ve kaygıları giderebilme noktasında kişilere güven vermesinin yanında ekonomik anlamda da ciddi manada önemli bir konuma sahip olmaktadır. Ayrıca helal sertifikasının ekonomi alanında önemli bir yere sahip olması ve dolayısıyla Hristiyan üreticilerce dikkatleri üzerine çekmesi ve hatta Hristiyan kurumlar tarafından "helal sertifika" sınır veriliyor olması sebebiyle özellikle Müslüman olmayan kurumlar tarafından verilen sertifikaların dini

gereklilikleri ne kadar yerine getirebildikleri ve ne kadar güvenilir oldukları hususunda dikkatli olmak gerekmektedir (Çeker, 2021, s. 5).

Helal ürün piyasasının gelişmesinin bazı temel nedenleri bulunmaktadır. Bunlar ise şu şekilde ifade edilmektedir (Alserhan, 2010'dan aktaran Abbasov, 2020, s. 34):

- ✓ Dünya çapında gün geçtikçe Müslüman nüfus sayısının artması,
- ✓ Yalnızca Müslüman nüfus tarafından değil aynı şekilde diğer tüketiciler tarafından da helal ürünlere karşı ilginin artması. Bunun en açık örneklerden birisi olarak da 2 milyonluk Müslüman tüketiciye sahip olan İngiltere'de 6 milyon kişinin helal belgeli gıdalar tüketmesi olmaktadır.
- ✓ Müslüman nüfus sayısının artmasıyla birlikte ekonomik durumların da yine iyileşmesi helal ürün piyasasının büyümesine büyük ölçüde katkı sunmaktadır.
- ✓ Müslüman nüfusun helal ürün ihtiyacı farkındalığının artırılmasına ilişkin bilgi seviyesinin artırılmasıdır.
- ✓ Yıllık olarak helal gıda tüketiminin 16% kadar artış ortaya koymasıştır.

2.5. Helal Sertifikasının Sağladığı Katkılar

Helal belgesinin pek çok katkıları bulunmaktadır ve bu katkılar içerisinde en önemlileri olarak gıda üreticisi firmalara rekabet avantajı temin eder, müşteri ürün muhtevasını ve üretime dair her şeyi araştırma meşakkatine dahil olmaz, daha çok insana seslenir ve müşterilerin ürün tercihinde fazla vakit ayırmasına da mâni olduğu belirtilmektedir. Helal belgesi ithalatçı ülke ve firmalarda helal tüketicilerinin garanti altına alınmasına da katkı sunmaktadır. (Khan, 2016'dan aktaran Abbasov, 2020, s. 29). Helal sertifikasının katkılarını ayrı başlıklar hâlinde incelemek gerekirse şu şekilde ele alınabilmektedir.

2.5.1. Tüketicide Güven Tesis Etmesi

Helal belgesi, ürünlerin ve gerçekleştirilen faaliyetlerin güvenilir olduğunu ve helal standartlara uygun olarak üretimin gerçekleştirilmiş olduğunu ispatlamaktadır. Dolayısıyla tüketiciler, helal belgeli ürün tercihinde bulunarak hijyen, sağlık ve etik kuralları açısından uygun ürün edindikleri konusunda güvenebilmektedirler. Bu durum müşteri de güven duygusunun gelişmesine ve işletmelerin de müşteri memnuniyetini temin edebilmesine destek olabilmektedir (<https://halalcs.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Böylelikle helal sertifikası, müşteri ve işletmeciler arasında bir güven bağının kurulmasına imkân vermektedir.

(<https://www.helalbelgesi.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Ayrıca helal sertifikası tüketicie tercihleri boyutunda bilinçli bir tercihte bulunabilme imkânını da takdim etmektedir (<https://www.sistempatent.com/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Yani helal sertifikası, müşteride helal gıda konusunda güven duygusu tesis ederek işletmelere karşıda bir güvenin oluşmasına aracılık etmektedir.

2.5.2. Kalitenin Artması

Helal sertifikası hem ürünlerin dini kaidelere uygun bir şekilde üretimlerinin gerçekleştiğini doğrularken hem de üretimde hijyen, temizlik ve gıda güvenliği şartlarına riayet edildiğini de doğrulamaktadır. Böylelikle de üründe kalitenin artmasını sağlamaktadır (<https://www.sciencetr.com/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Helal sertifikası, uluslararası geçerliliği ispatlanmış olan ISO 22000 sertifikasının standardını kaynak alarak gerçekleştirilen üretimin ispatını sağlamakta ve işletmecilere daha güvenli, nitelikli ve kaliteli bir üretim gerçekleştirme imkânı sunmaktadır (<https://www.helalbelgesi.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024).

2.5.3. Denetimleri Sağlaması

İşletmeler, sertifikanın alım aşamasında ve senelik olarak gerçekleştirilen ara kontrollerle sertifika veren kurumlar aracılığıyla denetlenmektedir. Böylelikle sertifika kurumunun yapacağı kontroller sayesinde işletmeler yasal denetimlere karşı her daim ihtiyatlı olabileceği gibi yine yapılan kontroller sayesinde müşterilerde güven hissi oluşması konusunda da katkı sağlayacaktır (<https://www.sciencetr.com/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024).

2.5.4. İhracatı Geliştirmesi

Helal sertifikası, bilhassa Müslüman ülkelerle ticaret gerçekleştirmek isteyen işletmeler açısından önemli manada üstünlük oluşturmaktadır. Müslüman ülkelere pek çoğu, helal belgesi olmayan malların ithalatını sınırlandırmakta ya da büsbütün yasaklamaktadır. Bu sebeple, işletmeciler açısından helal belgesine sahip olmak işletmenin ihracat gücünün mühim manada artmasını sağlayabilir ve uluslararası pazarlara kapı aralmasına da olanak tanıyabilir (<https://halalcs.com.tr/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Yani helal sertifikasına sahip

olmak işletmeler için bir ayrıcalık oluşturarak önemli gelişmelerin yaşanmasına fırsat sağlamaktadır.

2.5.5. Rekabet Fırsatı Sağlaması

Helal sertifikası dini kaidelere uygunluğun yanında sağlık ve kalite koşulları açısından da birtakım kontrollerin yapılması neticesinde elde edilmekte ve netice itibarıyla belgeye sahip olan markalar, kendi sektörleri dahilindeki diğer markalar karşısında üstünlük elde etmektedirler. Bu sayede elde edilen itibar ve saygınlık uzun vadeli olarak marka kapsamında varlığını muhafaza edebilecektir. Bu doğrultuda, rakip işletmelerle rekabet konusunda önemli girişimlerin yaşanmasına fırsat oluşturabilmektedir (<https://www.cedanismani.com/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024). Yani helal sertifikası aynı sektör içerisinde sertifikaya sahip olmayan markalar karşısında sertifika sahibi markaya rekabet edebilme imkânını da sağlamaktadır.

2.6. HAK' ın (Helal Akreditasyon Kurumu) Teşekkülü

Helal sertifikalandırma kuruluşlarının sayısı ve türleri, helal piyasanın sahip olduğu hızlı gelişme ivmesine paralel bir şekilde artmış ve bu sebeple de çeşitli ölçütler ortaya çıkmıştır. Bu minvalde sertifikalandırma kurumlarının yürüttüğü çalışmaları standartlaştırmak amacıyla Helal Akreditasyon Kurumu'nun (HAK) teşekkül etmesi bir gereklilik olmuştur (İnan, 2018, s. 37-38). HAK, ulusal ve uluslararası alanda helal akreditasyon çalışmalarında yer almak, uluslararası alanlarda söz konusu faaliyetlerde Türkiye'yi temsil etmek ve icra edilen faaliyetlerin öncülüğünü üzerine almak amacıyla (<https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 10.05.2024) 02.10.2017'de kurulmuştur. 01.11.2017 tarihinde de HAK' ın görev ve yetkileri kanun tasarısı şeklinde kabul edilerek yasalaşmıştır (Kartal, 2023, s. 43). Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) ile ilgili kanunda “Amaç ve kapsam” kısmının 1. Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

“Bu Kanunun amacı, helal uygunluk değerlendirme kuruluşlarını akredite etmek, bu kuruluşların ulusal veya uluslararası standartlara göre faaliyette bulunmalarını ve bu suretle düzenledikleri belgelerin ulusal ve uluslararası alanda kabulünü temin etmek üzere kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli Helal Akreditasyon Kurumunun kuruluş, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasları düzenlemektir.” (<https://www.resmigazete.gov.tr/>, 2017).

İlgili Kanunda “Tanımlar” başlıklı kısmının 2. Maddesinin “ç” bendinde de “Helal akreditasyon: Helal uygunluk değerlendirme alanında faaliyet gösteren kuruluşların Kurum tarafından ulusal ve uluslararası kabul görmüş teknik kriterlere göre değerlendirilmesi, yeterliğinin onaylanması, düzenli aralıklarla denetlenmesi ve izlenmesini,” şeklinde ifade edilmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr/>, 2017).

Helal Akreditasyon Kurumu ülkemizde helal akreditasyon görevini icra etme konusunda tek yetkili kurum olmaktadır (<https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 10.05.2024). Helal sertifika çalışmalarını yürüten kuruluşların faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri noktasında ilk adımda HAK’ tan onay almaları gerekmektedir.

Helal Akreditasyon Kurumunun görev ve yetkileri ise şu şekildedir (<https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 10.05.2024):

- Türkiye’de ve ülkemiz dışında var olan helal belgelendirme kuruluşlarına akreditasyon hizmeti takdim etmek, akreditasyon konusunda gerekli önlem ve kriterleri tespit etmek ve tatbik etmek,
- İlgili olduğu çalışmalar dahilinde ülkemizde ve uluslararası alanlarda ülkemizi temsil etmek,
- Helal akreditasyon sahasında ülkeler arası ilişkileri icra etmek ve bu bağlamda karşılıklı tanıma anlaşmaları imzalamak,
- Helal akreditasyon konusunun önemine fayda sağlayacak etkinlikler düzenlemek, bununla ilgili gerekli eğitimlerin gerçekleştirilmesini sağlamak, araştırma ve yayın yapmak ya da yaptırmak, ulusal ve uluslararası nitelikte kongre, seminer ve bunlara benzer nitelikte buluşmalar organize etmektir.

Aşağıdaki şekilde Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) logosu yer almaktadır.

Şekil 1. HAK Logosu (<https://www.musiad.org.tr/>, Erişim Tarihi: 10.05.2024)

2.7. Dünyada Helal Gıda Sertifikası Veren Kurumlar

Dünya genelinde ilk helal sertifikasyon faaliyetleri 1960’larda ABD’de bazı Müslüman gruplar aracılığıyla yapılmış ve ilk helal standart çalışmasının da 1963’te ABD’de kurulan ISNA (Islamic Society of North America) tarafından oluşturulduğu belirtilmiştir. Ülke bazında ilk helal sertifikasyon faaliyetlerinin ise 1970’lerde Malezya’da gerçekleştirildiği söylenmiştir (Yalçın, 2019; Fındık, 2019; Köseoğlu, 2014’ten aktaran Fındık, 2021, s. 19). Yine Malezya’nın helal gıda sertifikasını veren ilk ülke olduğu da belirtilmiştir (Yorulmaz Özçelik, 2019, s. 24).

Aşağıda dünya çapında uluslararası helal gıda sertifikalandırma ve standardizasyon faaliyetleri gerçekleştiren ve umumiyetle de çatı kuruluş işlevi icra eden kurum ve kuruluşlardan bazıları hakkında bahsedilmiştir (Şimşek, 2013; Güzel, 2017; Riaz, 2018’den aktaran Eryılmaz, 2021, s. 5).

2.7.1. JAKIM (Department of Islamic Development Malaysia)

Malezya İslam Kalkınma Bölümü yani JAKIM 1972 tarihinde Malezya’da teşekkül etmiştir. İslami kaidelere göre gıdaların belgelendirilmesine ilişkin ilk sertifikalandırma faaliyetlerinin 1998 tarihi itibarıyla Malezya tarafından gerçekleştirildiği bildirilmiştir

(Köseoğlu, 2014; Fındık, 2019'dan aktaran Fındık, 2021, s. 19). JAKIM Malezya'da bir devlet kuruluşu olmaktadır (Batu, 2012a, s. 58). Malezya MS 1500:2004 Standardı, yalnızca helal gıda standartlarını kapsamayıp ISO 9000 gibi üretim standartlarını da kapsayarak hükümet tarım politikası olarak yayımlanmıştır. Bunun sonrasında Malezya ürünlere helal belgesi vermek amacıyla Malezya İslam Kalkınma Bölümü'nü hayata geçirmiştir. Malezya İslam Kalkınma Bölümü dünyada en ileri gelen helal gıda belgesi veren kuruluş olmaktadır. Günümüzde de pek çok ülkede JAKIM' in akredite ettiği helal sertifikası veren kuruluşlar bulunmaktadır (Şimşek, 2013, s. 29). Bu doğrultu da Türkiye'de JAKIM tarafından akredite edilmiş sertifikalandırma kuruluşları olarak GİMDES ve KAS CERT bulunmaktadır (<https://helal.kascert.com/>, Erişim Tarihi: 12.05.2024).

Farklı inanç ve geleneklerin var olduğu Malezya (Fındık, 2019'dan aktaran Doğaner ve Fidan, 2021, s.1473), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üye ülkeleriyle karşılaştırıldığında Müslüman nüfus oranı az olmaktadır. Bu duruma rağmen Malezya, bulunduğu konum itibariyle ilk olarak Asya kıtasında ardından da global ekseninde helal konusunda merkez duruma gelmeyi amaçladığı belirtilmiştir (Doğaner ve Fidan, 2021, s. 1473).

Aşağıdaki şekilde Malezya İslam Kalkınma Bölümü (JAKIM) kurumunun helal sertifika logosu yer almaktadır.

Şekil 2. JAKIM Helal Sertifika Logosu (<https://www.halal.gov.my/>, Erişim Tarihi: 12.05.2024)

2.7.2. IFANCA (Islamic Food and Nutrition Council of America)

Amerika İslâmî Gıda ve Beslenme Konseyi kısa ismiyle IFANCA 1983 tarihinde Amerika’da kurulmuş ve 1997 tarihinde standartlarını yayımlamıştır (Eryılmaz, 2021, s. 5). Merkezi Chicago, Illinois’ te olan IFANCA kâr kaygısı olmayan İslami bir kuruluş olarak (Şimşek, 2013, s. 29) Müslüman bilim insanları ve akademisyenlerce kurulmuştur (Şahin Kaya, 2021, s. 11). Ayrıca IFANCA, ülkemizde Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) tarafından akredite edilmiştir (<https://www.hak.gov.tr/akredite-kuruluslar>, Erişim Tarihi: 12.05.2024).

2.7.3. IHIA (International Halal Integratin Association)

Uluslararası Helal Entegrasyon Birliği yani IHIA 2007 tarihinde devlet destekli kurulmuş özel bir kuruluş olarak Malezya’da teşekkül etmiştir. Helal sektörüne uyum için standartlar ve düzenlemeler gerçekleştirebilme maksadıyla Amerika, Asya ve Avrupa’ daki helal yönetim kuruluşlarının da içerisinde bulunduğu çok sayıda yetkili kuruluş ve dünya genelindeki üyelerden meydana gelmektedir (Eryılmaz, 2021, s. 5).

2.7.4. GAC (Gulf Cooperation Council)

Körfez Arap Ülkeleri ve Yemen Cumhuriyeti İşbirliği Konseyi’nin altı üye devleti, hükümetlerinin kararı neticesinde 2013 tarihinde Körfez İşbirliği Teşkilatı Akreditasyon Kurumu teşekkül etmiştir. Merkez, helal belgesi de olmak üzere ilgili standartları yerine getiren şirketlere akreditasyon ve belge sağlamaktadır (Eryılmaz, 2021, s. 6).

2.7.5. WHF (World Halal Foundation)

Dünya Helal Forumu uluslararası düzeyde çatı bir kuruluş vasfında Malezya merkezli olarak 2006 tarihinde Kuala Lumpur’da teşekkül etmiştir (Batu, 2012’den aktaran Fındık, 2021, s.22). Uluslararası Helal Entegrasyon Birliği olan IHIA’ nın kararıyla helal akreditasyon ve entegrasyon çalışmalarını devam ettirmekte olduğu belirtilmiştir (Eryılmaz, 2021, s. 5).

2.8. Türkiye’de Helal Gıda Sertifikası Veren Kurumlar

Aşağıda ülkemizde helal sertifika faaliyetleri gerçekleştiren kurumlardan belli başları hakkında bahsedilmiştir.

2.8.1. GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği)

Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES) ve bu derneğe mensup GİMDES Helal Ürünleri Araştırma Enstitüsü (İktisadi İşletme Kurumu), kurumun belirttiği ifade üzere Türkiye’de sağlıklı yaşamın esas ilkesi olarak kabul ettikleri helal ve sağlıklı ürünleri araştırma ve belgelendirme faaliyetlerini gerçekleştirmek için kurulmuş olup bu amaç doğrultusunda 2005 tarihinden itibaren faaliyetlerini sürdüren bir sivil toplum kuruluşu olmaktadır. İlgili alanı içerisinde gıda, sağlık ve kozmetik ürünlerinin olduğu GİMDES, faaliyetlerinde öncelik olarak toplumun bu mevzulardaki bilinç seviyesini yükseltecek etkinliklere önem vermiş ve iletişim kaynaklarının her türlüünden faydalanmaya dikkat etmiştir. GİMDES bu gaye ile www.gimdes.org isimli web sitesini kurmuş, iki ayda bir olarak GİMDES Bülteni yayım faaliyetine başlatmış, ilgili konuya dair kitaplar yayımlanmış, yine 24 Şubat 2008, 25-26 Nisan 2009 ve 30 Eylül-3 Ekim 2010 tarihlerinde İstanbul’da uluslararası nitelikte üç büyük Helal Gıda Sempozyumu düzenlenmiştir. Ayrıca GİMDES, helal belgelendirmede çatı bir kuruluş olan World Halal Council’ in (WHC) bir üyesi olmaktadır (<https://www.gimdes.org/kurumsal/>, Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Aşağıdaki şekilde Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneğinin (GİMDES) helal sertifika logosu yer almaktadır.

Şekil 3. GİMDES Helal Sertifika Logosu (<https://www.gimdes.org/>, Erişim Tarihi: 14.05.2024)

2.8.2. TSE (Türk Standartları Enstitüsü)

Türk Standartları Enstitüsü (TSE) 1960 tarihinde Türkiye’de kurularak birtakım standartların oluşturulmasını hedeflemektedir. Kurum helal sertifikalandırma faaliyetlerine de 14 Temmuz 2011’de başlamış olmaktadır (İnan, 2018, s. 39). Böylelikle ülkemizde helal gıda konusunda GİMDES öncülüğünde başlayan faaliyetler, TSE’nin de devlet adına helal gıda faaliyetlerine dahil olmasıyla resmiyet elde etmiştir. Türk Standartları Enstitüsü, HAK’tan onay alan ilk kurum olmaktadır (Kartal, 2023, s. 39). TSE, TS OIC/SMIIC 1 standardına uygun olarak helal sertifikası vermekte ve söz konusu standart doğrultusunda ifade edilen esaslar kapsamında helal sertifika çalışmalarını gerçekleştirmektedir (İnan, 2018, s. 39).

Türk Standartları Enstitüsü’nün düzenlediği belgeler ise şunlar olmaktadır (Türk Standartları Enstitüsü [TSE], 2023):

- ✓ **Helal Uygunluk Belgesi:** TSE’nin icra ettiği helal sertifikalandırma uygulamaları sonucunda ürün ve çalışmalar için hazırlanan ve 3 yıl geçerliliği olan belgedir.
- ✓ **Helal Kesim Belgesi:** TSE aracılığıyla kesimhaneler ve et parçalama kuruluşlarından temin edilen ürünler (Karkas, parçalanmış et ve sakatat) için belli bir partiyi belirtmek amacıyla hazırlanan belgedir. Türk Standartları Enstitüsünden

“Helal Uygunluk Belgesine” sahip olmayan tesislerin “Helal Kesim Belgesi” istemlerinde “Helal Uygunluk Belgelendirme” koşullarının aynı şekilde istenmektedir. Et parçalama kuruluşlarının gerçekleştirecekleri “Helal Kesim Belgesi” istemlerinde girdi şeklinde kullanılan karkasların “Helal Uygunluk Belgesi” ya da “Helal Kesim Belgesi” ne sahip olma koşulu bulunmaktadır.

- ✓ **Helal Parti Malı Uygunluk Belgesi:** TSE aracılığıyla aynı ürün grubu kapsamında bulunan gıda ya da kozmetik ürünleri için hazırlanan belgedir. Karkas, parçalanmış et ve sakatat haricindeki et ürünleri için gerçekleştirilecek “Helal Parti Malı Uygunluk Belgesi” istemlerinde “Helal Uygunluk Belgesi” ya da “Helal Kesim Belgesi” ne sahip olma kaydı bulunmaktadır.
- ✓ **Helal Turizm Belgesi:** TS OIC/SMIIC 9 kriterlerine uygun olarak konaklama kuruluşlarında seyahat edenler için turistik hizmetlerin sertifikalandırılmasını kapsamaktadır.
- ✓ **Helal Kozmetik:** Bu konuyla ilgili başvurularda, tetkiklerin TSE OIC / SMIIC 4 kriterlerine uygun olarak ilgili Belgelendirme Föyüne göre gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Aşağıdaki şekilde Türk Standartları Enstitüsünün (TSE) helal sertifika logosu yer almaktadır.

Şekil 4. TSE Helal Sertifika Logosu (<https://logowik.com/>, Erişim Tarihi: 15.05.2024)

2.8.3. KASCERT (Uluslararası Sertifikasyon Gözetim Teknik Kontrol Hizmetleri Ltd. Şti.)

KAS Uluslararası Sertifikasyon kurumu tetkik, denetim, kontrol, sertifikalandırma alanlarında hizmet sağlamak amacıyla 2004 tarihinde teşekkül etmiştir. Kurum 2012 tarihinden beri de bünyesinde var olan helal denetçileriyle beraber gıda alanına ilişkin JAKIM akrediteli helal sertifikalandırma faaliyeti gerçekleştirmektedir. Ayrıca KASCERT kurumu 2023 tarihinden bu yana JAKIM kurumunun yanında HAK akrediteli helal sertifikalandırma çalışmalarını da yürütmektedir. KASCERT, hâlihazırda bünyesinde mevcut olan takribî 10-20 kadar denetçisiyle gıda alanında etik, aktif ve nitelikli kontrollerini sürdürmektedir (<https://helal.kascert.com/>, Erişim Tarihi: 15.05.2024). Aşağıdaki şekilde KASCERT' in helal sertifika logosu yer almaktadır.

Şekil 5. KASCERT Helal Sertifika Logosu (<https://helal.kascert.com/>, Erişim Tarihi: 15.05.2024)

2.8.4. MEYEM (Mesleki Yeterlilik ve Belgelendirme Merkezi Ltd. Şti.)

Mesleki Yeterlilik ve Belgelendirme Merkezi (MEYEM), HAK tarafından onaylanmış, TSOIC/SMIIC 2:2019 standardına uygun olarak helal hizmet ve ürün sertifikalandırma çalışmaları icra eden bir kurum olmaktadır. Bununla beraber MEYEM, işgücü piyasasındaki personellerin bilgi ve becerilerinin elverişliliğini, ISO/IEC 17024:2012 ve OIC/SMIIC 34:2020 kriterlerine uygun olarak ölçmek ve sertifikalandırmak için HAK tarafından personel sertifikalandırma kurumu şeklinde yetkilendirilmiştir. MEYEM; gıda, kozmetik, ambalaj, yemek üretim ve sunumu, turizm, aroma vericiler, gıda katkı maddesi, et ve kesim alanlarında helal sertifikası düzenlemektedir (<https://meyem.com.tr/>, Erişim Tarihi: 15.05.2024). Aşağıdaki şekilde MEYEM' in helal sertifika logosu yer almaktadır.

Şekil 6. MEYEM Helal Sertifika Logosu (<https://meyem.com.tr/>; Erişim Tarihi: 15.05.2024)

2.9. Helal Gıda Sertifika Süreci

Global ölçekte helal gıdaya yönelik ilgi ve talebin artışına karşın helal sektöründe standartlaştırılmış kriterler henüz mevcut değildir (Hassan, 2007'den aktaran Abbasov, 2020, s. 20). Bu minvalde belli adımları kapsayan helal sertifika süreci ülkeler düzeyinde söz konusu olduğunda farklılıklar içermektedir. Söz konusu farklılıklara yalnızca ürün ve üretim aşaması dahil olmayıp ürünün; üretildiği mekân, piyasaya arz edileceği yer, içerisinde bulunan maddeler ve bunların da üretim süreci, aynı yerde imal edilen diğer ürün ve içeriklerini tespit etme şeklinde ilerlemektedir. Sonrasında üretimde bulunan firmaya denetim sağlanması için belgelendirme kuruluşu ile saptanmış süre dahilinde yapılan anlaşmayla kabul edilmekte ve tüm adımların sonucunda belli bir süre kapsamında belgenin verilmesine izin verilmektedir (Riaz, Chaudry, 2004'ten aktaran Abbasov, 2020, s. 21).

Helal belgelendirme konusunda başı çeken ve birçok ülkenin onay aldığı Malezya'da JAKIM kurumunun belgelendirme süreci ele alındığında helal belgesi edinmek ve kullanmak üzere kurumun belirlemiş olduğu adımlar şunlar olmaktadır (Abdul vd., 2009; Yener, 2011'den aktaran Yorulmaz Özçelik, 2019, s. 17-18):

- **Evrak Değerlendirme:** Üretim sürecine dair ayrıntıların olduğu belge ve müracaat formunun gözden geçirilmesini kapsamaktadır.
- **İnceleme:** İfade edilen içerik ve ham maddelerin depolanma biçimini, soğutma odaları, ambalajları, genel hijyen ve kalite standartlarının denetlenmesini kapsamaktadır.
- **Rapor Hazırlama:** Gerçekleştirilen denetlemeler neticesinde uzman bir ekibin eliyle oluşturulmaktadır.
- **Değerlendirme Komitesi ve Tavsiyeler:** Raporun incelenmesini kapsamaktadır.
- **Helal Sertifika Verilmesi:** Gerçekleştirilen inceleme neticesinde JAKIM' in logosu kullanılarak helal belgesi verilmekte ve geçerlilik süresi iki senedir. Geçerlilik süresi dolmadan üç ay önce müracaat yapılması durumunda belge yenilenebilmekte ve bu süreçte JAKIM işletmeyi devamlı takip halinde olmaktadır.

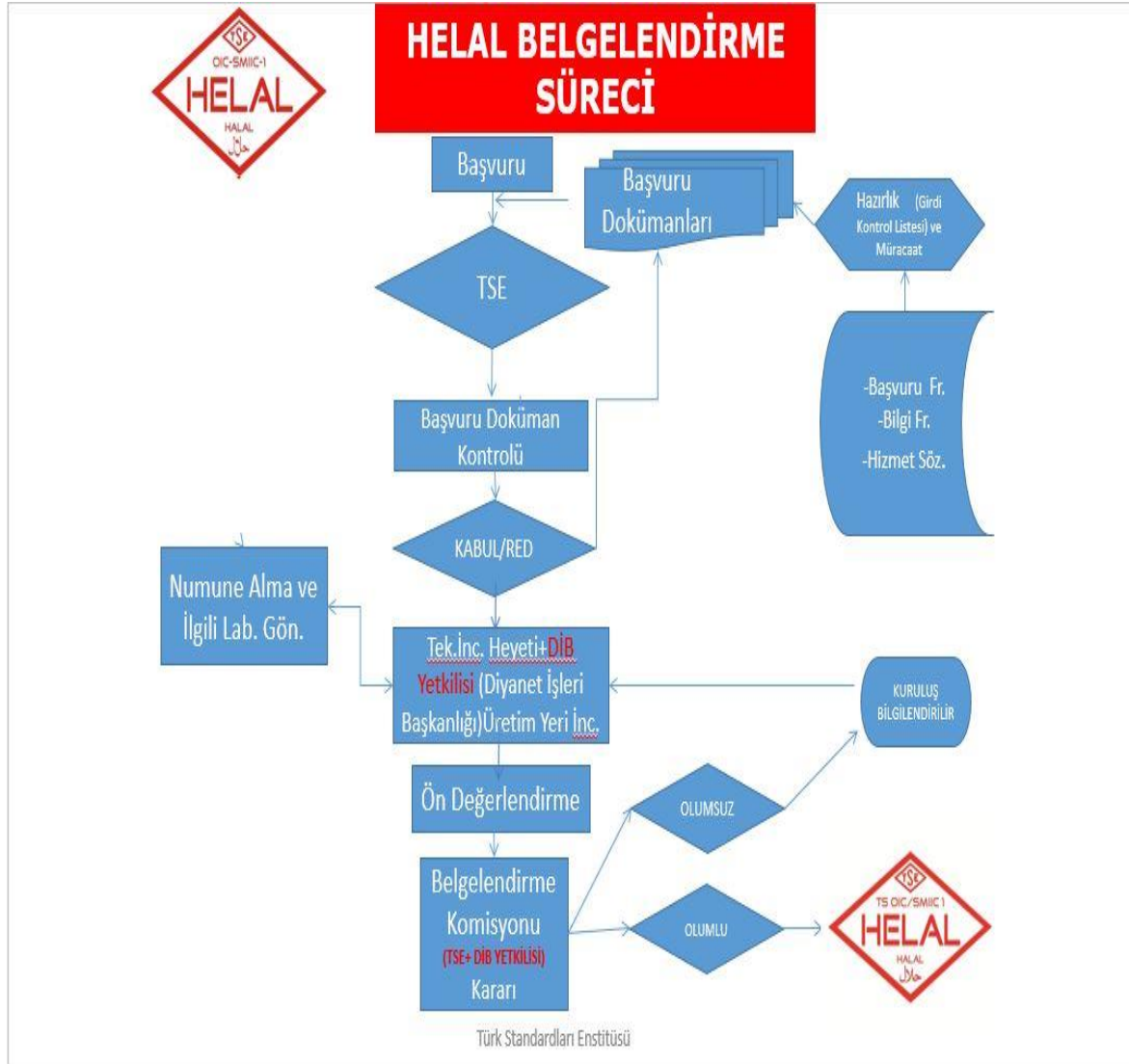
Ülkemizde helal sertifika faaliyetleri gerçekleştiren kurumlardan biri olan KASCERT' e göre helal sertifika süreci de şu şekildedir (<https://www.kascert.com/>, Erişim Tarihi: 22.05.2024):

- Müracaat formunun doldurulması
- Helal belgelendirme sözleşmesinin imzalanması ve geri gönderimi
- Müracaat formunun gözden geçirilmesi (KASCERT helal denetçisi aracılığıyla), denetim gerçekleştirilmeden önce hazırlık sürecinde nelerin yerine getirilmesi gerektiği hakkında işletmeye bilgi verilmesi
- Denetim zamanı hakkında karar alınması
- Denetimin icra edilmesi
- Herhangi bir uygunsuzluk durumu belirlenmişse kapatılması
- Belgelendirme Komitesi, Ulema heyeti ve Akademik heyetin kararı doğrultusunda sertifikalandırma kararının verilmesi
- Kararın olumlu neticelenmesi durumunda geçerlilik süresi bir sene olan sertifika verilmektedir
- Denetimler her sene gerçekleştirilmekte ve sonuçların uygun olması halinde sertifika süresi bir sene uzatılmaktadır.

Ülkemizde helal sertifika faaliyetleri yürüten kurumlardan biri de TSE'dir. TS OIC/SMIIC 1 Standardını esas alarak helal gıda belgelendirme çalışmalarını yürüten TSE'nin helal sertifika süreci de şu şekilde ilerlemektedir (Yorulmaz Özçelik, 2019, s. 19-20):

- Öncelikle Türk Standartları Enstitüsü'nün resmi internet sayfasında bulunan form doldurulmaktadır.
- TSE ve Diyanet İşleri Başkanlığından (DİB) en az iki kişiden ibaret uzman bir heyet üretim mekânına giderek ilgili standartlara uygunluğunu incelemektedirler.
- Gerçekleştirilen incelemenin ardından alınan örneklerin analizi yapılmaktadır.
- Yapılan analizler ve inceleme komisyon raporu kapsamında DİB' den bir üyenin var olduğu beş kişiden oluşan heyete gönderilmekte ve heyet sertifikalandırma konusunda kararı da almaktadır. Ayrıca heyette DİB' in üyesi bulunmuyorsa karar alınmamaktadır.
- Sertifikanın verilmesine dair karar oy birliği ile verilmekte olup şirkete haber verilmeden senede en az iki defa olmak üzere incelemeler yapılmakta ve piyasadan edinilen örnekler analiz edilmektedir. Yürütülen süreç kapsamında standartlara aykırı bir durum meydana gelirse tek taraflı olarak sözleşmenin feshi sağlanabilmektedir.

Aşağıdaki şekilde TSE'nin helal sertifika süreci yer almaktadır.

Şekil 7. TSE Halal Sertifika Süreci (<https://www.tse.org.tr/>, Erişim Tarihi: 22.05.2024)

2.10. Helal Gıda Sertifikasında Yaşanan Genel Problemler

Müslüman ülkeleri, ABD, Hindistan, Avusturalya, Tayland, Yeni Zelanda gibi ülkelere önemli maddede et ithal etmektedirler. Fakat piyasanın dağınık halde bulunması ve sistemli bir yapının oluşmaması, Müslüman olmayan unsurların özellikle de Batı'nın Müslüman duyarlılığını anlayamaması ya da menfi algıları ve daha da önemlisi İslam aleminde tüketici bilincinin yerleşmemiş olmasının helal sektöründe önemli problemler olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir (Keleş, 2015, s. 64). Yine helalin bir yaşantı biçimi olduğu ve kesinlikle bir kazanç vasıtası olmadığı, bu sebeple de helal sertifikasının helal haram inancı olmayan, bu konularda bilgisi olmayan bireyler tarafından verilmemesi gerektiği, bununla birlikte ilmi ve

teknik ekibin düzenlendiği fakat fetva heyetini kurmadan helal belgesi vermeye teşebbüs edenlerin mevcudiyeti ciddi bir problem olarak teşkil ettiği ifade edilmiştir (Batu, 2012b, s. 70). Bu doğrultuda helal gıda sertifikasında yaşanan problemlerden genel olarak bahsetmek gerekirse şu şekilde ele alınabilmektedir.

2.10.1. Standart Konusunda Yaşanan Problem

Helal gıda sertifikası alanında yaşanan problemlerden biri ortak bir standardın bulunmamasıdır (Güzel, 2018, s. 29). Nitekim kimi Müslüman ülkeleri tarafından SMIIC standardı kabul edilmekte iken tüm Müslüman ülkeleri tarafından kabul gören ortak bir standart ise mevcut değildir. Ayrıca belgelendirme kuruluşlarının hangi kriterler doğrultusunda belge sunduğu ve hangi koşullara uyduğu mevzuu da beraberindeki bir diğeri sorunu oluşturmaktadır. (İlhan, 2016; Yalçın, 2017'den aktaran Uyanık 2020, s. 673). Belgelendirme kuruluşlarının farklı standartları kabul etmeleri dolayısıyla da tüketicilerin güvenlerinin zedelendiği, dış satım faaliyeti gerçekleştiren kişilere zorluk oluşturduğu ve belgelendirme kuruluşları arasında hoş olmayan rekabete sebep olduğu belirtilmiştir (Yalçın, 2017'den aktaran Uyanık, 2020, s. 673-674).

2.10.2. Logo Konusundaki Problem

Helal belgelendirme kuruluşları arasında ortak bir standardın bulunmadığı gibi ortak bir belge şekli de düzenlenememiş ve her kuruluş sertifikalandırma faaliyetini icra ederken kendine özgü bir logo seçmiştir. Söz konusu durumda bir karmaşaya neden olmaktadır. Bu karmaşadan dolayı ulusal nitelikte belgelendirme kuruluşları olsa dahi standart ve logonun tüm Müslüman ülkeleri adına ortak ve bir olması gerektiği ifade edilmiştir (Yalçın, 2017'den aktaran Uyanık, 2020, s. 674).

2.10.3. Mezhep Farklılıkları Sebebiyle Yaşanan Problem

Helal gıda sertifikası alanında bir diğeri problem ise mezhep farklılığı sebebiyle yaşanan problem olmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de Hanefi, Şafii, Mâlikî, Hanbeli gibi çeşitli mezhepler var olmakla birlikte helal belgesi ise bir mezhep doğrultusunda takdim edilmektedir. Böylelikle bu husus başka bir mezhebe bağlı olan kimseler için sorun teşkil

edebileceği gibi (Şimşek, 2013'ten aktaran Uyanık, 2020, s. 674) üretimde bulunan işletmeleri de etkileyebilmekte, nitekim her mezhebe göre üretim gerçekleştirmeme halinde sertifika edinmelerinin güçleştiği ifade edilmiştir (Kartal, 2023, s. 49). Konuyla ilgili olarak mezheplerin gıda konusuna bakış açıları ele alındığında Hanefî mezhebinin daha sınırlı bir alan oluşturduğu belirtilmiştir. Bu duruma misal olarak Hanefîlerin balık dışındaki diğer su ürünlerini uygun görmediği gösterilmiştir. Şafîî, Mâlikî, Hanbelî mezhepleri ise bu hususta birbirlerine daha yakın bir hat oluşturmuşlar ve genel itibarıyla balık dışındaki diğer su ürünlerini uygun görmüşlerdir. Yine yırtıcı hayvanlar hususunda yalnızca saldırgan olanların haram olarak kabulü, söz konusu üç mezhep için etkili bir eğilim olduğu söylenmiştir (Salha vd., 2017'den aktaran İnan, 2018, s. 47).

2.10.4. Pazarlamada Yaşanan Problem

Helal gıda üretimi yapan firmaların helal gıda piyasasında bilhassa piyasayı yoklama, ürünlerin tedarikini sağlama, uygun sayıda ürün çeşitliliği temin etme, müşteri bilincini sağlama, talebi yükseltme gibi mevzularda önemli manada pazarlama problemleri yaşadıkları belirtilmiştir (Derin ve Türk, 2016'dan aktaran İnan, 2018, s. 49).

2.11. Helal Gıda Sertifikasında Yaşanan Güncel Gelişmeler

Helal gıda sektörü Müslüman olan ve Müslüman olmayan kesim tarafından ilgi gören bir sektör olmakla birlikte helal gıda sertifikası alanında bazı problemler yaşanabilmektedir, bu problemlerin bazılarında da bir önceki başlıkta bahsedilmişti. Bu doğrultuda helal sertifika çalışmalarının daha sistemli yürütülebilmesi için ülkemizde helal akreditasyon verme konusunda tek kurum olan Helal Akreditasyon Kurumu tarafından bazı çalışmalar icra edilmektedir. Buna göre helal sertifika faaliyetleri gerçekleştiren kurumlar çalışmalarını yürütebilmek için ilk olarak HAK tarafından akredite edilmeleri gerekmektedir. Bu sayede, tüketicilerin kullanımına takdim edilen ürün ve işlemlere helal sertifikası sunmak talebindeki kurumların, uluslararası kriterler düzeyinde çalışmalar ortaya koyduklarının tasdik edilmesi amacıyla HAK tarafından kontrol edilerek yetkilendirilmesinin sağlanmasıyla tüketicilerin marketlerde karşılaştıkları ürünlerin üzerinde yer alan “helal” işaretlerin, bulunduğu alanda uzman, objektif ve teftiş edilmiş kurumlar tarafından hazırlanması sağlanmış olacaktır (<https://www.hak.gov.tr/haberler>, Erişim Tarihi: 24.05.2024). Konuyla ilgili olarak “Türkiye

İhracatçılar Meclisi ile İhracatçı Birliklerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un 10. Maddesinde şu ifadeye yer verilmiştir:

1/11/2017 tarihli ve 7060 sayılı Helal Akreditasyon Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanunun 3 üncü maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“(2) Türkiye’de helal uygunluk değerlendirme faaliyeti gönüllülük esasına dayanır. Bununla birlikte, piyasaya arz edilecek ve Helal Akreditasyon Kurumunun akreditasyon hizmeti verdiği uygunluk değerlendirme alanlarına konu ürünlere ve hizmetlere yönelik helal uygunluk değerlendirmesi yapacak kuruluşların, Helal Akreditasyon Kurumunca veya Helal Akreditasyon Kurumunun taraf olduğu ikili veya çok taraflı karşılıklı tanıma anlaşmaları kapsamında diğer ülkelerce yetkili kılınmış kurumlarca helal akreditasyonu zorunludur. İhraç edilecek ürünlerin ve hizmetlerin alıcı ülke pazarlarının talepleri ve ilgili ülke teknik düzenlemeleri kapsamında yürütülen helal uygunluk değerlendirme faaliyetleri hakkında, helal uygunluk değerlendirmesine konu ürün ve hizmetlerin yurt içi piyasaya arz edilmemesi kaydıyla, bu fıkranın ikinci cümlesi uygulanmaz.” (<https://www.resmigazete.gov.tr/>, 2022).

Yukarıda belirtilenlerle birlikte yetki almadan helal sertifika veren kurumlar için ise ilgili kanunun 11. Maddesinde yer alan ifadeye göre idari para cezası da verilebilmektedir. Buna göre 11. Madde de şu ifadeye yer verilmiştir:

7060 sayılı Kanuna aşağıdaki ek madde eklenmiştir. “İdari para cezaları

EK MADDE 1- (1) Bu Kanunun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasına aykırı hareket edenlere ve ikinci fıkrasına aykırı olarak akredite olmaksızın helal uygunluk değerlendirme hizmeti veren kuruluşlara, Helal Akreditasyon Kurumu Yönetim Kurulu tarafından 100.000 Türk lirasından 1.000.000 Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanır.

(2) Bu madde hükümlerine göre verilen idari yaptırım kararlarına karşı 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre idari yargı yoluna başvurulabilir.” (<https://www.resmigazete.gov.tr/>, 2022).

Yapılan bu çalışmalarla birlikte tüketicilerin helal markalı ürün ve işlemlere ilişkin güven algılarının geliştirilmesine yönelik ilerleme kaydetmek ve ülkemizdeki helal sertifika kurumlarının hizmet niteliklerinin uluslararası kriterlere uygun düzeye çıkartılmasının amaçlandığı belirtilmiştir (<https://www.hak.gov.tr/haberler>, Erişim Tarihi: 24.05.2024).

2.12. Literatür Taraması

Helal, Yüce Allah’ın yasakladığı fiiller dışında kalan meşru dairedaki eylemleri ifade eden bir kavramdır. Hayatının her alanında bu meşru dairede eylemlerini gerçekleştirmek isteyen insan için de kazancının helal yollardan elde edilmesi önemli bir konu olduğu gibi yine bu

helal olan kazancını meşru sınırlar içerisinde tasarruf edebilmekte bir o kadar önemlidir. Bugün gıda, turizm, kozmetik ve lojistik gibi birçok alanda helal sertifikasının belgelendiriliyor olması bireyin helal-haram hassasiyetinin bir yansımasıdır.

Helal sertifikası ile ilgili literatür incelendiğinde de başlıca çalışmalar yapılmıştır. Özellikle ülkemizde gıda, turizm ve lojistik sektörlerindeki helal sertifikası süreçleri araştırmacılar tarafından ele alınan başlıca ilgi alanları olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ise mevcut çalışmalar içerisinde tez konusuna en yakın olarak görülen bazı çalışmaların içerikleri hakkında bahsedilmiştir:

Khalek (2012) tarafından yapılan çalışmada genç Müslüman kimselerin, helal gıda satış noktalarına dair tutumlarını ve JAKIM tarafından verilen helal belgesine yönelik tutumlarını tespit etmeyi hedeflemiştir. Araştırmasında Malezya'daki yükseköğrenim kurumlarındaki Müslüman kimselerin helal gıda satış noktalarına ve JAKIM tarafından verilen helal sertifikaya karşı olumlu bir tutum ortaya koyduklarını saptamıştır.

Marzuki (2016) tarafından yapılan çalışmada Malezyalı restoran yöneticilerinin perspektifinden helal belgesine odaklanmayı hedeflemiştir. Çalışmasında restoran yöneticilerinin temizlik, güvenilir helal kaynaklar, rekabet avantajı ve restoran sektöründeki ehemmiyeti noktasından helal belgesine yönelik yüksek beklentiler ortaya koyduklarını tespit etmiştir.

Faiqoh ve Fatwa (2024) tarafından yapılan çalışmada Endonezya, Müslümanların çoğunlukta olduğu bir ülke olarak Malezya ve Müslüman bir azınlık ülkesi olarak Meksika'daki helal belgelendirme kurumundaki helal sertifikasyon prosedür ve işlemlerini araştırma ve analiz etmeyi hedeflemişlerdir. Yapılan araştırmanın Endonezya, Malezya ve Meksika'da helal sertifikasyon uygulama mekanizmasının benzerlikler taşıdığının ortaya konduğunu ifade etmişlerdir.

Kartal (2023) tarafından yapılan çalışmada Marmara bölgesinde ve bu bölgeye komşu bir ilde beyaz et sektöründe helal sertifikasına sahip üç firma (As Piliç, Ak Piliç, Alp Hindi) ile sözlü ve yazılı mülakat gerçekleştirmiştir. Araştırma da firmaların sertifikaya müracaatta bulunma nedenleri, süreçte yerine getirdikleri işlemleri ve karşılaştıkları sorunları karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak sertifika veren kuruluşların takip ettikleri işlemler arasında fark olup olmadığı ele alınmıştır.

Yılmaz (2022) tarafından yapılan çalışmada ise bilinçli tüketim ve bilinçli tüketici kavramları, satın alma niyeti kavramı, helal gıda tüketiminin önemi incelenmiş, ayrıca tüketici bilinç düzeyinin helal gıda tüketme üzerindeki etkisi de hedeflenmiştir. Helal gıda noktasında tüketicilerin bilinçli olabilmelerinin sağlanabilmesi adına devlet, medya, sivil toplum örgütleri vs. kurum ve kuruluşların birlikte etkili çalışmalarda bulunması önerisinde bulunmuştur.

Fındık (2021) tarafından yapılan çalışmada da Türkiye’de ve dünyada helal sertifikası vermeye yetkili kuruluşlar ve sahip oldukları standartlar hakkındaki bilgiler hedeflenmiştir. Yine helal sertifikası vermeye yetkili bazı kuruluşlar arasındaki farklılıklar karşılaştırılarak ele alınmış, ayrıca Türkiye’de GİMDES ve TSE’nin en çok sertifikalandırma işlemi gerçekleştiren kuruluşlar olduğu ve bu iki kuruluşun uygulamalarında farklılıkların olduğu da belirtilmiştir. GİMDES, makineli kesime hiçbir şekilde onay vermezken TSE ise belli şartlar dahilinde makineli kesime onay verebilmekte, bu konunun iki kurum arasındaki ana farkı oluşturduğu ifade edilmiştir.

Aslan (2020) tarafından yapılan çalışmada helal gıda kavramı din sosyolojisi perspektifiyle ele alınmış olup sekülerleşme ve tüketim kavramlarıyla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Helal gıda kavramının sosyolojik bir yorumunu yaptığı çalışmasında derinlemesine mülakat tekniği kullanarak on kişi ile görüşmüş ve katılımcılara açık uçlu sorular yönelmiştir.

Güzel (2018) tarafından yapılan çalışmada helal gıda ile ilgili güncel meseleler, dünyada ve Türkiye’de helal sertifikasının durumu, helal sertifikasının güvenilirliği konuları ifade edilmiş, ayrıca nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkemiz ile Hristiyanlığın çoğunlukta olduğu fakat nüfusun önemli bir kısmının da Müslüman olduğu İngiltere arasındaki helal gıda uygulamaları karşılaştırılarak ilgili çalışma kapsamında araştırılmıştır.

İnan (2018) tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırmada da helal gıda ve helal gıda sertifikası kavramları ele alınmış, tüketiciler ve helal gıda işletmeleri açısından helal belgenin önemi belirtilmiştir. Ayrıca sertifika sürecinde karşılaşılan sorunlar (Mezhep farklılığından kaynaklı, pazarlama problemi, yetkisiz helal logo kullanımı gibi) ayrı başlıklar halinde ifade edilmiştir.

Parlak (2012) tarafından yapılan çalışmada ise dinin geçirdiği dönüşüm ve bu dönüşümle birlikte helal gıda kavramı ele alınmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğini esas alarak helal gıda sertifikası alan kurumlar ve sertifika veren kurumlarla olmak üzere iki şekilde mülakat gerçekleştirmiştir.

Çeker (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada helal gıda faaliyetlerinde tarihi süreçte yaşanan gelişmeler belirtilmiş, helal gıdanın önemi hem dini hem de ekonomik açıdan incelenmiştir. Ayrıca helal gıda çalışmalarında helal kavramının kaliteyi belirtmediği dolayısıyla ürünlerde kaliteyi de ifade edecek bir sembolün olabileceği önerisinde bulunmuştur.

Uyanık (2020) tarafından yapılan bir çalışmada helal gıda belgelendirmede yaşanan sorunlar detaylı olarak belirtilmiştir. Yaşanan problemlerin giderilmesi için ortak bir logonun belirlenebileceği, mezhep farklılıklarının dikkate alınması gerektiği, MEB müfredatına farkındalık oluşturacak seçmeli derslerin konabileceği gibi önerilerde bulunmuştur.

Keleş (2015) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da helal sertifikası alanında yaşanan sorunlar yine kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca yaşanan problemlere yönelik çözüm önerileri de detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Helal gıda konusunun tek bir alanla sınırlı olmadığı sağlık, lojistik, turizm vs. birçok alanı da içine aldığı ve helal kazancında belgelendirilmesi gereken bir konu olduğu önerisinde bulunmuştur.

Batu (2012b) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da helal gıda sertifikasındaki problemler incelenmiş ve bu problemlere yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Ayrıca helal gıdaya neden ihtiyaç duyulduğu ve devlet açısından sağladığı katkılarda çalışma kapsamında incelenmiştir.

Yapılan literatür çalışması kapsamında araştırma konusuna yakın olan çalışmalar içerisinde beyaz et sektöründe helal sertifikasına sahip bazı firmalarla mülakatlar gerçekleştiren çalışma mevcut olup bir başka yapılan araştırmada da helal gıda kavramının din sosyolojisinin bakış açısıyla ele alındığı görülmüştür. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Aksaray ilinde helal gıda sertifikası almış bazı işletmelerle, helal sertifikasını tercih etme sebepleri ve helal sertifikasının sağladığı katkılara dair yapılan görüşmeler çerçevesindeki bulgular aktarılmış ve literatüre fayda sağlamak istenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGULAR

Üçüncü bölümde Aksaray’da helal gıda sertifikası almış işletmelerle gerçekleştirilen görüşmelere dair bilgiler yer almıştır. Bu doğrultuda bu bölümde öncelikle araştırmanın amacı, sınırlılıkları, yöntemi, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, araştırma verilerinin nasıl değerlendirildiği açıklanmıştır. Akabinde ise araştırma sonuçlarına ilişkin nitel araştırma bulguları ve içerik analizi bulguları belirtilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Dini temellere dayalı olan İslam iktisadında, kazancın helal yollardan temin edilmesi önemli bir husustur. Kur’ an’ da ve hadislerde helal olan şeylere ve helal kazanca çekilen dikkatlerden dolayı meşru yollardan kazanç sağlayabilmek ve bu helal kazancın yine meşru yerlerde harcanabilmesi de aynı şekilde önemlidir.

Araştırmanın amacı İslam iktisadının perspektifinden Aksaray ilinde gıda sektöründe hizmet veren helal gıda sertifikası sahibi yedi işletme ile yarı mülakat tekniğini kullanarak görüşmeler gerçekleştirmek ve bu görüşmeler çerçevesinde, firma yetkililerinden helal gıda sertifikasına ilişkin bilgiler elde etmek hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında işletmelerin İslam iktisadı hakkındaki görüşlerinin neler olduğu, helal kazanca önem veren ve bu kazancını meşru yerlerde harcamaya dikkat eden tüketiciler için helal gıda sertifikalarının yeterli olup olmadığı, helal gıda sertifikasına ihtiyaç duyma nedenleri, sertifikanın işletmelere ve müşterilere sağladığı katkılar ve firmaların helal sertifika süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) hangi sorunlarla karşılaştıklarının araştırılarak ortaya konulmasıdır.

Aksaray ili, sahip olduğu coğrafi konum ve ulaşım imkânları sayesinde yatırımcılar için ilgi çeken bir merkez olmuş ve ekonomisinde de önemli manada gelişme kaydetmiştir

(<https://www.aksarayosb.org.tr/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 14.02.2024). Aksaray, 2023 yılı ihracat verilerinde bir önceki yıla göre artış göstererek ekonomisindeki büyümeyi göstermiştir. Konuyla ilgili olarak Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Koçaş “...2022 yılında 1 Milyar 431 Milyon dolar olan ihracatımız 2023 yılında %12.2 büyüme ile 1 Milyar 605 Milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir...” (AKSARAYTSO, 2024) şeklinde belirtmiştir. Aksaray ilinin giderek artan ekonomik potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda çalışma Aksaray ilinde ilk kez uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Aksaray ilinde helal gıda sertifikası almış işletmelere yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple araştırmanın Türkiye’de sadece Aksaray ilinde ve gıda sektöründe helal sertifikası almış işletmelere yönelik olması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Araştırmanın bir diğeri sınırlılıkları da Aksaray ilinde, helal gıda sertifikası almış işletme sayısının yetersiz olması nedeniyle çalışma, yedi işletme sınırlı tutulmuştur. Nitekim araştırma çerçevesinde, helal gıda sertifika sahibi işletme bulma aşamasında güncel sertifikaya sahip birkaç tane firma bulunabilmiş ve bu yüzden de güncel sertifika sahibi firmaların, yetersizliğı nedeniyle çalışmada, sertifika tarihi güncel olmayan firmalarla da görüşme gerçekleştirilmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğı ile veriler elde edilmiştir. Bu teknikte mülakatlarda yüz yüze, telefon, internet vs. kullanılabilir. Bu nedenle araştırma helal gıda sertifikası almış işletmelerle yüz yüze görüşme yöntemiyle ve telefon kullanılarak gerçekleştirilmiş olup işletmelerdeki yetkili kişilere yönelik hazırlanmış açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin uygulanması nedeniyle görüşülen yetkiliden daha detaylı bilgiler vermesi beklenmiştir (Barutçu vd., 2016’dan aktaran Özdoğan vd., 2014, s. 291). Yapılmak istenen mülakattan daha verimli sonuçlar elde edebilmek için görüşme kaydedilmek istenmiştir. Veriler elde edildikten sonra ortak paydada birleşen cevaplar, içerik analizi ile değerlendirilmiştir. İçerik analizi tekniğı, sosyal bilimler alanındaki çalışmacılara kitle iletişim araçları, dokümanlar vs. vasıtasıyla sağlanmış

işlenmemiş bilgilerin ele alınması noktasında ve anlam kazandırılması sürecinde sistemli bir yöntem bilimi sağlamaktadır (Özdoğan vd., s. 344, 2014).

3.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı yarı yapılandırılmış mülakat formudur. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda, görüşülen kişilere açık uçlu soruların yöneltilebilmesi ve soruların mülakat kılavuzu izlenerek yöneltilmesi sebebiyle tercih edilmiştir (Barutçu vd., 2016'dan aktaran Özdoğan vd., 2014, s. 291). Yarı yapılandırılmış mülakat formu EK. 2' dedir. Ayrıca yarı yapılandırılmış mülakat formunda Kartal' ın (2023) çalışmasındaki sorulardan da faydalanılmıştır.

3.5. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında yedi işletme ile yüz yüze mülakat tekniği esas alınarak görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinden göreceli olan cevaplar “Nitel Araştırma Bulguları” şeklinde ayrı bir başlık altında belirtilirken elde edilen verilerden ortak bir paydada buluşan cevaplar ise içerik analizi tekniği ile değerlendirilerek “İçerik Analizi Bulguları” başlığı altında belirtilmiştir.

İçerik analizi tekniği, sosyal bilimler alanındaki çalışmacılara kitle iletişim araçları, dokümanlar vs. vasıtasıyla sağlanmış, işlenmemiş bilgilerin ele alınması noktasında ve anlam kazandırılması sürecinde sistemli bir yöntem bilimi sağlamaktadır (Özdoğan vd., 2014, s. 344).

İçerik analizi ile röportajlar, mektuplar, gazete makaleleri, TV ve radyo yayınları vs. de çözümlenebilmektedir. Ayrıca içerik analizi tekniğinden gözlem metodu olarak da faydalanılabilmektedir (Nachmias & Nachmias, 2000'den aktaran Özdoğan vd., 2014, s.344). İçerik analizi tekniği, ele alınan birden fazla metnin içeriklerindeki ortak noktaların belirlenmesini hedeflemektedir (Mayring, 2000'den aktaran Özdoğan vd., 2014, s. 344).

3.6. Araştırma Sonuçlarına İlişkin Bilgiler

Aşağıda yapılan araştırma çerçevesinde işletmelere ilişkin elde edilen bilgilere yer verilmektedir.

3.6.1. Nitel Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında işletmelere “İşletmeniz hakkında kısaca bahseder misiniz? Ne zaman kuruldu? Kaç kişi çalışmaktadır? İhracat yapıyor musunuz? Yapıyorsanız en sık ihracat yaptığınız ilk üç ülke hangileridir?” sorusu sorulmuş ve buna göre katılımcılardan alınan cevaplara ilişkin bilgiler aşağıdaki tablo üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1. İşletmeler Hakkında Genel Bilgiler

İşletmeler	Üretim Yapılan Gıda Sektörü	İşletme Kuruluş Tarihi	Çalışan Personel Sayısı	İhracat Bilgisi	İhracat Yapılan Ülkeler
İ1	Et Ürünleri	2011	15	Yok	Yok
İ2	Unlu Mamul Ürünleri	2019	15-20	Var	Irak, Katar ve Suudi Arabistan
İ3	Tuz	1972	49	Var	Romanya, Kıbrıs
İ4	Unlu Mamul Ürünleri	2008	Belirtilmedi	Var	Amerika, Hollanda ve Almanya
İ5	Süt Ürünleri	2011	75	Var	Mısır Arap Cumhuriyeti, Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Vietnam
İ6	Unlu Mamul Ürünleri	1960	300	Belirtilmedi	Belirtilmedi
İ7	Süt Ürünleri	1986	40	Belirtilmedi	Belirtilmedi

Yapılan araştırmaya konu olan işletmeler; et ürünleri, unlu mamul ürünleri, tuz ve süt ürünleri gibi gıda sektörleri olmak üzere farklı gıda alanlarında üretim gerçekleştiren işletmelerden oluşmaktadır.

Araştırma doğrultusunda işletmelerle yapılan görüşmede işletmelere “İslam iktisadı hakkında görüşleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve görüş bildiren katılımcıların cevapları şu şekildedir:

İ2: “İslam iktisadı, zenginliği zekâtla birlikte karşılayandır. Faizciliğe karşıdır.”

İ3: “İslam İktisadı helal kazanç demektir. Kazanırken adil olmaktır. Üretimde helal ürün üretmek, hile katmadan, helal kazanç sağlamaktır.”

İ7: “İslam iktisadı, İslam hukukundan temellerini alır. Hem üreticiye hem tüketiciye Kur'an-ı Kerim ve hadislerle dayanarak belirli ölçüler ve sorumluluklar belirlemektedir.”

Yapılan araştırmada işletme yetkililerine “Helal kazanca önem veren ve meşru yerlerde harcamaya dikkat eden tüketiciler için sizce helal gıda sertifikasına sahip bir işletmeyi tercih etmeleri yeterli midir? (Helal gıda sertifikası, helal gıdayı garanti eder mi?)” sorusu yöneltilmiş ve işletme yetkililerinden alınan cevaplar şöyledir:

İ2: “Net olmamakla birlikte helal gıda sertifikası, helal gıdayı garanti eder.”

İ3: “Müşteri taleplerine göre belge sorgulanmasında, helal sertifika talep eden firmalar ve tüketiciler için yeterlidir.”

İ4: “Helal gıda sertifikası, üretilen herhangi bir ürün için de verilebildiği için aynı üretimde, helal sertifikasına sahip olmayan ürünlerinde çıkması anlamına gelebilir. Bu aslında alkollü ürün satan marketten helal sertifikalı ürün almak gibi bir örnekle de açıklanabilir. Dikkat edilmesi gereken ürün müdür, yoksa ürünün alındığı yer midir?”

İ5: “Akredite bir denetleyici firma tarafından verilen helal gıda sertifikası ile üretim yapan firmalardan alınan ürünlerin, helal gıdayı garantileyeceğini düşünüyorum.”

İ6: “Akreditasyon sürecini tamamlamış kuruluşlardan alınan belgeler daha garanti edicidir. Tabi bu tek başına yeterli değildir. Firmaların hammaddeden son ürüne ve tüketiciye ulaşılan tüm aşamalarda gıda güvenliğini sağlamak ve sürekliliğini gözetmek durumundadır. Kalite ve gıda güvenliği yönetim sistemleri ile HACCP, GMP uygulamaları önem arz eder.”

İ7: “Helal gıda sertifikası, tek başına yeterli değildir. Helal gıda sertifikası alınan kuruluşların da güvenilir olması gerekmektedir. Sertifika alan firmaların, hammadde kabulünden tüketiciye ulaşana kadar düzenli takip sisteminin olması gerekmektedir. Sadece helal gıda sertifikası değil kaliteli ve güvenilir gıda için gerekli olan diğer sertifikalarla beraber bir bütün olarak değerlendirilmelidir.”

Araştırma çerçevesinde firmalara “Hangi kurum veya kuruluşlar tarafından verilmiş helal sertifikanız bulunmaktadır? Sertifika hangi tarihte alındı?” sorusu yöneltilmiş ve bu doğrultuda firma yetkililerinden şu cevaplar alınmıştır:

İ2: “Avacert kuruluşundan helal sertifikası, 28 Şubat 2024 tarihinde alındı.”

İ3: “Sertifika, GİMDES kuruluşundan alınmıştır. 29 Şubat 2024 tarihi itibariyle belge yenileme denetiminden geçti.”

İ4: “CTR Uluslararası Belgelendirme ve Denetim LTD ŞTİ.’ den aldığımız 14.10033 Sertifika Nolu helal sertifikamız bulunmaktadır. Sertifikamız 26.12.2022 tarihinde alındı.”

İ5: “Şu an için aktif helal gıda sertifikamız yoktur. Uzun yıllar ürünlerimizde GİMDES tarafından verilen helal gıda sertifikasını kullandık.”

İ6: “Yıllardır helal belgesine sahip firmamız BossCert tarafından 10.10.2023 tarihinde sertifikamız yenilenmiştir.”

Araştırma doğrultusunda işletmelere “Hangi ürünlerinizin helal sertifikası bulunmaktadır?” (Kartal, 2023, s.71) sorusu sorulmuş ve bu çerçevede işletme yetkililerinin verdiği cevaplar şöyledir:

İ1: “Ürettiğimiz tüm ürünlerde helal sertifikası bulunmaktadır. Sucuk, salam, kavurma, pastırma, döner ve çemen.”

İ2: “Tek çeşit tahıllı bar üretiyoruz ve sertifikası mevcuttur.”

İ3: “İyotlu sofra tuzu, iyotsuz sofra tuzu, iyotlu gıda sanayi tuzu, gıda sanayi tuzu, sanayi tuzu, tablet tuz ürünlerinde mevcut.”

İ4: “Helal 22:2013 belgemiz tüm ürünlerimizi kapsamaktadır.”

İ5: “Süttozu ve krema ürünlerimiz helal gıda sertifikası vardı. Şu an için helal gıda sertifikamız bulunmamaktadır.”

İ6: “Üretimini yaptığımız tüm ürünlerimizin helal sertifikası mevcuttur.”

İ7: “Beyaz peynir, kaşar, tereyağı, kaymak.”

Görüşme çerçevesinde firma yetkililerine “İşletmenize helal sertifikası verildikten sonra süreç nasıl ilerlemektedir, yerine getirilmesi gereken işlemler nelerdir? Hangi aralıklarda

işletmeniz denetlenmektedir?” (Kartal, 2023, s.73) sorusu sorulmuş ve firma yetkililerinin cevapları ise şöyledir:

İ1: “Tüm ürünlerimizden numuneler alınır, belirli aralıkta hammadde ve mamul analizi yapılır. Tüm hammadde ve et ürünlerini güvenilir yerlerden ve sertifikası olan yerlerden temin ediyoruz. Örneğin et alacağımızda veteriner gözetiminde tüm kontrollerin yapıp yapılmadığına ve raporlarına bakarak et alımı yapılır.”

İ3: “Katkı maddelerimizi belgeliyoruz, onay sürecinden geçiyor, daha sonra sertifika alınacak firma tarafından denetim gerçekleştiriliyor.”

İ4: “Helal sertifikasını almak kadar bu sertifikanın denetimlerini başarı ile geçmekte çok zordur. Üretimde kullanılan her ürünün helal belgesi olması gerektiğini ya da en azından analiz değerlerinin helal sertifikasına paralel değerler çıkarması gerekmektedir. Kullanılan her hammadde de buna dikkat edilir. Genellikle yılda bir kez denetim gerçekleşse de yapılan her işlem kayıt altına alındığı için aslında kendi iç denetimimizin de sürekliliğini sağlamış oluyoruz.”

İ5: “Helal Gıda Kalite Sistemi Kurulu ve Helal Gıda El Kitabı hazırlanması ve El kitabına uygun şekilde üretim yapılır. Denetleyici firmalar en az yılda bir haberli ve en az bir habersiz denetim yapıyordu. Piyasadaki ürünlerden istedikleri zaman ürün toplayıp analiz için laboratuvara gönderi yapabiliyorlar.”

İ6: “Helal kapsamında gerekli olan tüm standartlar ve süreçler firmamızda uygulanmaktadır. Her yıl uzman denetçiler tarafından hammaddeden son ürüne kadar tüm süreçler helal gerekliliklerini kapsayacak şekilde denetlenmektedir.”

İ7: “Helal gıda sertifikası için gerekli olan standartlar baz alınarak üretime devam etmekteyiz. Hammadde tedarik aşamasından son ürün oluşana kadar ki süreç, mühendislerimiz tarafından günlük olarak belirlenen periyotlarda takip edilmektedir.”

Araştırma çerçevesinde işletmelere “Helal sertifikası süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) hangi sorunlarla karşılaştınız? Süreçlerin daha kolay ilerleyebilmesi için önerileriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve bu kapsamda katılımcıların verdiği cevaplar şöyledir:

İ3: “Herhangi bir sorunla karşılaşmadık.”

İ4: “Süreçte bizi en çok zorlayan kısım helal ürün. Aksaray gibi bir noktada helal ürün sertifikalı tedarikçi bulmak oldu. Tedarik sürecimizi bu zaman zarfında Konya, Kayseri, Ankara gibi illere çevirmek durumunda kaldık. Bir diğer zorlukta Aksaray’da analiz laboratuvarlarının olmaması oldu. İstanbul’dan buraya firmalar davet etmek durumunda kaldık. Bu da bize ekstra iş yükü, maliyet ve zaman kaybı olarak yansıdı.”

İ5: “Ürettiğimiz ürünler diğer ürünlere göre daha kolay sayılabilecek bir ürün olduğu için alım sürecinde çok sorun yaşamadık. Üretiminin doğası gereği hammadde olarak sadece süt alımı yapılmaktadır. Ama yarı mamul alıp son ürüne çeviren firmaların helal sertifikalı hammadde bulmakta zorlandıklarını biliyorum. Denetleme sürecinde önemli bir sorunla karşılaşmadık.”

İ6: “Firmamız ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi, ISO 22000 Gıda güvenliği Yönetim sistemi, HACCP ve GMP uygulamaları ile mevzuat ve standartları uygun, müşteri odaklı üretim gerçekleştirildiği için herhangi bir sorunla karşılaşmadık.”

İ7: “Sertifika almadan önce de standartlara uygun üretim yapan firma olduğumuz için herhangi bir sorun ile karşılaşmadık.”

3.6.2. İçerik Analizi Bulguları

Araştırmamızda firmalara “Helal sertifikasına ihtiyaç duyma nedenleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve bu soruya ilişkin katılımcılardan birden fazla cevap verenler olmuştur. Bu kapsamda katılımcıların vermiş oldukları cevaplar üzerinden işletmelerin helal gıda sertifikasını tercih etme sebepleri aşağıdaki tablo üzerinde belirtilmiştir.

Tablo 2. İşletmelerin Helal Gıda Sertifikasını Tercih Etme Nedenleri

İşletmeler	Üretilen Ürünün Helallliğini ve Güvenirliğini Kanıtlamak	Ürün Kalitesini Artırmak	Müşteri Talebini Sağlamak	Küresel Ticareti Sağlamak
i1	✓			
i2	✓			
i3	✓		✓	
i4	✓			
i5			✓	✓
i6	✓		✓	✓
i7	✓	✓		✓
Frekanslar	6 (%85)	1 (%14)	3 (42)	3 (%42)

Tablo 2'ye göre işletmelerin helal gıda sertifikasını tercih etme nedenlerine ilişkin katılımcıların %85'i üretilen ürünün helallliğini ve güvenirliliğini kanıtlamak fikrine katılmışlardır. Akabinde katılımcıların %42'si müşteri talebini sağlamak ve küresel ticareti sağlamak düşüncelerine katılmışlardır. Katılımcıların %14'ünün ise ürün kalitesini arttırmak görüşüne katıldıkları görülmüştür.

Katılımcıların, helal gıda sertifikasını tercih etme sebeplerinde temelde üretilen ürünün, helallliğini ve güvenirliliğini kanıtlamak olarak görülmesi işletmelerin, tüketicilerin dini hassasiyetlerine ve müşterilerin memnuniyetlerine yönelik verdikleri önemin bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Bu durumun ardından ise müşteri talebini sağlamak ve küresel ticareti sağlamak gerekçelerinin gelmesi, tüketicilerin dini hassasiyetlerine verilen önemden sonraki tercih edilme nedeninin, ticari amaçlar olduğunu göstermektedir. Ayrıca sertifikanın tercih edilmesinde, ürün kalitesini arttırması da etkili olan sebepler arasında görülmüştür.

Araştırmamızda görüşmeye katılan işletme yetkililerine “Helal sertifikasına sahip olmanızın işletmenize sağladığı katkılar nelerdir?” sorusu sorulmuş ve bu soruya yönelik katılımcılardan birden fazla görüş belirtenler olmuştur. Bu çerçevede katılımcıların vermiş olduğu cevaplar ele alındığında helal gıda sertifikasının işletmelere sağladığı katkılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Helal Gıda Sertifikasının İşletmelere Katkısı

İşletmeler	Ticari Yönden Katkı Sağladı	Marka Güvenirliğine Katkı Sağladı	Rekabet Avantajı Yönünden Katkı Sağladı
İ1		✓	
İ2	✓	✓	
İ3	✓		
İ4		✓	✓
İ5	✓		
İ6	✓	✓	
İ7	✓	✓	✓
Frekanslar	5 (%71)	5 (%71)	2 (%28)

Tablo 3’e göre helal gıda sertifikasının işletmelere katkısı hakkında katılımcıların %71’i ticari yönden ve marka güvenirliğine katkı sağladığı düşüncelerine katıldıkları görülmüştür. Bu durumu takiben helal sertifikasının işletmelere sağladığı katkısı açısından katılımcıların %28’inin de rekabet avantajı yönünden katkı sağladığı fikrine katılmışlardır.

Helal gıda sertifikasının, işletmeye sağladığı katkılarda temelde ticari yönden ve marka güvenirliğine katkı sağladığı olarak görülmesi, helal gıda belgesinin işletmeler açısından hem ticari anlamda maddi getiri yönünden katkı sunduğu görülürken hem de markaya yönelik bir güven duygusu oluşturması sebebiyle de manevi bir getiri sağladığı anlaşılmaktadır. Bu katkıların ardından ise sertifikanın, firmalara rekabet edebilme açısından da katkılar sunduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmede katılımcılara “Helal sertifikasına sahip olmanızın müşterilerinize sağladığı katkılar nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve bu soru hakkında katılımcılardan birden fazla görüş ifade edenler olmuştur. Bu doğrultuda katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ele alındığında işletmelerin helal gıda sertifikasına sahip olmasının müşterilere sağlamış olduğu katkılara dair görüşler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4. Helal Gıda Sertifikasının Müşterilere Katkısı

İşletmeler	Müşteri Memnuniyetine Katkı Sağlar	Müşteride Güven Tesisine Katkı Sağlar	Bilinçli Tercihle Bulunmaya Katkı Sağlar
İ1		✓	
İ2		✓	
İ3		✓	
İ4	Belirtilmedi	Belirtilmedi	Belirtilmedi
İ5	✓	✓	
İ6	✓	✓	
İ7		✓	✓
Frekanslar	2 (%33)	6 (%100)	1 (%16)

Tablo 4'e göre helal gıda sertifikasının müşterilere katkısına yönelik katılımcıların %100'ü müşteride güven tesisine katkı sağladığı görüşüne katılmışlardır. Ardından görüşmeye katılanların %33'ü müşteri memnuniyetine katkı sağladığı düşüncesine cevap vermişlerdir. Görüşmeye katılanların %16'sı ise bilinçli tercihte bulunmaya katkı sağladığı fikrine katılmışlardır.

Helal gıda sertifikasının, müşterilere sağlamış olduğu katkılarda temelde müşteride güven tesisine katkı sunduğunun görülmesi ve ardından müşteri memnuniyeti ve bilinçli tercihte bulunmaya katkılarının gelmesi, sertifikanın tüketici de ilk olarak güven duygusunu sağlama noktasında önemli bir rol üstlendiği şeklinde anlaşılmaktadır.

SONUÇ

İnsan, hayatının devamını sağlayabilmek için barınma, beslenme, sağlık ve güvenlik gibi bazı unsurlara ihtiyaç duymaktadır ve bu unsurlar bireyin temel ihtiyaçlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerde bireyin temel ihtiyaçlarına dahil olmaktadır. İktisat bilimi ise bu ekonomik faaliyetleri kendine konu edinen bir bilim olurken İslam iktisadı da İslam dininin temel referanslarını oluşturan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) Sünnetini esas alarak iktisadi faaliyetleri inceleyen bir bilim olmaktadır. Bu doğrultuda dini temellerin esas alındığı İslam iktisadında toplumun iktisadi faaliyetleri, İslam dininin kurallarına ve özüne uygun bir şekilde ele alınmaktadır.

İnsanın, iktisadi hayatındaki en önemli uğraşlarından birisi geçimini sağlayabilmek için elde etmeye çalıştığı kazançtır. Kişi sahip olmaya çalıştığı bu kazancı iki farklı şekilde elde edilebilir. Ya meşru kazanç yolları ile ya da meşru olmayan kazanç yollarıyla. Fakat İslam'da kazancın meşru yollardan temin edilmesi emredilerek gayr-ı meşru yollardan kazanç sağlamak uygun görülmemiştir. Zira Yüce Allah Kur'an'da "Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının." (Mâide, 5/88) şeklinde buyurarak insana helal kıldığı şeylerden yemesini emretmiştir. Yine Hz. Peygamber de (s.a.v.) bir hadisinde "Ey insanlar! Allah'tan korkun ve dünyadaki rızık talebinizi güzel yapınız! Biraz gecikse de hiçbir nefis, rızıkını tam olarak elde etmeden ölmez! Allah'tan korkun ve rızık talebinizi güzel yapınız! Rızık helal olanını alınız, onun haram olanını bırakınız." (İbn Mâce, Ticârât, 2, H.No: 2144'ten aktaran Döndüren, 2013, s. 86) şeklinde buyurarak rızık helal yollardan talep edilmesine dikkat çekmiştir.

Yüce Allah bir ayette de "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (ez-Zâriyât, 51/56) buyurarak cinleri ve insanları kendisine kulluk etmeleri, dolayısıyla kendisine ibadet etmeleri için yarattığını bildirmiştir. Bu bağlamda asıl görevi Allah'ın razı olduğu kul olmak olan insanın, Allah'ın emir ve yasaklarına, helal ve haram sınırlarına

dikkat ederek hayatının her alanını ve söz konusu çalışmayla ilgili olarak da iktisadi hayatını bu düzenlemeler çerçevesinde icra etmesi kendisinden beklenen davranışlar olmaktadır.

Helal kazanç ifadesiyle İslam'ın özüne uygun, el emeği ve alın teriyle elde edilen kazanç tabir olunmaktadır. İslam iktisadında, kazanç yolları içerisinde bir üstünlük tanzim edilmemekle birlikte genellikle ziraat, tarım ve sanat gibi kazanç yolları ön planda yer almıştır. Bunlar toplumda yaygın kazanç yolları olsa da İslam'ın özüne aykırı olmayan, alın terinin ve el emeğinin sağlanabildiği özel ya da kamuya ait farklı faaliyet alanlarında çalışmak da helal kazanç yolları olarak kabul görmüştür. Bu noktada bahsedilen kazanç yollarından sağlanan kazancın helal olabilmesi için riayet edilmesi gereken İslam iktisadındaki helal kazanç ilkelerinden bazıları şunlardır: alım satımda dürüst olmak, faizin yasak olması, ölçü ve tartıda hileden uzak durmak, malı gereğinden çok övmemek, ihtikâr yapmamak, müşteri kızdırmamak, alışverişte yalan söylememek ve aldatmamak şeklinde ifade edilebilmektedir.

İslam, kazancı helal yollardan temin etmeyi emrederken meşru olmayan yollardan kazanç sağlamayı ise yasaklamıştır. Zira haram kazançta kişinin kendisi ve ailesi için gerekse de toplumsal konular açısından birçok zarar bulunmaktadır. Bu zararlar genel olarak kişinin dualarının ve ibadetlerinin kabul görmeyebileceği, bencillik, duygusuzluk ve cimrilik gibi niteliklerin bireyi olumsuz olarak etkileyeceği ve toplumda birlik ve beraberliğin, yardımlaşmanın, iyiliğin azalmasına veya zayi olmasına neden olacağı, yine yaşamda bereketin eksilmesine ve ayrıca ekonominin olumsuz olarak etkilenmesine neden olacağı şeklinde ifade edilebilir.

İnsan, kazancını helal yollardan temin etmekle sorumlu olduğu gibi elde ettiği helal kazancını meşru yerlerde harcamaktan da sorumludur. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.): “Kıyamet gününde insanoğlu, malını nereden kazandığından ve nereye harcadığından hesaba çekilmedikçe Rabbinin huzurundan hiçbir yere kımıldayamaz” (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1'den aktaran DİYANET Türkiye, 2022) buyurarak kişinin kazancının nerede kazanıldığının mühim olduğu gibi bu kazancını nereye harcadığının da önemine işaret etmiştir.

İnsanın, kazancını helal yollardan kazanması gerektiği gibi meşru yerlerde de helal olan kazancını harcaması gerekmektedir. Bu sebeple günümüzde var olan hazır gıda ürünleri ve hazır olan diğer ürünlerin muhtevalarının tam olarak bilinmemesinin mümkün olmadığı

nedeniyle güvenilir yerlerden sağlanan helal sertifikalarının, kişinin kazancını meşru yerlerde harcayabilme noktasında yardımcı olabileceği söylenmiştir.

Yapılan tez çalışması kapsamında Aksaray ilinde helal gıda sertifikası almış yedi işletme ile yüz yüze ve telefon üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde işletme yetkililerinden helal gıda sertifikasına yönelik verilen cevaplar sonucunda araştırmaya ilişkin şu bulgular elde edilmiştir:

Yürütülen çalışma çerçevesinde araştırmamızda yer alan helal gıda sertifika sahibi işletmeler; et ürünleri, unlu mamul ürünleri, tuz ve süt ürünleri gibi sektörler olmak üzere farklı gıda alanlarında üretim gerçekleştiren işletmelerden oluşmaktadır. Söz konusu firmalar içerisinde Orta Doğu, Balkan, Avrupa ve Afrika ülkelerine ihracatın gerçekleştirildiği görülmüştür.

Araştırma da İslam iktisadı hakkında işletmelerin görüşlerine yönelik olan soruda dört işletme yetkilisi görüş belirtmek istememiştir. Görüş bildiren katılımcıların açıklamalarına göre ise İslam iktisadı; referansını Kur'an-ı Kerim ve hadislerden alarak insanlar için belli sorumlulukları ifade ettiği ve genel olarak İslam ticaret ahlakının ilkelerine karşılık geldiği belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılardan "İ3" firma yetkilisi İslam iktisadını, helal kazanç sağlamak olarak da belirtmiştir.

Çalışmada helal kazanca önem veren ve bu kazancı meşru yerlerde harcamaya dikkat eden tüketiciler açısından helal sertifikaya sahip işletmenin tercih edilmesinin yeterli olup olmayacağı başka bir deyişle helal gıda sertifikasının helal gıdayı garanti edip etmeyeceği ile ilgili yöneltilen soruya katılımcılardan sadece bir tanesi görüş belirtmek istememiş olup görüş bildirenlerin geneli ise helal gıda sertifikasının helal gıdayı garanti edeceğini ifade etmişlerdir. Özellikle güvenilir kuruluşlardan alınan helal gıda sertifikalarının daha garanti edici olabileceğini söylemişlerdir. Bu duruma ek olarak katılımcılardan, "İ7" firma yetkilisi helal gıda sertifikasının tek başına yeterli olmayacağını, helal sertifika veren kuruluşlarında güvenilir olması gerektiğini, kaliteli ve güvenilir gıda için helal sertifikası ile gerekli olan diğer sertifikaların da bir bütün olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bir başka katılımcı olan "İ4" firma yetkilisi de helal gıda sertifikasının, helal gıdayı garanti edip etmeyeceğine yönelik bir görüş ifade etmekten ziyade ürünün helal sertifikası bulunsa dahi helal olmayan ürünlerin de satıldığı bir işletmeden helal sertifikası bulunan ürün satın almanın ne derece doğru olacağına yönelik düşünülmesi gerektiğine dair dikkat çekmiştir. Bir başka ifadeyle helal sertifikası sadece ürün açısından yeterli mi yoksa ürünün satışının

yapıldığı işletmenin de helal sertifikasının olması da gerekli mi şeklindeki bir hususa işaret etmiştir.

Araştırmada işletmelerin hangi kurum veya kuruluşlardan helal sertifikası aldıkları ve ne zaman aldıklarına dair ilgili soruda katılımcılardan iki tanesi görüş belirtmek istememiştir. Soruya ilişkin cevap veren işletmeler ise helal sertifikalarını Avacert, GİMDES, CTR Uluslararası Belgelendirme ve Denetim LTD ŞTİ. ve Boss kuruluşlarından aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca yapılan görüşmede katılımcılardan bazıları işletmenin helal gıda sertifikasına sahip olmakla beraber şu an için sertifikanın geçerlilik tarihini güncelleyemediklerini de belirtmişlerdir. Bu durumun nedeni olarak ise görüşmeye katılanlardan “İ4” firma yetkilisi, ülkemizde sertifika veren kuruluşların Helal Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilmesi gerektiği zorunluluğunun uygulanmasından sonra geçerliliği biten helal sertifikayı güncelleme işlemlerinin uzun sürdüğünü, bu işlemlerin yaklaşık olarak dört-altı ay sürebildiğini ve bu uzun süren süreçten dolayı sertifikayı güncelleyemediklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada görüşmeler gerçekleştirilen üretici firmalar genel itibariyle tüm ürünlerinde helal sertifikası bulunduğunu belirtmişlerdir. Daha öncesinden belirtildiği üzere görüşmeye katılan işletmelerden bazılarının helal sertifikaları şu an için güncel olmadığı dolayısıyla sertifikanın, bu işletmelerin tüm ürünlerindeki kapsayıcılığı sertifikanın geçerliliğinin devam ettiği sürece dayanmaktadır.

Katılımcılara helal sertifikasına ihtiyaç duyma nedenlerine yönelik soru yöneltildiğinde işletmelerin helal sertifikasını tercih etme sebepleri temelde üretilen ürünün helallliğini ve güvenilirliğini kanıtlamak olarak belirtilmiştir. Bu temel sebebe ek olarak sertifikanın işletmeler tarafından tercih edilmesinde müşteri talebini sağlamak, küresel ticareti sağlamak ve ürün kalitesini arttırmak olarak da ifade edilmiştir. Ayrıca katılımcılardan “İ4” firma yetkilisi sertifikayı tercih etme sebepleri ile ilgili olarak “Tüketiciye firmamızın güvenilirliğini gösterebilmek.” şeklinde söylemiştir. Bu bağlamda helal gıda sertifikasının üretici firma açısından güvenilirlik sağladığı söylenebilmektedir. Katılımcılardan “İ7” firma yetkilisi de helal gıda sertifikasını tercih etme sebepleri ile ilgili olarak “Helal sertifikası, tüketici ile aramızda güven duygusu oluşmasını sağlamaktadır.” şeklinde belirtmiştir. Buradan hareketle helal gıda sertifikasının tüketici ile üretici firma arasında güven tesis ettiğini söylemek mümkündür. Literatürde ise Parlak (2012) helal gıda sertifikası alan kurumlar ve sertifika veren kurumlarla olmak üzere iki şekilde mülakat gerçekleştirdiği

alışmasında, sertifika alan kurumlar, helal gıda sertifikasını alarak sisteme dahil olmalarının sebebini; firmanın yaptığı ihracatlarda sorun yaşanmaması, rekabet koşulları dolayısıyla zorunluluk haline geldiği, müşteri talepleri gibi durumlar olarak belirtilmiştir. Bu doğrultuda yapılan araştırmada işletmelerin helal sertifikasını tercih etme sebepleri ile Parlak (2012) tarafından yapılan araştırmada helal gıda sertifikası alan kurumların sisteme dahil olmalarının nedenleri arasında paralellik tespit edilmiştir. Bir diğerk çalışmada Kartal (2023) tarafından Marmara bölgesinde ve bu bölgeye komşu bir ilde beyaz et sektöründe helal sertifikasına sahip üç firma (As Piliç, Ak Piliç, Alp Hindi) ile mülakat gerçekleştirdiği araştırmada firmaların, helal sertifikasını alma nedenlerinin ilki olarak kaliteli ürün üretmek, Müslümanların sahip olduğu hassasiyetler ve ürünlerin insan sağlığı açısından uygun olması dikkate alınarak helal sertifikasına başvurmak istedikleri aktarılmıştır. Bir diğerk önemli neden olarak da firmaların hem yerli hem uluslararası pazarda rekabet edebilme güçlerini arttırmak olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda işletmelerin helal sertifikasını tercih etme sebepleri ile Kartal'ın (2023) yapmış olduğu çalışmada firmaların helal sertifikasını tercih etme sebepleri arasında benzerlik görölmüştür.

Katılımcılardan fikir belirtenlerin İslam iktisadı ile ilgili görüşleri ve helal gıda sertifikasını tercih etme nedenlerinin ana sebebi göz önünde bulundurulduğunda işletmelerin, İslam iktisadı anlayışları ile helal gıda sertifikasına sahip olma nedenleri arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. Zira işletme yetkilileri, İslam iktisadı hakkında genel olarak İslam ticaret ahlakının ilkelerine karşılık geldiğini belirtmişler ve sertifikayı tercih etme nedenlerinin temel sebebi olarak da üretilen ürünün, helalliğini ve güvenilirliğini kanıtlamak olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda işletme yetkilileri, sertifika hakkında temel de üretilen ürünün helalliğini ve güvenilirliğini kanıtlamak gayesiyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Çalışma doğrultusunda işletme yetkililerine, sertifika verildikten sonraki süreç ile ilgili olarak yöneltilen soruda bir katılımcı cevap belirtmek istememiştir. Buna göre görüş bildiren katılımcılar, sertifika veren kuruluşlar tarafından denetimlerin gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Bu denetimler sertifika veren kuruluşa göre değişmektedir. GİMDES kuruluşundan helal sertifikaya sahip "İ5" işletme yetkilisi ise en az yılda bir haberli ve en az bir habersiz denetimin gerçekleştiiğini ifade etmiştir. CTR Uluslararası Belgelendirme ve Denetim LTD ŞTİ. kuruluşundan helal sertifikaya sahip "İ4" işletme yetkilisi genellikle yılda bir kez denetimin gerçekleştiiğini belirtirken Bosscert kuruluşundan helal sertifikaya sahip "İ6" işletme yetkilisi de her yıl denetimin gerçekleştiiğini belirtmiştir. Sertifika sonrasında yapılan denetimlere ilaveten "İ1" işletme yetkilisi de belirli aralıklarda

hammadde ve mamul analizi yapıldığını belirtmiştir. “İ5” işletme yetkilisi de herhangi bir zamanda piyasadaki ürünlerden ürün alınarak analiz edilmek üzere laboratuvara gönderildiğini belirtmiştir. “İ4” firma yetkilisi de sertifikayı almak kadar denetimleri geçmenin de zor olduğunu belirtmiştir. Üretim sürecindeki her ürünün helal sertifikasının bulunması gerektiği veya analiz değerlerinin helal sertifikasına benzer sonuçlar taşıması gerektiğini belirtmiştir.

Katılımcılara helal sertifika süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) hangi sorunlarla karşılaştıklarına yönelik ifade edilen soru da ise iki işletme yetkilisi cevap belirtmek istememiştir. Cevap veren işletme yetkilileri ise genel olarak sertifika süreçlerinde herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca “İ4” işletme yetkilisi süreçte kendilerini en çok zorlayan kısımlardan birinin Aksaray gibi bir noktada helal ürün sertifika sahibi tedarikçi bulmak ve Aksaray’da bir analiz laboratuvarının bulunmamasının firma için ekstra bir iş yükü, zaman ve maliyete sebep olduğunu belirtmiştir. Bir başka katılımcı olan “İ5” firma yetkilisi ise firmalarının süreçte bir sorunla karşılaşmadığını belirterek bunun haricinde yarı mamul ürün kullanan firmaların helal sertifikalı hammadde bulmakta zorlandıkları bilgisine sahip olduğunu belirtmiştir. Kartal (2023) yaptığı çalışmada firmaların sertifika alım aşamasında sorun şeklinde ifade edebilecekleri durumlarla karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda firmaların helal sertifika süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) karşılaştıkları sorunlara dair Kartal’ın (2023) çalışması arasında paralellik görülmüştür.

Helal sertifikasına sahip olmanın işletmelere sağladığı katkıların neler olduğuna dair katılımcılara soru yöneltilmesi itibarıyla de katılımcılar, helal sertifikasının işletmeye sağladığı katkılar açısından ticari yönden katkı sağladığı, marka güvenilirliğine katkı sağladığı ve rekabet avantajı yönünden katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bu bilgilerin yanında katılımcılardan “İ2” yetkilisi helal sertifikasına sahip olmanın işletmeye katkısı açısından “Müslüman ülkelerle ticari güvenilirlik artıyor.” şeklinde belirtmiştir. Bir başka katılımcı olan “İ4” yetkilisi sertifikanın işletmeye sağladığı katkı için “İşletmemize sağladığı en büyük katkı markamıza olan güveni tazelemesi olmuştur. Böylelikle bizim zaten emin olduğumuz kalitemizi müşterimize de kanıtlamış olduk. Aynı zamanda bizi diğer firmalardan ayıran bir özellikte olmuş oldu.” diye belirtmiştir. Bir başka katılımcı “İ7” işletme yetkilisi ise sertifikanın işletmeye katkısı açısından “Tüketiciye ürünlerimizin dini koşullara uygun olarak üretildiği, temizlik ve hijyen kurallarına uygun olduğu belgelenmiş oldu. Ulusal

piyasalarda pazar imkânı bulmamıza ve rekabet gücümüzün artmasına katkı sağladı.” olarak ifade etmiştir.

Araştırmada işletmelerin helal sertifikasına sahip olmasının müşterilere sağladığı katkıların neler olduğuna dair ifade edilen soruya işletmelerden sadece bir tanesi görüş belirtmek istememiştir. Görüş bildiren katılımcılar ise helal sertifikasının müşteri açısından sağladığı katkıya yönelik müşteri memnuniyetine katkı sağladığı, müşteride güven tesisine katkı sağladığı ve bilinçli tercihte bulunmaya katkı sağladığına yönelik görüş belirtmişlerdir. Ayrıca “İ1” işletme yetkilisi helal sertifikasının müşterilere sağladığı katkılar açısından “Bizi tercih ederken helal sertifikası olduğunu gören müşterimiz ürünlerin daha sağlıklı ve güvenilir olduğunu anlamasına yardımcı olabilmektedir.” şeklinde belirtmiştir. Bir başka katılımcı “İ2” yetkilisi ise işletmenin sertifikaya sahip olmasının müşteriye sağladığı katkı için “Müşteriye bunun helal dairesi içerisinde yapıldığını bilmesine katkı sağlar. Müşteri süreç hakkında bilgi sahibi olabilmektedir.” diye ifade etmiştir.

Yukarıda yapılan tez çalışması kapsamında Aksaray ilinde helal gıda sertifikası almış işletmelerle yapılan görüşmeler neticesindeki elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Burada ifade edilen bulgulara ek olarak süreç içerisinde şu bulgulara elde edilmiştir:

Aksaray’da helal gıda sertifikası almış işletmelerle mülakat gerçekleştirme için helal sertifika sahibi işletme bulmakta zorluk çekildiğini ifade ederek Aksaray’da helal gıda sertifikasına sahip işletmelerin sınırlı sayıda olduğu saptanmıştır. Bu sebeple de gerçekleştirilen görüşmeler, sertifika tarihi güncel olmayan işletmeleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda yapılan görüşmedeki katılımcılardan “İ4” firma yetkilisi helal gıda sertifikasını, tüketiciye firmanın güvenilirliğini kanıtlamak sebebiyle aldıklarını ve sonrasında yenilememelerinin sebebi olarak HAK’ ın helal sertifika veren kuruluşları akredite etmesi zorunluluğundan sonra sertifika güncellemesinin uzun sürdüğünü söylemiştir. Bununla birlikte araştırmanın pilot görüşme aşamasında yani helal sertifika sahibi işletme bulma kısmında görüşme gerçekleştirilen bir işletme yetkilisi ise sertifikayı müşteri talebi üzerine aldıklarını bu yüzden de tekrardan yenilemediklerini ve bir başka işletme yetkilisi de helal sertifikasının bir ihaleye katılmak sebebiyle alındığını ve dolayısıyla şu an için sertifikayı yenileme gereksinimi duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada süreçte gerçekleşen sertifikayı yenileme işlemlerinin uzun sürmesi, müşteri talebinin olmaması ya da bir ihaleye katılmak gibi zorunlu bir prosedürün arz etmemesi nedenleriyle helal sertifikasının yenilenmemesi durumlarını da ortaya koymuştur.

Yukarıdaki bilgilerin yanında yine araştırmanın pilot görüşme aşamasında görüşülen işletme yetkililerinden elde edilen bir başka bilgi de bazı işletme yetkililerinin helal gıda sertifikasına dair bilgilerinin az ya da hiç olmadığıdır. Zira bir işletme yetkilisine “işletmenizin helal sertifikası var mıdır?” sorusu yöneltildiğinde baştaki “helal” ibaresini duyduktan sonra zaten yaptıklarının helal bir şekilde üretildiğini, içerisine herhangi bir katkı maddesi katmadıklarını ifade etmişler ve dolayısıyla sertifika almadıklarını belirtmişlerdir. Bir başka işletme yetkilisine de “işletmenizin helal sertifikası var mıdır?” sorusu yöneltildiğinde, kendilerinin devletin belirlediği bütün yasal düzenlemeleri yerine getirerek üretim yaptıklarını belirtmiş ve helal sertifikasının da yerine getirilmesi gereken bir gereklilik mi olduğunu belirterek helal sertifikasından haberdar olmadığı görülmüştür. Bu doğrultu da helal gıda sertifika sahibi işletme bulma aşamasında işletmeler içerisinde helal gıda sertifikası hakkında az bir bilgiye sahip ya da hiç bilgiye sahip olmayan bazı işletmeler de görülmüştür. Bu noktada üretici konumundaki işletmelerin helal gıda sertifikası hakkında bilgilendirilmelerinin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Helal gıda sertifikasının işletmeler tarafından tercih edilmesinin yaygınlık kazanabilmesi ve sertifikadan daha etkili sonuçlar alınabilmesi için konuya ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlara yönelik öneriler şunlar olmaktadır:

- Helal bilincinin toplumun her kesiminde güçlendirilmesi ve helal okuryazarlığın artırılması gerekmektedir. Helal gıda sertifikası hakkında işletmelere bilgilendirme eğitimleri verilmelidir. İşletmelerin helal gıda sertifikasının varlığına dair haberdar olabilmeleri veya haberdar olsalar dahi sertifikaya ilişkin bilgi ve öneminin artırılabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından sertifikanın tanıtımına ve önemine ilişkin konferans ve toplantılar düzenlenmelidir. Ayrıca işletmelerin bu tarz konferans ve toplantılara katılım gösterebilmeleri için dikkat çekici reklamlar ve gerekli planlamalar yapılmalıdır. Bununla ilgili gerek üniversite gerekse sanayi ve ticaret odalarının iş birliği yapması ve bu konuda birlikte gerekli adımların atılması sağlanmalıdır.
- İşletmelerin sertifikayı alabilmeleri noktasında gerekli maddi destek ve teşvikler sağlanmalı, bu destek ve teşviklerden işletmelerin haberdar olabilmeleri için gerekli tanıtım ve reklamlar yapılmalıdır.
- Helal sertifikanın alım süreci ve sertifikanın mevzuatla ilgili kısımları düzenlenmelidir. Sertifikanın yeniden güncellenmesi sürecinin daha kısa sürede

olması sağlanarak işletmelere sertifikayı alma ve güncellenme işlemleri kolaylaştırılmalıdır.

- Helal sertifika sürecinin en iyi şekilde yürütülebilmesi için işletmeler sertifika veren kurum tarafından sıklıkla ve habersiz olarak da denetlenmelidir. Bu denetimler sırasında çoğunlukla teknolojik araçlardan faydalanılmalıdır.
- Helal sertifika ile ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından, helal sertifika sürecinin daha iyi yönetilmesi, sertifikaya ilişkin sorun, talep ve önerilerin sağlanabilmesi için işletmelerin görüşleri alınmalı bu bağlamda gerekli anket ve görüşmeler gerçekleştirilmelidir. Özellikle belgelendirme yapacak kurum ve kişilerin bu konuda uzman olmasına dikkat edilmelidir.
- Helal sertifikanın tanıtımının sağlanması ve bilinç düzeyinin artırılması için okullarda ve üniversitelerde konferans ve sempozyumlar düzenlenmelidir. Sertifikaya ilişkin farkındalık oluşturabilecek etkinlikler düzenlenmelidir.
- Helal sertifikasının hem üreticiye hem de tüketiciye tanıtımının sağlanabilmesi ve bilinç düzeyinin artırılabilmesi için bölgesel, ulusal ve uluslararası nitelikte festivaller düzenlenmelidir.
- Helal Sertifikası için ortak standartlar oluşturmalıdır, bu standartların güncellenmesi ve her ülkenin bunlara dikkat etmesi sağlanmalıdır.
- Farklı isimdeki akredite kuruluşlarını birleştirmeli, bütün İslam ülkelerinin kabul edeceği tek ve ortak uluslararası akredite kuruluşu tesis edilmelidir.

Gerçekleştirilen bu tez çalışması İslam iktisadı ile doğrudan ilişkili olan helal kazancın önemine vurgu yaparak, işletmelerin helal gıda sertifikasını tercih etme nedenlerini araştırmayı amaçlamıştır. Ayrıca helal gıda sertifika konusunu ele alan böyle bir çalışma da Aksaray ilinde ilk defa uygulanmıştır. Yapılan araştırma Aksaray’da gıda sektöründeki helal sertifika sahibi işletmeleri kapsadığı için tüketicileri ele alan bir çalışma olmamıştır. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak olan ilgili çalışmalarda Aksaray’daki tüketicilere yönelik gerçekleştirebilecek çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu çalışmaların, tüketici açısından helal gıda sertifikası bilincinin artırılması yönünden de önemli görülmektedir. Helal gıda sertifikası alan işletmelerin finansal durumları ve dış ticaret yapıları hakkında çalışmaların artırılması gerekmektedir. Bu anlamda helal gıda sertifikasına sahip işletmelerin ortak bir uluslararası pazarda buluşturulması, bölgenin hatta ülkenin ekonomisi için faydalı gelişmelere yol açabilecektir. Bu tezin, ilgili literatür çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasov, K. (2020). *Tüketicilerin helal sertifikalı ürünlere karşı tutumlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma* (Tez No: 639424) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Acar, A. (2010). Faiz ve toplum ilişkisi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (16), s.187-196. https://isamveri.org/pdfdrg/D02533/2010_16/2010_16_ACARA3.pdf
- Adam, A. (2017). *Kapitalist, sosyalist ve İslam iktisadi sistemlerinin iktisadi sorunlara yaklaşımındaki temel farklılıklar ve İslam iktisadının önemi* (Tez No: 480493) [Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- ADL Belgelendirme (2024, 9 Mayıs). *Helal belgesi nedir nasıl alınır?*. <https://www.adlbelge.com/helal-belgesi-nedir-nasil-alinir>
- Akar, M. (2013). Kazançta ve tüketimde helal gıda duyarlılığı. M. Yeşilyurt (Tashih), *Helal kazanç helal tüketim* içinde (1. bs., s. 49-65). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Akdemir, S. (2018). Faizin yarattığı toplumsal sorunlara alternatif arayışlar: Para peşin mal vadeli Selem sözleşmelerine yenilikçi bir yaklaşım. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 78-109.
- Aksaray Organize Sanayi Bölgesi (2024, 14 Şubat). *Hakkımızda*. <https://www.aksarayosb.org.tr/hakkimizda>
- Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası (2024, 14 Şubat). *İhracatta Aksaray' dan dev rekor*. <https://www.aksaraytso.org.tr/news/ihracatta-aksaray-dan-dev-rekor>
- Akyel, T. ve Özgül, H. (2024). Helal kazanç. *Hitap Konulu Vaaz Dergisi*, (12), 1-45. [https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/ordu/UserFiles/Files/HELAL%20KAZAN%C3%87%20\(1\)_d3a6a681-1af3-4714-96f1-0637a95da9e9.pdf](https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/ordu/UserFiles/Files/HELAL%20KAZAN%C3%87%20(1)_d3a6a681-1af3-4714-96f1-0637a95da9e9.pdf)
- Albayrak, Ş. G. (2022). Geleneksel iktisattan davranışsal iktisada: Tüketici karar ve tercihleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 159-170. doi: 10.52642/susbed.1102560

- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2012). *Kur'an-ı Kerim mealı* (14. bs.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Armağan, S. (2011, Ocak). Müslümanın helal ve temiz gıda hassasiyeti. *İLKADIM*.
[https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/muslumanin-helal-ve-temiz-gida-hassasiyeti-3389#:~:text=\(M%C3%BCslim%2C%20Zek%C3%A2t%2C%2065\)&text=K%C3%A2mil%20anlamda%20M%C3%BCsl%C3%BCman%20olabilmek%20i%C3%A7in,Veya%20kendi%20kendimizi%20aldatmad%C4%B1r](https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/muslumanin-helal-ve-temiz-gida-hassasiyeti-3389#:~:text=(M%C3%BCslim%2C%20Zek%C3%A2t%2C%2065)&text=K%C3%A2mil%20anlamda%20M%C3%BCsl%C3%BCman%20olabilmek%20i%C3%A7in,Veya%20kendi%20kendimizi%20aldatmad%C4%B1r).
- ASAN DANIŞMANLIK (2024, 8 Mayıs). *Gıda sektörü belgelendirme*.
https://www.asandanismanlik.com/gida-sektoru-belgelendirme/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwz7C2BhDkARIsAA_SZKbY2yBGrXhO6qp5FENhjjbm5MHQjm6SEqa8x6WLG14n74rH7ZHEyrAaAt4gEALw_wcB
- Aslan, S. (2020). *Helal gıda semiyolojisi üzerine nitel bir çalışma* (Tez No: 658187) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aydın, N. (2015). Ahîlikte iş ve ticaret ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki temel referansları. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 87-104.
- Aygün, D. (2024, 16 Mart). Helal Kazanç. *Diyanet Türkiye*.
<https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=1954>
- Azid, T. vd. (2018). İslam iktisadı perspektifinden faiz. T. Eğri ve Z. H. Orhan (Ed.), *Faiz, piyasa, hayırseverlik ve verimlilik: İslamî bir yaklaşım içinde* (1. bs., s. 251-276). İktisat Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2001). İstihsan. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.23, 339-347). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Başargan, B. (2023). *Neoklasik iktisat, davranışsal iktisat ve İslam iktisadında rasyonellik ve sınırlı rasyonellik kavramları ve bu kavramların farklılaşması* (Tez No: 793759) [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Batu, A. (2012a). Türkiye'de helal (mahzursuz) gıda ve helal belgelendirme sistemi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7(1), 51-61.

[https://www.researchgate.net/profile/Ali-Batu-](https://www.researchgate.net/profile/Ali-Batu-2/publication/260577032_Turkiye'de_Helal_Mahzursuz_Gida_ve_Helal_Belgelendirme_Sistemi/links/02e7e538ec90078863000000/Tuerkiyede-Helal-Mahzursuz-Gida-ve-Helal-Belgelendirme-Sistemi.pdf)

[2/publication/260577032_Turkiye'de_Helal_Mahzursuz_Gida_ve_Helal_Belgelendirme_Sistemi/links/02e7e538ec90078863000000/Tuerkiyede-Helal-Mahzursuz-Gida-ve-Helal-Belgelendirme-Sistemi.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Ali-Batu-2/publication/260577032_Turkiye'de_Helal_Mahzursuz_Gida_ve_Helal_Belgelendirme_Sistemi/links/02e7e538ec90078863000000/Tuerkiyede-Helal-Mahzursuz-Gida-ve-Helal-Belgelendirme-Sistemi.pdf)

Batu, A. (2012b). Helal (mahzursuz) gıda belgelendirmesindeki sorunlar ve çözüm önerileri. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7(2), 60-75.

[https://www.researchgate.net/profile/Ali-Batu-](https://www.researchgate.net/profile/Ali-Batu-2/publication/260576335_Helal_Gida_Urunlerinde_Domuz_Turevleri_ve_Belirleme_Yontemleri/links/00463538ec8bdcf98b000000/Helal-Gida-Ueruenlerinde-Domuz-Turevleri-ve-Belirleme-Yoentemleri.pdf)

[2/publication/260576335_Helal_Gida_Urunlerinde_Domuz_Turevleri_ve_Belirleme_Yontemleri/links/00463538ec8bdcf98b000000/Helal-Gida-Ueruenlerinde-Domuz-Turevleri-ve-Belirleme-Yoentemleri.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Ali-Batu-2/publication/260576335_Helal_Gida_Urunlerinde_Domuz_Turevleri_ve_Belirleme_Yontemleri/links/00463538ec8bdcf98b000000/Helal-Gida-Ueruenlerinde-Domuz-Turevleri-ve-Belirleme-Yoentemleri.pdf)

Boran, M. (2016). *Hanefi mezhebinde yiyecek ve içeceklerde helâllik ve haramlık ölçüleri* (Tez No: 429904) [Doktora tezi, Çanakkale OnSekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Buladı, K. (2004). Kur'an ve hadislerde ticaret. *Diyanet İlmi Dergi*, 40(1), 63-90. https://isamveri.org/pdfdrg/D00033/2004_c40/2004_c40_1/2004_c40_1_BULADI_K.pdf

CE Danışmanı (2024, 9 Mayıs). *Helal sertifikası nedir?*. <https://www.cedanismani.com/helal-sertifikasi-nedir/>

CTR (2024, 4 Mayıs). *Helal gıda*. <https://belgelendirme.ctr.com.tr/helal-gida.html>

Çağrııcı, M. (2022). Kesb. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.25, 302-304). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çalışkan, N. (2018). Kur'an'da ticarî ahlak kuralları ve günümüzdeki yansımaları. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 22-42. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/587649>

Çayıroğlu, Y. (2015). İslâm hukukuna göre ihtikâr yasağı. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 315-370. https://isamveri.org/pdfdrg/D02042/2015_2/2015_2_CAYIROGLUY.pdf

Çayıroğlu, Y. (2018). Helâl ve haramlarla ilgili kaide ve ilkeler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 597-633. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/501176>

Çeker, O. (2021). Helal gıda anlayışımız. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1-10.

Doi: 10.51973/head.1005218

Çoban, O. (1999). Organize olamayan sosyo-ekonomik sistemin organize bir kurumu: Rüşvet. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(2), 3-13.
https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/32/2/1_coban.pdf

Demirci, K. (1997). Haram. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.16, 97-100). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirci, K. (1998). Helâl. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.17, 173-175). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirdöğen, O. ve Polater, K. (2016). İslam’da çalışma ve ticaretin önemi. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (10), 103-126.
https://isamveri.org/pdfdrg/D03921/2016_10/2016_10_DEMIRDOGENO_POLAT ERK.pdf

Demirer, B. ve Özdemir, M. (2020). Helâl gıda ve gıda etiketi. *Journal of Halal Life Style*, 2(2), 102-108. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1366551>

Dilek, M. (2009). Hadislerde “Arazi ve mera ıslahına” yönelik teşvikler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3), 211-230.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52352>

Doğan, A. (2009). Ekonomik gelişme sürecine tarımın katkısı: Türkiye örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 365-392.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289257>

Doğaner, B. ve Fidan, Y. (2021). Helal lojistik açısından Türkiye ve Malezya karşılaştırması ve ekonomiye katkı potansiyeli. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1467-1480. doi:10.46928/iticusbe.935892

Dölek, Â. (2020). Kur’ân’a ve hadîslere göre helâl kazancın ilkeleri. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (9), 151-184.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1180004>

Döndüren, H. (2013). İslam hukukunda helal kazanç. M. Yeşilyurt (Tashih), *Helal Kazanç Helal Tüketim içinde* (1. bs., s.81-87). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Durmuş, A., Güney, N. ve Koçdoğan, A. (2015). Türkiye’de İslâm iktisadı ve finansı literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13(25-26), 75-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/761432>
- Erdem, E. (2018). İslam iktisadı perspektifinden faiz. T. Eğri ve Z. H. Orhan (Ed.), *Kur’an’da ribâ (faiz) ayetlerinin kademeli nüzulü ve üslûbu: İslam’ın ticaret, infak ve finans sistemi üzerinden bir inceleme içinde* (1. bs., s. 1-51). İktisat Yayınları.
- Erdem, E. (2022). Helal kazanç, insan onuru ve erdemli toplum inşası: İlgili hadisler üzerinden bir değerlendirme. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 4 (1) 1-17. Doi: 10.51973/head.1111960
- Erman, U. (2019). İslam’da ticaret ahlakının oluşmasında hadislerin rolü. *Journal of Academic Value Studies*, 5(4), 719-730. https://javstudies.com/files/javstudies_makaleler/2132395144_719-730%20U%C4%9Fur%20ERMAN.pdf
- Ersoy, A. (1969). İslâm’da ticâretin önemi ve ticâret ahlâkı. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 8(88-89), 300-308. https://isamveri.org/pdfdrg/D00033/1969_c8/1969_c8_88-89/1969_c8_88-89_ERSOYA.pdf
- Ersoy, A. (2015). İslam iktisadı ve iktisadi yapısı: İnsan merkezli fıtrî iktisat ve iktisadi yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1, 37-64. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/6834>
- Ersoy, A. ve vd., Görmüş, Ş., Albayrak, A. ve Yabanlı, A. (Ed.). (2019). *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*. TKBB Yayınları.
- Eryılmaz, H. S. (2021). Singapur’daki helâl gıda sertifikasyonuna kritik yaklaşım. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 3(1), 01-16. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1537592>
- Eskicioğlu, O. (1983). İslâm hukukunda enflasyonla ilgili bazı meseleler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 96-117. https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/3990/1983_1_ESKICIOGLUO.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Eş-Şeybânî, İ. M. (2019). *Kitâbü'l kesb: İslam iktisadında helal kazanç* içinde (1. bs.). (Ş. E. Es-Serahsî, Şerh.; M. Baktır, Çev.). Albaraka Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi: 1993).
- Erturhan, S. (2010). İslâm ticaret hukukuna vücut veren ahlâkî esaslar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (16), 213-246. https://isamveri.org/pdfdrg/D02533/2010_16/2010_16_ERTURHANS.pdf
- Faiqoh, F. N. & Fatwa, N. (2024). Comparative study of halal certification mechanism: Indonesia, Malaysia and Mexico. *Journal of Middle East and Islamic Studies*, 11(1), 1-19. DOI: 10.7454/meis.v11i1.175
- Fındık, S. (2021). *Türkiye’de helal gıda sertifikasyon faaliyetleri ve ilgili kuruluşların çalışma prensiplerinin karşılaştırılması* (Tez No: 723273) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- GİMDES (2024, 14 Mayıs). *Helal sertifikasında son durum*. <https://www.gimdes.org/konu/helal-sertifikasi>
- GİMDES (2024, 14 Mayıs). *Kurumsal*. <https://www.gimdes.org/kurumsal>
- Güleç, H. (2021). Hz. Peygamber dönemi kadınlarında mesleki ilgi. *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 89-116. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3453656#:~:text=Peygamber%20d%C3%B6neminde%20kad%C4%B1nlar%C4%B1n%20%C3%A7oban%C4%B1k%20dericilik,Bu%20sebeple%20Hz.>
- Gümüş, N. (2023). Geçmişten günümüze stokçuluk ve karaborsacılık. *Journal of Islamic Research*, 34(1), 43-54. https://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2023_1/2023_1_GUMUSN.pdf
- Gündüzöz, S. (2013). Helalinden kazanmanın bereket ve mutluluğu. M. Yeşilyurt (Tashih), *Helal Kazanç Helal Tüketim* içinde (1. bs., s. 67-79). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Güner, K. C. (2019). *Kamu maliyesi çerçevesinde İslam ekonomisi ve heterodoks kritik* (Tez No: 552572) [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güneş, C. (2019). *Kavram ve olgu yönüyle Kur’ân’da ticaret* (Tez No: 535066) [Doktora tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Güzel, Y. (2018). *Gıda sektöründe helal sertifikalı ürünlerin tüketici tercih ve davranışlarına olan etkisi, Türkiye-İngiltere karşılaştırması* (Tez No: 531893) [Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- ‘Helâl’ fitratı korur. (2023, 21 Temmuz). *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/islam-sanatlari/helal-fitrati-korur-4546857>
- Halal Compliance Solutions (2024, 12 Mart). *Helal sertifikası almanın işletmeler için faydaları*. <https://halalcs.com.tr/blog/helal-sertifikasi-almanin-isletmeler-icin-faydalari/>
- Halal Compliance Solutions (2024, 24 Mart). *Helal ürünlerin global pazardaki yeri ve önemi*. <https://halalcs.com.tr/blog/helal-urunlerin-global-pazardaki-yeri-ve-onemi/>
- Halal Malaysia Official Portal (2024, 12 Mayıs). <https://www.halal.gov.my/v4/index.php?data=bW9kdWxlcY9uZXdzOzs7Ow==&utama=panduan&ids=gp1>
- İKAM. (2024, 11 Ocak). *İslam iktisat tarihi hakkında*. <https://ikt.ikam.org.tr/hakkimizda>
- İnan, İ. E. (2018). *Gıda sektöründe faaliyet gösteren kobilerin helal gıda sertifikasına yönelik algılarının incelenmesi: TR 82 bölgesi* (Tez No: 534001) [Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- İnce, H. (2011, Ocak). *Helal gıda hassasiyetimiz*. İLKADIM. <https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/helal-gida-hassasiyetimiz-3384>
- İslam İktisadı (2018, 1 Ocak). *Faizin ahlaki, psikolojik ve manevi zararları*. <https://islamiktisadi.net/2018/01/01/faizin-ahlaki-psikolojik-manevi-zararlari/>
- İslam İktisadı (2020, 20 Ocak). *İslam’da ticaretin önemi: Medine pazarı örneği*. <https://islamiktisadi.net/2020/01/20/islamda-ticaretin-onemi-medine-pazari-ornegi/>
- Kallek, C. (2000). İhtikâr. *İçinde Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.21, 560-565). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kalkavan, H. (2018). *Ahlak ve iktisat ilişkisi temelinde İslam ahlak değerlerinin iktisadi davranışa olan etkileri: Kazanma ve harcama konularında iş dünyası üzerine ampirik bir inceleme* (Tez No: 525142) [Doktora tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Kandemir, M. Y. (1979). Müslüman Türklerde iş ve ticaret ahlâkı. *Diyanet Dergisi*, 18(5), 300-308.
https://isamveri.org/pdfdrg/D00033/1979_c18/1979_c18_5/1979_c18_5_KANDEMIRY.pdf
- Karabacak, M. (2018). Kur'an ve hadisler bağlamında Hz. Dâvûd'un örnekliği. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 5(9), 187-204. DOI: 10.30523
- Karaoğlu, İ. (2017). *Helal sertifikasyonun otel pazarlamasındaki yeri* (Tez No: 483166) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kartal, B. B. (2023). *Helal gıda kavramı ve firmaların sertifikasyon süreci: Beyaz et sektörü* (Tez No: 799257) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- KASCERT. (2024, 15 Mayıs). *Helal logolarımız*. <https://helal.kascert.com/logolar.php>
- KASCERT. (2024, 15 Mayıs). *KASCERT kimdir?*. <https://helal.kascert.com/kascert-kimdir.php>
- KASCERT. (2024, 12 Mayıs). *Sıkça sorulan sorular*. <https://helal.kascert.com/ssosorular.php#:~:text=Malezya'daki%20d%C3%BCnya%20%C3%A7ap%C4%B1nda%20tan%C4%B1m%C4%B1%C5%9F,G%C4%B0MDES%20olmak%20%C3%BCzere%20iki%20tanedir.>
- KASCERT. (2024, 22 Mayıs). *Helal ürün /Gıda belgelendirme (Helal sertifikası)*. https://www.kascert.com/goster.aspx?metin_id=1171
- Keleş, Y. (2015). Helal gıda sertifikasyon/ Belgelendirme sorunları ve çözüm önerileri. *Diyanet İlmî Dergi*, 51(4), 59-101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/410295>
- Kızılkaya, B. Türkiye'de helal gıda konusundaki tüketici eğilimlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma (Tez No: 462003) [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Khalek, A. A. (2014). Young consumers' attitude towards halal food outlets and JAKIM's halal certification in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 121, 26 – 34. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1105

- Koca, F. (1998). Helâl. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.17, 175-178). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2017). *İslâm hukukuna giriş*. (10. bs.). Hikmetevi Yayınları.
- Köse, S. (2008). Rüşvet. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.35, 303-306). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuzanlı, Ö. M. (2023). *Merkez bankası para politikası araçlarının İslam iktisadı açısından incelenmesi ve çözüm teklifleri* (Tez No: 805378) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- LOGOWIK (2024, 15 Mayıs). *TSE helal gıda logo*. https://logowik.com/tse-helal-gida-vector-logo-2586.html#google_vignette
- MA Belgelendirme ve Mühendislik. (2024, 8 Mayıs). *Helal belgesi* <https://www.mabelgelendirme.com/sistem-belgelendirme/helal-belgesi/#helal-belgesi-ve-onemi>
- Marzuki, S. Z. S. (2016). Halal certification: A viewpoint from Malaysian restaurant Managers. *Asia-Pacitic Journal of Business Review*, 1(1), 23-39. <http://dx.doi.org/10.20522/APJBR.2016.1.1.23>
- MEYEM. (2024, 15 Mayıs). *Hakkımızda*. <https://meyem.com.tr/helal-belgelendirme-hakkimizda.html>
- MÜSİAD. (2024, 10 Mayıs). *İş birlikleri detay*. <https://www.musiad.org.tr/icerik/isbirlikleri-detay-52/co-72>
- Nas, E. M. (2022). *Satın alma hiyerarşisinin İslam iktisadındaki yansıması: Harcamada israfı azaltmanın bir yöntemi* (Tez No: 777659) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Oğuzay, F. (2020). Hz. Peygamber'in tarıma bakışı ve Medine merkezli tarımsal düzenlemeleri. *İslâmî İlimler Dergisi*, 15(2), 215-242. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1378684>
- Okur, K. H. (2020). İstihâle. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (EK-C.1, 672-674). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özdoğan, A., Sevinç, B., Güner, C., Büker, H., Demir, İ., Köseli, M., Başbüyük, O., Demir, O. Ö., Dolu, O., Karakuş, Ö., Demirci, S., Durna, T., Demir, S., Köksal, T. ve Böke, K. (Ed.). (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Alfa Yayınları.
- Özsoy, İ. (1995). Faiz. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.12, 110-126). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Parlak, D. (2012). *Kutsalından arındırılmış din: Helal Gıda' nın ekonomi-politik analizi* (Tez No: 325087) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Resmî Gazete (2022, 4 Haziran).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220604-1.htm>
- Resmî Gazete (2017, 18 Kasım).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/20171118-40.htm>
- Sarıtaş, T. (2013). *İslam toplumunda emek ve sermaye* (Tez No: 333798) [Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Savaş, V. F. ve Yürüşen, M. (Ed.). (1997). *İktisat'ın tarihi*. Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- SCIENCE (2024, 9 Mayıs). *Helal gıda belgesi faydaları nelerdir*.
<https://www.sciencetr.com/belgelendirme/urun-belgelendirme/helal-belgesi/helal-gida-belgesi-faydalari-nelerdir>
- Sistem Kalite (2024, 9 Mayıs). *Helal belgesi faydaları nelerdir?*.
<https://www.sistempatent.com/belgelendirme/gida-belgelendirme/helal-belgesi/helal-belgesi-faydalari-nelerdir.aspx>
- SZUTEST (2024, 8 Mayıs). *Helal belgesi nedir? Helal belgesi nasıl alınır?*.
<https://www.szutest.com.tr/helal-belgesi-nedir-helal-belgesi-nasil-alinir/>
- Şa'ban, Z. (2016). *İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-Fıkh)* (25. bs.). (İ. K. Dönmez, Çev.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin Kaya, G. (2021). *Helal gıda sertifikası Türkiye iç pazarında uygulanmalı mıdır?: Helal gıda sertifikasına politik söylem analizi yöntemi ile bir bakış* (Tez No: 663088) [Yüksek lisans tezi, İbn Haldun Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Şentürk, L. ve Yazıcı, S. (2016). *İslam ilmi hali*. (26. bs.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şimşek, M. (2013). Helal belgelendirme ve SMIIC standardı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (22), 19-44.
https://isamveri.org/pdfdrg/D02533/2013_22/2013_22_SIMSEKM.pdf
- Tabakoğlu, A. (2010). Bir ilim olarak İslâm iktisadı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. (16), 11-34.
https://isamveri.org/pdfdrg/D02533/2010_16/2010_16_TABAKOGLUA.pdf
- Taşova, C. (2020). *İslam hukukunda devletin piyasaya müdahalesi* (Tez No: 659195) [Yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Turan, M. F. (2015). İslam hukuku açısından yıkıcı fiyat uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (43), 78-103. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31237>
- Turan, M. (2017, 17 Ocak). İslam iktisadı nedir?. *İSLAM İKTİSADI*.
<https://islamiktisadi.net/2017/01/17/islam-iktisadi-nedir-2/>
- Türk Dil Kurumu. (2024, 5 Mayıs). *Güncel Türkçe sözlük “İstihlak”*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet Türkiye). (2019, 23 Ağustos). *Cuma hutbesi “Faizin toplumsal zararları”*. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/25894/cuma-hutbesi-faizin-toplumsal-zararlari>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet Türkiye). (2022, 23 Eylül). *Cuma hutbesi: “Helal kazanç ve alın teri”*. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/33814/cuma-hutbesi-helal-kazanc-ve-alin-teri>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyanet Türkiye). (2024, 4 Mart). *Hadislerle İslam*.
<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=5&SAYFA=83>
- Türkiye Cumhuriyeti Helal Akreditasyon Kurumu (HAK). (2022, 6 Haziran). *Tüketicilerin akredite edilmemiş 'helal' ibareli ürünlerle yanıltılması önlenecek*.
<https://www.hak.gov.tr/haberler/tuketicilerin-akredite-edilmemis-helal-ibareli-urunlerle-yaniltilmasi-onlenecek>
- Türkiye Cumhuriyeti Helal Akreditasyon Kurumu (HAK). (2024, 12 Mayıs). *Akredite kuruluşlar*. <https://www.hak.gov.tr/akredite-kuruluslar>

- Türkiye Cumhuriyeti Helal Akreditasyon Kurumu (HAK). (2024, 10 Mayıs). *Hakkımızda*.
<https://www.hak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanlığı (TCMB). (2004). *Enflasyon*.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b62e1fb7-ebc1-4922-99dc-b3ba23320b9f/enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROO>
- Türk Standartları Enstitüsü (2023, 24 Mart). *Helal belgelendirme hizmetleri*.
<https://www.tse.org.tr/helal-belgelendirme-hizmetleri-2helal-belgelendirme-islemleri/>
- Uyanık, Z. (2020). Helal gıda sertifikalarının fıkıh ve mevzuat açısından problemleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (35), 665-678.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2573409>
- Yavuz, Y. Ş. (2022). Kesb. İçinde *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C.25, 304-306). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yeşilyurt, Ş. (2014). *Din ve ekonomi bağlamında İslam maliye tarihi ve maliye sistemi* (Tez No: 383843) [Yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, E. (2006). *İbn-i Haldun'un iktisadi ve mali düşünceleri* [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi].
- Yıldız, M. (2007). *Gazali'de kesb kavramı* (Tez No: 214329) [Yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, M. A. (2022). *Tüketici bilinç düzeyinin helâl gıda tüketimi ve satın alma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Tez No: 745488) [Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, M. ve Velioğlu, T. (2015). Hz. Peygamber döneminde kadınların el sanatlarına ilgisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 57-76.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/188820>
- Yorulmaz Özçelik, D. (2019). *Helal gıda tüketimine yönelik tutumların satın alma niyeti üzerindeki etkisi (Adıyaman örneği)* (Tez No: 580432) [Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Yüce, M. (2021). İslâm ekonomisinde temel ilkeler. *İlahiyat Akademi Dergisi*, (13), 57-96.
<https://doi.org/10.52886/ilak.888911>
- Yüce, M. ve Çelik, M. (2018). Ahlaki temellere dayanan İslam ekonomisi sisteminde devletin rolü. *Akademik Bakış Dergisi*, (69), 120-136.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/568454>
- Yüksek, A. ve Coraeva, C. (2021). İslam ticaret hukukunda temel ahlaki ölçütler. *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, (30), 7-22.
https://isamveri.org/pdfdrG/G00017/2021_30/2021_30_CORAEVAC.pdf
- Wikipedia (2024, 4 Mayıs). *Besin*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Besin>
- Wikipedia (2024, 9 Mayıs). *İslam dünyası*.
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam_d%C3%BCnyas%C4%B1#:~:text=2022%20y%C4%B1l%C4%B1%20itibar%C4%B1yla%20d%C3%BCnyada%20toplam,%C3%BClike%20olan%20Endonezya'da%20ya%C5%9Famaktad%C4%B1r.

EKLER

EK 1. Etik Kurul Onayı

EK 2. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu

İşletme Bilgileri

Mülakat Yapılan Yetkilinin

Tarih:

Adı ve Soyadı:

Mülakat Yapılan Yetkilinin

Unvanı:

Mülakat Soruları

1. İşletmeniz hakkında kısaca bahseder misiniz? Ne zaman kuruldu? Kaç kişi çalışmaktadır? İhracat yapıyor musunuz? Yapıyorsanız en sık ihracat yaptığınız ilk üç ülke hangileridir?
2. İslam iktisadı hakkında görüşleriniz nelerdir?
3. Helal kazanca önem veren ve meşru yerlerde harcamaya dikkat eden tüketiciler için sizce helal gıda sertifikasına sahip bir işletmeyi tercih etmeleri yeterli midir? (Helal gıda sertifikası, helal gıdayı garanti eder mi?)
4. Hangi kurum veya kuruluşlar tarafından verilmiş helal sertifikanız bulunmaktadır? Sertifika hangi tarihte alındı?
5. Hangi ürünlerinizin helal sertifikası bulunmaktadır? (Kartal, 2023, s.71).
6. Helal sertifikasına ihtiyaç duyma nedenleriniz nelerdir?
7. İşletmenize helal sertifikası verildikten sonra süreç nasıl ilerlemektedir, yerine getirilmesi gereken işlemler nelerdir? Hangi aralıklarda işletmeniz denetlenmektedir? (Kartal, 2023, s.73).
8. Helal sertifikası süreçlerinde (alım aşaması ve denetlenme aşaması) hangi sorunlarla karşılaştınız? Süreçlerin daha kolay ilerleyebilmesi için önerileriniz nelerdir?
9. Helal sertifikasına sahip olmanızın işletmenize sağladığı katkılar nelerdir?
10. Helal sertifikasına sahip olmanızın müşterilerinize sağladığı katkılar nelerdir?

EK 3. Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Danışman Adı Soyadı

İmza